

1.

*Az 1892. évi román Memorandum magyar sajtó- és országgyűlési visszhangja*¹

A

1892 jún. 1

*A román nemzeti párt vezetőinek levele a berlini Kreuzzeitung főszerkesztőjéhez*²

MH, 1892, 152. sz.

„Igen Tisztelt Uram! A magyarországi és erdélyi román nemzeti párt tisztelettel alulírott elnöksége bátorodik még egyszer igénybe venni nagyságod rendkívüli szívélyességet. A mostani pillanatban, midőn az erdélyi románoknak 250 bizalmi férfja érkezik Bécsbe,³ hogy ő felsége, dicső uralkodónk trónjához kérelemmel és panaszt emelve közeledjenek, indíttatva érezzük magunkat önnel, igen tisztelt uram, közölni az indokokat, melyek lépésünket megmagyarázzák. Sajnos, a magyar államban, melybe huszonöt év óta be vagyunk kebeleztve, nem áll rendelkezésünkre egyetlen nagyobb hírlap sem, mely a mi eljárásunkat elfogulatlanul, nem is szólva a jó akaratról – bírálná, s az osztrák sajtó is elzárja előlünk hasábjait. Annál nagyobb tehát hálánk, hogy a német birodalom első és legtekintélyesebb keresztény és konzervatív lapja oly nagylelkűen támogatott bennünket.

¹ Ismeretes, hogy a román nemzeti komité 1892. jan. 20–21-i értekezletén határozta el a Memorandum benyújtását. A *Coroianu* által elkészített szöveget a márc. 25–26-i nagyszebeni értekezleten fogadták el, és azt *Rațiu* vezetésével kétszáz tanú küldöttség vitte Bécsbe. Itt a kabinetiroda főnökénél jelentkeztek, aki *Szögyény-Marich* Lászlóhoz, az uralkodó személye körüli miniszterhez utasította őket. *Szögyény* azt tanácsolta, hogy a magyar kormányon keresztül juttassák el a Memorandumot az uralkodóhoz. *Rațiu* a Memorandumot zárt borítékban a kabinetirodában hagyta (l. *Iratok* I 200. sz. irat), innen Budapestre küldöttek a magyar kormányhoz, ez pedig felbontatlanul visszaküldötte *Rațiu*nak, aki ellen a tordai sovinszta körök tüntetést rendeztek és támadást intéztek lakása ellen. A történetekkel egyidőben a Memorandum a nemzetiségi sajtóban és több nyelven, önállóan is megjelent. A kormány a Memorandumot elkoboztatta és 1892 őszén perbe fogta a szerzőket.

A Memorandum ügye élénken foglalkoztatta az európai közvéleményt, amely a nyolcvanas évektől megindult erőteljes román propaganda eredményeként csaknem kivétel nélkül rokonszenvvel kísérte az erdélyi románok nemzeti küzdelmét. A nyugat-európai román propaganda nagy lendületet vett a Liga Culturală megalakulása (1891) után, amelynek berlini, antwerpeni, liègei, de elsősorban párizsi fiókjai mindent elkövettek a román ügy megismertetése és népszerűsítése érdekében. Angol részről *Gladstone* miniszterelnök, lord Edmund *Fitzmaurice* külügyi államtitkár, lord James *Bryce* tárcanélküli miniszter, francia részről Emile *Flourens* külügyminiszter és George *Clémenceau*, a későbbi miniszterelnök érdeklődtek a román nemzetiségi kérdés iránt. 1891 decem-

Az irányunkban ellenséges indulattal viseltető magyar sajtó s a vele egy úton járó... hírlapok a monarchia mindkét felében forradalmároknak és hazaárulóknak bélyegeznek minket, mert ő felségéhez fordulunk. Azért is a művelt Európa minden monarchikus érzelmű férfait tanúkul szeretnők felhívni, hogy az ily denuncziáció nem foglal-e magában merényletet minden isteni és állami jog ellen?

A mi román népünk a Kárpátok közt szigorúan vallásos és monarchikus érzelmű nép, melynek bizalma a Habsburgok koronája iránt még nem ingott meg. És éppen ez képezi a mély, belső ellentétet a magyarok és románok közt, mivel a magyarok ma meggondolatlanul, ... levetkőzik a vallásosságot, s egyúttal elvi ellenségei a Habsburg-dinasztiának, amint ezt újabban a forradalmár Klapka dicsőítése (!)⁴ is bebizonyította. Igen, ha mi románok is hangoztatnánk... „Szakadjunk el Ausztriától, szakadjunk el a Habsburgoktól!”, úgy talán előbb részesülnénk figyelemben. De akkor meg kellene tagadnunk egész történelmünket, nemzeti kultúránkat és hitünket az isteni világrendben, ha mint czimborák ily társaságba keverednénk. És ezért reméljük, hogy a Habsburgok ős és tiszteletre méltó udvari palotájában érzületünket és könyörgésünket meg fogják érteni.

Egyidejűleg azonban bizonyára átadhatjuk magunkat a vigaszteljes reménynek, hogy a művelt Európa minden valóban monarchikus körei tőlünk, románoktól, rokonszenvüket megtagadni nem fogják nehéz és fontos lépésünk alkalmából.

E reményben kérjük önt, fogadja stb. Bécs, május 27. 1892. A magyarországi és erdélyi román nemzeti párt elnöksége: Brote Jenő alelnök, Lucaciú László dr. főtitkár.”

berében a római nemzetközi békekongresszuson *Flava* román küldött felvetette az erdélyi román kérdést, és felszólalásának hatására Renato *Imbriani* olasz radikális képviselő határozati javaslatot terjesztett elő: a kongresszus ismerje el minden nép jogát a nemzeti egységre. A határozati javaslatot a német, osztrák és magyar küldöttek ellenzésére elvetették, az olasz közvélemény azonban ettől kezdve nyíltan a román nemzetiségi propaganda mellé állott. A Memorandumról az európai sajtó fontosabb orgánumai megemlékeztek. A francia, belga és olasz lapok rokonszenvvel írtak a román követelésekről, és hasonlóképp nyilatkozott a német sajtó egy része is. A *République Française* (1893. máj. 25. és jún. 22.), a *Journal des Débats* (1893. jún. 19. és aug. 2.), a belga *Réforme* (1892. jún. 2., 19. és 1893. jún. 9.) részletesen foglalkoztak a Memorandummal. Említett lapokon kívül a bécsi *Reichspost*, a berlini *Neue Preussische Zeitung* és a konzervatív, felekezetieskedő *Kreuzzeitung* is a román nemzetiségi emlékirat és mozgalom mellett foglalt állást. Ez utóbbi főszerkesztőjéhez intézik emlékeztető levelüket a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt elnöksége nevében *Brote* és *Lucaciú*, a bécsi román Memorandum-küldöttség előretartott tagjai.

A korabeli magyar sajtó és közvélemény egyhangúlag elítélte a Memorandumot, és a román küldöttség bécsi útját. A nemzeti párti *Magyar Hírlap* közli a román nemzeti párt vezetőinek a konzervatív kispolgári és antiszemita *Kreuzzeitung* szerkesztőjéhez intézett elfogult, felekezetieskedő hangú levelét (A), a kormánypárti *Nemzet* (1892, 151. sz.) a küldöttség bécsi kudarcát hangoztatja (csak Luegerék és a cseh tanulóifjúság üdvözölték őket, írja a lap). A szabadelvű párt erdélyi szócsove, a *Kolozsvár* a Memorandummal kapcsolatban nyilatkozatra szólítja a mérsékelt román nemzetiségi politikusokat (B). A jobboldali szabadelvű ellenzék sajtója, a *Budapesti Hírlap* a memorandisták politikai kapcsolataival foglalkozik (C). A klerikális sajtó vezető lapja, a *Magyar Állam* már a Memorandum-akció előkészületeit is elítéli (I. Magyar Állam 1892, 118. sz.), s még *Mocsáry* Lajos is elmarasztalólag nyilatkozik a Memorandumról a pártonkívüli szabadelvű *Pesti Napló* hasábjain megjelent állítólagos nyilatkozatában. (L. Mocsáry Lajos a román ügyről P. N. 1892. júl. 3. 183. sz.). A függetlenségi *Egyetértés* a románok panaszait alaptalanoknak tartja, s kijelenti, hogy az esetleges sérelmek orvoslásáról csak parlamentáris úton, a politikai passzivitás feladásával lehet szó. (A románok panasza, *E*. 1892. júl. 30. 210. sz.) A képviselőházban *Ugron* Gábor interpellációja (E) indítja el a sovinszta szölamokban bővelkedő „Memorandum-vitát”, amelyben *Szilágyi* Dezső igazságügyminiszter (F), gr. *Apponyi* Albert és gr. *Szapáry* Gyula miniszterelnök is felszólaltak.

² A levél a *Kreuzzeitung* 1892. május 29-i számában jelent meg. (A cikk jegyzete.)

³ A tényleges küldöttségnek 200 tagja volt.

⁴ A cikk jegyzete.

B

1892 jún. 2

*Az erdélyi szabadelvű kormányajtó közleménye a román Memorandumról:
„Hol vannak a hazafias románok?”*

Kol., 1892, 126. sz.¹

Tudjuk, hogy a kik a feltétlenül elítélendő bécsi tüntetést tervezték és szervezték, azok a híres nagyszabeni komiténak is nem összeségét, csak többségre jutott részét képezik. Értesülve vagyunk róla, hogy a tisztelbber és ismertebb nevű tagok már eleve ellene mondotak eme csúfos kísérletnek s csak a szavazásnál maradtak számot tevő kisebbségben.²

Együtt élünk, és a közszolgálat s társadalmi élet terén naponként érintkezünk a román értelmiségnek számos tagjával, a kiktől szeretjük elhinni, hogy tőlünk csakis származásra nézve különböznek, de az állam iránti kötelességekben, a hazafi-hűségben épen olyan megbízhatók, mint mi.

Népök nagy tömegét jónak, békülékenynek, hűséges állampolgárnak hirdetjük folyvást, s a haza elleni merényleteket, a magyar nemzet elleni gyűlölet szítását, a magyar állam alapjainak folytonos ro[s]sz lelkű aláásását csak kevés számú izgató rovására akarjuk írni.

De ha így van: ha értelmiségök közt sok a jó hazafi, a ki meg is követeli, hogy olyannak tartassék; ha a nép nagy sokasága hű és megbízható, hogyan tűrik el, hogy a Rațiuk és Septimiuk valamennyiük nevében gyalázkodjanak és áskálódjanak a magyar haza és a magyar nemzet ellen?

Miért nem utasítanak el magoktól nyíltan és határozottan minden közösséget? Miért nem bélyegzik meg kérlelhetetlenül az illetéktelen feltolakodókat? Miért nem bizonyítják be két-értelműséget nem tűrő tényekkel, hogy a román nemzetiségű polgár ép oly méltó lehet a magyar haza védelmére, szeretetére, mint annak bármely más fia?

Azok az állítólagos és feltételezett jó hazafiak miként tűrik hallgatagon a bécsi merénylet-hez hasonló kísérleteket?

Hiszen akármely önértetes és szabad nemzet, angol, német, franczia, vagy magyar, bizony elbánnék röviden és haragjának fergetegével seperné el az olyan vakmerő bandát, a mely feltolakodnék megbízatlanul az egésznek nevében beszélni; a mely összes népének hűségét és hazafiságát helyezné kétes világításba.

¹ A lap a kérdéssel először 1892. máj. 25-i 120. számában „Az oláh felirat” című közleményében és az „Elkergetve” című vezércikkében foglalkozik. A fenti vezércikket követőleg az „Oláhok Bécsben” című hír megemlíti, hogy a „haladó párti cseh diákok egyesülete” Prágából üdvözlő táviratot intézett a Bécsben időző Memorandum-küldöttséghez. „Mi arra törekszünk – hangzik a távirat –, hogy Ausztria elnyomott népei ligába egyesüljenek, amely sikerrel küzdhet az elnyomók ellen.”

² Érsd: Mocsonyi Sándor és csoportja.

Vagy talán a románoknál valamely olyan soha nem látott lélektani képtelenség érvényesül, hogy a jók és megbízhatók mind gyávák s véleményének bátorságával csak az elvetemedett kisebbség bír?

Az ilyen feltevés önmagában is lehetetlenség s a bátorság első rendű kötelességgé válik, midőn nagy érdekekről és a nemzeti becsületről van szó.

Ha tovább is hallgatnak és a langy meleg közönyösség köpenyébe burkolódnak, bizony mindnyájan bűnrészesek az úgynevezett néhány izgató merényleteiben.

Senki sem kívánja, hogy egyik vagy másik kormányhoz csatlakozzanak; annak hatalmi érdekeit szolgálják. Válaszszanak, vagy alkossanak pártot meggyőződésük szerint, de az alkotmány alapján. Törvényhozásban, kormányzatban törekedjenek bármily reformokra, de csak alkotmányos úton. Egy van, a mi érinthetetlen és szentséges előttünk: Szent István birodalmának egységes és állami fensége. A ki ez ellen tör, az ellenségünk s a ki nem vall színt az ilyen-nyel szemben, az ellenségünk czinkosa.

Magának a román népnek érdeke, hogy elválják valahára a búza a konkolytól. Ha rosszul esik, hogy egyesek miatt a sokaságra is bizalmatlanság árnya nehezedik olykor, mutassa meg a sokaság, hogy méltó a bizalomra.

Valóban ideje, hogy a hazafias románok nyíltan, határozottan és kétséget kizáró módon állást foglaljanak a haza és alkotmány ellenségeivel szemben.

Réthy³ Lajos.

C

1892 jún. 11

A Budapesti Hírlap a román Memorandumról¹

BH, 1892, 161. sz.

E cikket a románság belső viszonyaiba beavatott kézből vesszük, mely benyomásait a román vezérlő férfiakkal való érintkezés eredménye gyanánt vetette papírra.

Túlzás azt hinni, hogy az oláh küldöttség bécsi kudarca után az oláh nemzetiségi kérdés élesebb jelleget öltött volna. Épp ellenkezőleg: 1872 óta, midőn Lónyay Menyhért gróf akkori miniszterelnök, az általános képviselőválasztások előtt bizonyos megállapodásokra jutott Mocsonyi Sándorral,² az elismert román vezérférfiúval, de a választások után ígéreteit be nem váltotta, – soha kedvezőbb alkalom nem kínálkozott az oláh nemzetiségi kérdés megoldására, mint most.

Ez állításomat a viszonyok és a szereplő egyének teljes ismerete mellett, tények felsorolásával igazolom.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, milyen módon jött létre az ez év január hó 21. és 22-ik napjain Nagyszébenben tartott oláh konferencia ama határozata, hogy a királyhoz legott emlékirat terjesztessék fel az oláhság nevében. Ezt a határozatot tudvalevőleg 78 szavazattal fogadta el a bizalmas értekezlet 56 szavazat ellenében. Igen, de a konferencián 212 küldött vett részt, tehát 78-an tartózkodó álláspontot foglaltak el. Ezeknek jó része szerencsétlen gondolatnak tartotta általában véve is az emlékirat eszméjét.³ A számbeli adatok tehát bizonyítják, hogy az

³ Réthy Lajos (1840–1912) tanár, publicista, majd Hunyad megye tanfelügyelője, az EMKE Hunyad megyei választmányának elnöke.

¹ A közlemény címe: „A bécsi oláh kudarc története”. A Memorandummal a lap már korábban is foglalkozott „A román Memorandum Bécsben” (B. H. 1892, 161. sz.) című cikkében.

² Téves állítás. Lónyay nem Mocsonyival, hanem Vanceával, Barițiuval, Macellariuval és Rațiuval tárgyalt. (L. Iratok I. 300–304. l.)

³ A szavazók névsorát és foglalkozását közli Netea V.: Istoria memorandului. București, 1947, 433–61. – A bánsági küldöttek egységesen a benyújtás ellen szavaztak.

oláhok nagyszabeni konferenciáján egy lármás és meggondolatlan csoport, mely azonban valódi kisebbség volt, erőszakolta keresztül akarátát.

A memorandum ügyében nem is folyt be inentúl a 78 lármás küldött által választott huszonötös végrehajtó bizottság tagjain kívül egyetlen román politikus sem. Brote Jenő szabeni földbirtokos és Lucaciú László dr., a hírhedt lacfalusi pap kerültek felszínre s uralták a helyzetet. A végrehajtó bizottság elnöki székébe beültették Rațiu dr. tordai ügyvédet, ki azonban csak eszköz Brote és Lucaciú, a két fanatikus igazgató kezében.

Eleinte maguk sem tudták az emberek, hogyan fogjanak a dolog megvalósításához. Törték a fejüket, hogy kiereszszakolt feladatuknak miképpen lesznek képesek megfelelni. Tudták jól: ha a magyar kormányhoz fordulnak, elutasító választ nyernek. Azzal pedig most már tartoztak, hogy emlékiratukat a király elé vigyék. Hosszas tanakodás után abban állapodtak meg, hogy érintkezést keresnek úgy az udvari körökkel, hol pártfogókra számítottak, mint az osztrák parlament nemzetiségi színezetű pártjaival, mely pártok vezéreinek rokonszenves támogatását megnyerhetni vélték. Hiszen Brote és Lucaciú három millió magyarországi és erdélyi román vezéreikül gerálták magukat.

Elkezdődött még február hóban az utazgatás Bécsbe. Rațiu dr. és Brote járt Hohenwarth grófnál,⁴ érintkezett Gregor dr., Sokol és más ifjú-cseh-pártiakkal, de nem ment a dolog sehogy. Hohenwarth gróf nyomban kijelentette előttük, hogy az ügybe nem avatkozik s tanácsolta, hogy a magyar kormány útján igyekezzenek célhoz jutni. Az ifjú-csehek biztosították ugyan rokonszenvedésről, de utaltak arra is, hogy az udvarnál ők semmit keresztül nem vihetnek. Rațiu azután megpróbálta megnyerni Lupul, Hurmuzachi és Stircea bukovinai román képviselőket, hogy ezek révén jusson összeköttetésbe befolyásos osztrák körökkel. Ez sem sikerült. Ekkortájt még szó sem volt arról, hogy az oláh memorandum ügyét Lueger és Schneider osztrák antiszemita vezérek védnöksége alá helyezték. Különbösen Rațiu és Brote ismételt bécsi utazgatásai előtt a végrehajtó-bizottság maga is úgy vélekedett, hogy az emlékiratot maga a bizottság van hivatva a trón elé vinni. Szó sem volt a tömeges küldöttségről.

Hanem midőn kisült, hogy a bizottság a Bécsben keresett támogatásra nem számíthat, más útra csaptak át. Brote és Lucaciú eszelték ki, hogy most már a tömeges küldöttség mozgósításával fognak kísérletet tenni, hogy nyomást gyakoroljanak az irányadó körökre s az eddig zárt ajtókat így nyissák fel.

A terv tehát kész lett volna, de hiányzott hozzá a fő-feltétel: a pénz. Tudták a vezérek is, hogy ámítgatás, rábeszélés és a nemzetiségi szenvedélyek felkeltése által képesek lesznek bizonyos számú tömeget mozgósítani, de csak úgy, ha ingyen való kirándulást rendezhetnek Bécsbe.

Honnan vegyék a pénzt? A román főpapság kivétel nélkül, a Mocsonyiak s az összes román pénzügyezetek vezetői mindannyian rossz szemmel nézték az egész mozgalmat. Tőlük tehát egy krajcárra sem számíhattak. Brotétól, Lucaciútól és ezek elvtársaitól sem tellett.

Vándorútra kelt tehát Brote és Lucaciú, a húsvéti ünnepek után tették meg az utat Bukarestbe. Dícséretére legyen mondva: a Catargiu-kormány⁵ elutasító válaszában részesítette őket. Próbát tettek az oláhországi ligával.⁶ A liga nagy hűhóval kezdeményezett akciója mindjárt kezdetben mintegy 130,000 frank összeget hozott össze. De ez a pénz időközben jóformán elfogyott agitációkra s ma a liga, miután a lelkesedés is megcsappant iránta, alig rendelkezik 20–30,000 frankkal. Azonfelül a liga főemberei hivatkoztak arra is, hogy ők nyilvános számadást kötelesek adni minden évben s bajos volna nekik bécsi út címén beszámolni a nyilvánosság előtt.

⁴ *Hohenwart*, Karl Siegmund gróf (1824–99) osztrák miniszterelnök (1871), majd az osztrák jogpárt és a klerikális-nemzetiségi politikai körök vezére, a Monarchia föderaliztikus átrendezésének híve.

⁵ Értsd: a *konzervatív* Lascar *Catargiu*-kormány. – C. utoljára 1891–95 között volt miniszterelnök.

⁶ Értsd: *Liga Culturală*, vö. Iratok I. 812. 1.

A végső szükségben tünt fel mentőangyal gyanánt Sturdza⁷ Demeter, a féktelenségig nagyra-vágyó és eszközeiben nem válogatós romániai politikus, a ki magáévá tette Brote és Lucaciu ügyét. A magyarországi oláh irredentisták e patrónusa aláírási ívet bocsátott ki bojtársai közt, kik vele együtt gyűlölettel vannak eltelve nemcsak a magyarság, de a monarchia ellen is s csakhamar együtt volt az összeg, hogy a magyarországi oláhok küldöttsége megindulhasson a hazaáruló tüntetésre – Bécsbe.

A Bukarestből megtért vándorok április 26-án már referálhattak a végrehajtó-bizottság ülésén, hogy kieszelt tervük megvalósításához hozzáfoghatnak. Nyomban meg is indultak a bizalmas levelezések a megbízható elvtársakkal az ország minden részében s a bizottság utóbb szétküldötte az ismeretes felhívást is, hogy az oláh küldöttség tagjai május hó 28-án legyenek Bécsben.

A mi Bécsben történt, azt már tudjuk. Csak arra utalok még, hogy kapkodó oláh vezéreket, kik már május 25-én Bécsben voltak, az utolsó pillanatban fűzték pórázukra a bécsi antiszemita vezérek, midőn az elszigetelten álló oláhok már azt sem tudták, mibe kapaszkodjanak.

A felsülés teljes volt. És ez a kudarc egyúttal maga után vonta a fordulatot, melyet az eddig folytatott oláh nemzetiségi politika kényszerű megváltoztatására kell kihasználni kormánynak és minden politikai pártnak egyaránt.

A Brote–Lucaciu-féle elemek a bécsi csúfos kudarc után nem tarthatják meg a hazai oláhság felett domináló szerepüket. Megdönthetetlen tény, hogy abból a 280–300 oláh küldöttből, a kik az ingyenes utat Bécsbe megtették, a túlnyomó nagyrész keserűen kiábrándulva tért haza s lenézéssel fordul el a szájhős vezérektől, a kik még Bécsben is égre-földre esküdöztek a türelmetlenkedő tömeg előtt, hogy a király elé való járulásuk teljesen biztosítva van. Nem átalották ezek a lelkiismeretlen ámitók még egyes főhercegek, közös és osztrák miniszterek neveit is belevonni szóbeszédükbe, arra hivatkozva, hogy az oláh küldöttség számíthat támogatásukra.

Igen, fordulópontnál vagyunk. Antidinasztikus érzelmek, forradalmi vágyak talán befészkelhették magukat a Brote–Lucaciu-féle, különben önmagukkal is meghasonlott egzisztenciák agyába, ujjaimon tudnám őket elszámlálni, számuk nem több, de a kiábrándult románok száma, kik józanabb politikára hajlandók, ma nagyobb, mint valaha.

Teljes határozottsággal állítom, mert tudom, hogy a magyarországi oláhság összes mérsékeltebb elemei ma már készek felvenni politikai téren is az érintkezés fonalát kormánynyal és pártokkal egyaránt, csak biztatást nyerjenek erre.

Kiváló román politikai vezérférfiak nyilatkozatait hallottam, a kik a kormány, vagy a parlamenti pártok irányában szerződő fél viszonyába lépni tán nem kívánnak, hanem igenis óhajtanák, hogy a politikai közéletbe ezen tényezők támogatása mellett vonassanak be, mert csak ez biztosítaná a teljes sikert.

A túlzók, kiknek féktelenkedései felkeltették a hazai románság mérsékeltebb elemeinek ellenszenvét is, elég jogcímet szereztek már arra, hogy az államhatalom se nézze tétlenül szereplésüket.

A vezetést a józanok kezébe kell átjatszani.

Nem volna méltó az államférfi névre, ki a mai viszonyok mellett sem tudná megtalálni az utat, módot és eszközöket, melyek az oláh nemzetiségi kérdés megoldására vezetnek.

A közöny és tétlenség ebben az ügyben ma politikai hiba volna.

⁷ A. D. Sturdza román liberális politikus, a romániai liberális ellenzék vezére. Négy ízben alakított kormányt, a tárgyalt időszakban 1895–96-ban és 1897–99-ben.

D

1892 júl. 13

Ugron¹ Gábor felszólalása és interpellációja az 1892. évi román Memorandum tárgyában

Képv. Napló, 1892–97, V. 231–234. l.

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Mindnyájan évek óta azon boldog hitben ringattuk magunkat, hogy Magyarországon nincs párt, nincsenek egyének, a kik ezen országnak alkotmányos törvényeit és azon törvényeket, a melyeken Magyarország alkotmánya századokon keresztül fölépült s a melyen ma is biztosan nyugszik, kétségbe vonnák és megtagadnák. Csak az év folyamán kellett arról meggyőződnünk, hogy a román lakosság kebeléből választott küldöttség fölment Bécs városába, hogy Magyarország királyának egy emlékiratot nyújtson át, (*Felkiáltások a szélsőbalon: Az osztrák császárnak!*) a mely emlékirat benyújtása alkalmával erősen hangsúlyoztatott, hogy nem a magyar királynak, hanem az osztrák császárnak kívánják panaszait benyújtani² és mindvégig hangsúlyozva van a memorandumban, hogy ők az összbirodalom érdekében járnak el; (*Úgy van, Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) a dualisticus államformát, hogy t. i. Magyarország az egyik állam, Ausztria a másik állam, ők nem helyeslik, annak ellenségei és ők csak egy összbirodalmat ismernek, a saját nemzeti létük és fennmaradásuk érdekében pedig az összbirodalomnak újból való életre hívását tartják kötelességüknek. Ily értelemben izgattak és kísértettek meg népgyűlést tartani Bécs városában is, a mely ugyan meghiusított, de nem az ő szándékukon múlt, hogy teljesen végre nem hajtották Magyarország ellen intézett ezen támadásukat.

Én nem tudom, kinek kegyéből és szívességéből már a küldöttség bécsi kirándulása alkalmával posta útján megkaptam e memorandumot. Akkor átolvastam ezt és meggyőződtem arról, hogy ezen memorandum tartalma Magyarország alkotmányát és törvényeit sérti és Magyarország büntető törvénykönyve, az 1878: V. tcz. 173. §-ának³ értelmében büntetendő cselekményeket tartalmaz, a melyeknek üldözése a kir. törvényszékek előtt az állami hatóságoknak, különösen az állami ügyészségeknek kötelességében áll. (*Helyeslés. Úgy van! a baloldalon.*) Én, t. ház, elvártam volna, hogy Magyarország bírósági teljesíteni fogják hivatalos kötelességüket. Most midőn hónapokon keresztül azt tapasztaljuk, hogy az állami közegek ezen bűnténnyel, ezen kihívó magaviselettel szemben teljesen passivak maradtak, ennek tulajdonítható, t. ház, az, hogy miután nem látták Magyarország constituált hatóságait az állam törvényei és az alkotmány érdekében a szükséges védelmező lépéseket megtenni, arra nem hivatott elemek megtámadták a küldöttség egyik vezetőjét⁴ és több helyen tüntetések történtek. Én teljesen helytelenítem az önbíráskodás eme módját; de ki kell mondanom, hogy a honpolgárok hevesebbjeit és könnyebben lelkesülőit könnyen ragadhatta tettelegességre azon tétlenség, melyet az ország törvényes hatóságai részéről tapasztaltak. (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Teljesen helytelen úton van ezen ügy elintézése folyamatba téve akkor, midőn az a különböző társadalmi osztály, a különböző népek és nemzetiségeknek egyes túlbuzgó és hevülékeny tagjai által elintézhetőnek tekintetik vagy ilyennek hagyatik fenn. Az ország törvényes hatóságainak a szabad államban kötelességük, hogy ha az ország alkotmánya és annak jogrendje megtámadatik, a törvénynek érvényt és tekintélyt szerezzenek. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)

¹ *Ugron* Gábor (1847–1911) függetlenségi politikus és publicista, a róla elnevezett és az egyházpolitikai javaslatokkal nem rokonszenvező 48-as pártfrakció (Ugron-párt, 1887-től) vezére, az országgyűlési obstrukciók szervezője. 1892-ben a szatmári kerület képviselője.

² A Memorandum megszólítása: „Császári és királyi apostoli Felség”.

³ A szóban levő § a király személyének sérthetettsége, az alkotmányos intézmények és a dualizmus államrendszere ellen elkövetett „büntetendő cselekmények” megtorlására vonatkozik.

⁴ Értsd: Lucaciut.

A szabadságnak csak az szolgálhat biztosításául, hogy nem tömegek tömegekkel szemben, nem egyesek egyesekkel szemben, hanem az ország törvény által constituált hatóságai lépnek fel és érvényt szereznek a törvénynek és alkotmánynak. (*Tetszés a bal- és szélső baloldalon.*)

Vagy követtek el a memorandum közzétévői s az azt nyilvános szónoklataikban dicsérők és ismertetők üldözendő bűntényt vagy nem? Ha nem követtek el, akkor a bíróságok útján lesz ez megállapítva, s minden egyes polgár megnyugvást fog találni a bírói eljárásban; (*Igaz! Úgy van! bal felől.*) de hogyha követtek el ily bűntényt és az illetők nem üldöztetnek: ez a polgárokat folyton izgalomban fogja tartani, ez a különböző nemzetiségek és különböző osztályok közt a harcot és küzdelmet mind mérgeesebbé fogja tenni s a mint látjuk is, e harc és küzdelem nem maradt meg a haza területén, hanem átsapott a külföldre (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) és Romániában is tüntetéseket kezdtek meg a magyar nemzet és Magyarország ellen...

Én azt tapasztalom, hogy Magyarország területén már általános rendszerré kezdett válni, hogy az a kinek tetszik, megtámadhatja Magyarországot lobogóját és Magyarország törvényeit. (*Úgy van! a bal- és szélsőbalon.*)

Mindenkinek szabadsága van arra, hogy az állam rendjét megtámadja és sehol sem látom feltűnni az állam azon hatalmas erejét, biztosságot nyújtó kezét, melylyel az ily törekvéseket megsemmisítené és azoknak jövőre útjokat állná (*Zajos helyeslés a szélsőbalon.*). Az a memorandum, mely Magyarországnak politikai önállóságát kétségbe vonja; az a memorandum, mely az országgyűlés törvényes jogkörét insultálja, mely az erdélyi unió érvényességét kétségbe vonja; az a memorandum, mely folyton az absolutisticus időkre hivatkozik és az 1849-től 1867-ig lezajlott és az ország minden jogos factora által örökre elfeledendőnek ítélt korszak tényeiből jogalapot akar meríteni; az a memorandum, mely nem áll az egyéni szabadság, a törvényhatósági, a vallásszabadság alapján, hanem egyszerűen a nemzeti kérdést veti fel, hogy t. i. a románok mint nemzet nem respectáltak, olyan, hogy arra nem lehet más feleletünk, mint ez. Igaz, hogy Erdély a négy vallás és a három nemzet: a székely, magyar⁵ és szász nemzet alapján volt szervezve, de 1848-ban a románok is bevették negyediknek a magyar nemesség által,⁶ melyet most szidalmaznak; bevették a törvényhozás által, a mely az uniót nyomban kimondotta. Erdélynek nemzetek szerint való szervezkedése megszűnt. A székelyek, a szászok, az erdélyi magyarok, mint nemzet nem kérhetnek és nem követelhetnek külön jogokat; tehát az oláhoknak sincs joguk panaszkodni, ha ők is csak az érvényben levő állami berendezkedés alapján részesülnek jogokban és a közszabadság nyújtotta biztosítékokban. (*Tetszés bal felől.*) Elérkezettnek látom az időt, hogy itt a ház színe előtt kérdést intézzek az igazságügyminister úrhoz az iránt, mikor fog a magyar igazságügyi hatóságok türelmének fonala megszakadni? Mikor fogják, a kik erre hivatottak, az állami jogrendet megtámadó memorandum szerkesztői, terjesztői, helyeslői és folyton hirdetőivel szemben az állam tekintélyét érvényesíteni? (*Fölkiáltások a szélsőbalon: Soha!*) Azt hiszem, hogy ezen kérdés további indokolásra nem szorul és ha nem kapnék kielégítő választ, lesz még alkalmam e kérdést a t. ház elé hozni, (*Élénk helyeslés a szélsőbalon.*) a mit annál is inkább tartok szükségesnek, mert hova jutunk, ha a büntető törvénykönyvbe az ország alkotmányának védelmére foglalt intézkedések nem érvényesíttetnek? Hiszen a legutolsó eszköz az, mikor az állam alkotmányát nyers erővel, a fegyverek hatalmával kell megvédelmezni. A szabadságnak csak az az érdeke, hogy az a bírói hatalom által védelmeztessek meg és a törvénynek tisztelet szereztessék, ne pedig a nyers erőszak és a fegyverek hatalmával éressék ez el. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

A következő kérdést van szerencsém a t. igazságügyminister úrhoz intézni (*olvassa*):

Tekintve, hogy az alkotmányt szabad államban a törvény és a bíróság tekintélye védelmezi meg leghatékonyabban:

tekintve, hogy a román választók czége alatt f. évi január 20. és 21. napjain Nagy-Szebenben tartott értekezlet megbízásából egy küldöttség a király ő Felségéhez címzett olyan memo-

⁵ Az eredeti szövegben nyilvánvaló sajtóhibaként *román* van.

⁶ Téves megállapítás.

randumot hozott nyilvánosságra, több nyelven lenyomatva és terjeszt a nép között hazánkban, mely megtámadja az alkotmányos államformát. Magyarország törvényes önállását, a magyar államot képező országok között fennálló államközösséget, az alkotmányos intézmények, főleg az országgyűlés joga ellen lázít;

tekintve, hogy az 1878: V. t. cz. 173. §-a e memorandumban foglalt ezen tartalmat és annak nyilvános hirdetését büntetendő cselekménynek minősíti;

tekintve, hogy ezen memorandum szerzői, terjesztői, szóval és nyomtatásban helyeslői, országosan ismeretesekek;

kérdem az igazságügyminister úrtól:

Van-e tudomása a román memorandum tartalmáról, annak létrejöttéről, terjesztéséről?

Ha nincs, szándékozik-e tudomást szerezni?

Ha van tudomása, mivel indokolja, hogy a királyi ügyészek nem szereznek érvényt a törvénynek és védelmezni elmulasztják az alkotmányt és annak jogrendjét? (*Zajos helyeslés a szélső baloldalon.*)

*Elnök:*⁷ Az interpelláló képviselő úr az interpellációt felolvastván, azt hiszem méltóztatik hozzájárulni, hogy az még egyszer ne olvastassák fel. (*Helyeslés.*) Az interpellatio tehát ki fog adatni az igazságügyminister úrnak.

E

1892 júl. 14

*Szilágyi Dezső igazságügyminister válasza és Ugron Gábor viszontválasza az 1892. évi román Memorandum tárgyában*¹

Képv. Napló, 1892–97, V. 260–264. l.

Szilágyi Dezső igazságügyminister: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) A tegnapi napon Ugron Gábor képviselő úr interpellációt intézett hozzám, a melyre feleletemet a kérdőpontok szerint terjesztem elő, a melyek az interpellációban foglaltatnak. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az első kérdés az (*olvassa*): „Van-e tudomása a román memorandum tartalmáról, annak létrejöttéről, terjesztéséről?”

Igenis van tudomásom egy román memorandum tartalmáról, a melyet egy küldöttség kevés idővel ezelőtt Bécsbe átnyújtás végett vitt. Tudomásom van, még pedig onnan, mert néhány nappal ezelőtt zárt borítékban magam is megkaptam.

A képviselő úr kérdésében azt is mondja: Van-e tudomásom annak terjesztéséről? Erre feleletem az, hogy igenis a képviselő úr felszólalásából van tudomásom arról, hogy neki is megküldték, valószínűleg ily módon és úgy gondolom, a kormány több tagjának is megküldetett ezen memorandum. (*Több hang a szélső baloldalon: Én is megkaptam!*) Hát a képviselő urak is megkapták. Arról, hogy az ország többi részében terjesztetnék ezen memorandum, hivatalos értesítem nincs. (*Zaj és mozgás a szélső baloldalon. Felkiáltások: Elég hiba! Szerezni kellett volna! Hiszen megkapta! Zaj! Elnök csenget. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*) Már kérem, hivatalos értesítést magam magamnak nem adhatok. (*Nagy derűtség és tetszés a jobboldalon. Zaj és mozgás a szélső baloldalon.*)

⁷ Bánffy Dezső.

¹ Ugyanezen a napon Apponyi Albert is interpellációt intézett a miniszterelnökhöz a Memorandummal kapcsolatos bel- és külföldi román agitáció tárgyában. Szapáry Gyula miniszterelnök válaszában kijelentette, hogy a kérdés nem érinti a Magyarország és Románia közötti jóviszonyt. A nemzetiségi kérdésben a kormány feladata, hogy megtegye „az intézkedéseket arra, hogy ennek az országnak minden polgára itt jól érezze magát”. Ehhez jó közigazgatás, helyes igazságszolgáltatás kell, a másik fontos eszköz a kérdés megoldására a magyar nyelv terjesztése, de nem erőszakos úton. (Képv. Napló, 1892–97, V. 264–72. l.)

A második kérdés ennél fogva önként esik, a melyben az foglaltatik, hogy szándékozom-e tudomást venni a memorandum tartalmáról.

A harmadik kérdés az, hogy mivel indokolom azt, hogy a királyi ügyészségek nem szereznek érvényt a törvénynek és védelmezni elmulasztják az alkotmányt és annak jogrendjét?

T. ház! ezen harmadik kérdés tulajdonképpen arra vonatkozik, hogy a sajtó egy részében, különösen ezen memorandum tartalmával kapcsolatosan is olynemű közlemények jelentek és jelennek meg, melyek a büntető törvénykönyv VI. fejezetének némely határozatába, jelesen a nemzetiségek elleni gyűlöletre való izgatást tiltó és azon határozataiba ütköznek, a melyek országunk bizonyos alaptörvényei elleni lazítást büntetés alatt tiltják. Így fogom fel a képviselő úr kérdését.

Erre feleletem röviden az *(Halljuk! Halljuk!)*, hogy a királyi ügyészségek újabb időben is éber figyelemmel kísérik a sajtóban megjelenő közleményeket és a sajtó-termékeket a büntető törvénykönyvnek idézett határozatai szempontjából és csak alig 10 napja volt alkalmam elrendelni büntető üldözését épen a memorandum tartalmával kapcsolatban levő egy oly hírlapi közleménynek a vád emelésére hivatott hatóságnál, melyben a nemzetiségek elleni, különösen pedig az alkotmány némely intézménye ellen izgatást találtak. *(Helyeslés.)* Ne méltóztassék tehát azt hinni, hogy a vezetésem alatti hatóságok ebben az irányban tétlenül lennének.

A mi magát a memorandumot illeti, az igazságügyi kormány álláspontja az, hogy kérvény-nyel ebben az országban bármely alkotmányos tényezőhöz fordulni mindenkinek szabad, még oly kérvénnyel is szabad bármely alkotmányos tényezőhöz járulni, melyben törvénytelen dolog kéri. *(Élénk jelkiállítások a szélsőbalon: Ohó! Ohó! Mozgás.)* Kérvényezni igen. *(Ellenmondás a szélsőbalon. Hosszantartó nagy zaj a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

T. ház! A kérvényezési szabadsággal lehet visszaélni, hanem ezen alkotmányos jog nem azért van adva, hogy annak gyakorlása büntetessék vagy elfojtassék, ha az illetékes alkotmányos tényezőhöz intéztetik, akkor is, ha az illetők maguk tévedésben vannak kérelmek törvényes volta iránt, vagy szándékosan is törvényteleniséget kérnek. *(Zaj a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* Mert ha mi a szabadságot szerettük és tiszteljük és magunk irányában tiszteltetni kívánjuk, akkor is, t. ház – a mellett, hogy intézményeinket törhetetlenül fentartjuk, a mellett, hogy azokat megtámadás és aláásás ellen minden törvényes eszközzel védjük – *(Helyeslés jobb felől.)* elismerjük az ország polgárainak kérvényezési szabadságát, még ha kérvényüknek tartalmát a leghatározottabban kárhozzátjuk, vagy elítéljük is, de csorbítani nem akarhatjuk. Ez az igazi szabadelvű álláspont. *(Élénk helyeslés és tetszés jobb felől.)*

Hanem, hogy az igazságügyi kormány álláspontját egész szabatosan megjelöljem, hozzá kell tennem még azt is, hogy a kérvényezés formája és az, hogy bizonyos nyilatkozatok kérvény alakjába foglaltatnak és az alkotmányos tényezők valamelyikéhez intéztetik, nem ad szabadságot arra, hogy ezen kérvénynek különben olynemű tartalma, a mely a büntető törvény tartalmába ütközik, szabadon terjesztessék. *(Általános élénk helyeslés és tetszés.)* Az igazságügyi kormány azon nézetben van, ha valamely oly kérvény, a mely a kérvényezési jog szabadsága körén belül beadható bármely alkotmányos tényezőhöz, sajtó útján és a törvényben meghatározott módokon nyilvánosan terjesztetik, ha a törvény ily közleményekre külön mentességet nem állapít meg, ez ugyanazon büntető tilalom alá esik, rá ugyanazon büntető törvények alkalmaztatnak, mint bármely sajtó útján való közleményre. *(Élénk helyeslés.)* Ennél fogva azt hiszem, hogy t. képviselőtársam kérdésének értelmére és érdemére adok feleletet, midőn azt mondom: *(Halljuk! Halljuk!)* az igazságügyi kormány, tekintettel azon újabb jelenségekre is, hogy nemzetiségi izgatások ezen memorandummal kapcsolatban időről-időre fokozottabb lendületet nyernek, utasította a kir. ügyészségeket, a mi azoknak különben is kötelességük, hogy a büntető törvénynek érvényt szerezzenek: hogy szorgos figyelemmel kísérjenek minden sajtó útján való közleményt, tekintet nélkül arra, hogy az egyszerű hírlapi cikk-e, vagy pedig valamely beadott kérvény vagy emlékirat tartalmát reprodukálja és irányukban a törvény értelmében való megtorló intézkedéseket tegyék folyamatba. *(Általános helyeslés.)*

Szabad és egy oly országban, mely intézményeiben bízok, mely bízok politikája életrevalóságában, nem kell idegesnek lenni, nem kell minden egyes nyilatkozatot vagy minden egyes kifakadást mindjárt a büntető üldözés tárgyává tenni. *(Helyeslés jobb felől.)* De mihelyt bárminemű sajtó közleményekből az a törekvés világosan, határozottan és komolyan kitűnik, hogy az ország valamely büntető törvénye által különös védelemben részesített intézménye vagy alaptörvénye ellen izgatás vagy lázítás szándékolatik: akkor semmi ok nincs arra, hogy itt a törvénynek bármely tekintetből szabad folyás ne engedessék és ezért oly értelemben utasítottam a kir. főügyészeket és ügyészeket, hogy a törvénynek a büntető megtorlás szempontjából teljes fogantatást szerezzenek. *(Általános helyeslés.)*

Ez az, t. ház, a mit a t. képviselő úr utolsó kérdésére válaszolni szerencsém van és kérem a t. házat, méltóztassék feleletemet tudomásul venni. *(Általános élénk helyeslés.)*

Elnök: Ugron Gábor képviselő urat illeti a szó. *(Halljuk! Halljuk! a szélső baloldalon.)*

Ugron Gábor: T. ház! A t. igazságügyminister úr arról világosított fel minket, hogy a románok memorandumának terjesztéséről nincs hivatalos tudomása. *(Halljuk! Halljuk!)* Ha valami Magyarország kormányzatának, administrációjának tehetetlenségét és gyámoltalanságát bizonyítja, *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* úgy a t. igazságügyminister úr ezen nyilatkozata mindnyájunk előtt kézzel foghatóvá teszi, hogy nemcsak az országban folytatott államellenes aknamunka iránt nincsen szeme az adminisztrációnak, nincsen érzékek azoknak, a kik ezen ország közigazgatását vezetik, de még a legnagyobb nyilvánossággal, trombita-harsogás mellett folytatott nemzetiségi izgatásokról sem bírnak hivatalos tudomással. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Miért vannak a hivatalból üldözendő bűntények e nemzet törvénykönyvébe beiktatva, ha a hivatalból üldözendő bűntények felderítésére és azok sújtására és bepanaszolására hivatott közegek a maguk kötelességét nem teljesítik? *(Élénk helyeslés a szélsőbalon.)* Hetek óta folyik, t. ház, az országban a legfékeltenebb izgatás, mely már a különböző nemzetiségek közt összeütközéseket is provokált: *(Úgy van! a szélsőbalon.)* hetek óta folyik az oly nyelvezet, az oly politikai axiómák hangoztatása, mely sérti az államot, *(Úgy van! a szélső baloldalon.)* sérti az állam fen[n]tartó elemét: a magyarságot. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.)* Hetek óta hangoztatnak oly politikai axiómákat, melyeket egyetlen állam sem tűrhet meg, mint az alkotmány és a törvényhozás ellen intézett támadásokat, ha magát fen[n]tartani akarja, ha magát védelmezni kívánja. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* Mi az, amit én kérek. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az, hogy a bíróságok és ügyészségek teljesítsék a maguk kötelességét, hogy ők, mint hivatottak, intézzék el ezen ügyet és ne kerüljön az az utcára, ne intéztesék azt el ablakbeveréssel,² *(Zajos helyeslés a szélsőbalon)* utcai küzdelmekkel. *(Igaz! Úgy van! a szélsőbalon.)* A törvénynek uralmát kérem és a törvény szolgáit hívom fel, hogy teljesítsék kötelességüket és amikor ezt teszem, akkor a t. igazságügyminister úr nekem leckét akar adni az idegességről. *(Derültség jobb felől.)* Idegesség-e az, a mikor én bevárom az igazságszolgáltatás közegeinek működését egészen az utolsó percig és az országgyűlés bezárása előtt egy pár órával lépek föl és hozom e kérdést szőnyegre éppen azért, hogy kivegyük az illetéktelen elemek kezéből ezen ügynek elintézését s a maga helyére, a törvényhozásba hozzuk át, a törvényhozásba, ide mi közénk, a hol nem idegesen, hanem egész nyugodtsággal és objective ítélünk felette. *(Derültség jobb felől. Mozgás és felkiáltások a szélső baloldalon: Mit nevetnek ezen?!)*

Justh Gyula: Szomorú, ha ezen is tudnak nevetni. *(Mozgás jobb felől.)*

Ugron Gábor: Országokat okossággal, óvatossággal és előrelátással tartottak fenn, nem pedig nevetéssel. *(Tetszés a szélsőbalon.)* Akik maga idejében elhanyagolják kötelességeik teljesítését, azoknak nincs joguk senkit nevetéssel kísélni. *(Tetszés a szélsőbalon.)* Mert ha ezeket a dolgokat el hagyjuk fajulni, az a magyar és román nemzet, Románia és Magyarország közt s idebenn a haza polgárai közt is kellemetlen összeütközésekre is vezet. *(Úgy van! a szélsőbalon.)* Ezen

² Célzás Rațiu tordai háza ellen intézett 1892. jún. 11-i támadásra.

kérdéseknek nyugodt vérrel, de eréllyel való elintézése feltétlenül szükséges. Nem arra van szükség, hogy csak az ellenzéki politikusokat és korteseket ellenőrizzük a kellő eréllyel. (*Zajos helyeslés a szélsőbalon.*) Nem azt az erélyt kell onnan a túlsó oldalról komolynak tartani és a másik erélyt mulatságosnak, mely csak az ellenzékieket üldözi az országban. (*Zajos tetszés a szélső baloldalon.*) A bujtogatókat, a lázítókat kell megfenyíteni. (*Zajos helyeslés a szélsőbalon.*) Felforr minden embernek a vére és csak törvényhozói kötelességének fontossága ad az embernek kellő nyugalmat, mikor azt látja, hogy nyugalmazott államhivatalnokok, ügyvédek, papok vezetik a népet és nyújtanak be memorandumot az osztrák császárhoz, tehát nem illetékes tényezőhöz. (*Zajos helyeslés a szélső baloldalon.*) Nem szabad, t. minister úr, soha sem feledni, hogy Magyarországot éppen bűn az osztrák császárnak elárulni, mint a muszka czárnak. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Memorandumot benyújtani és annak petitio alakját adni és e petitióban az ország alkotmányát és törvényhozásának 25 éves működését megtámadni és a t. igazságügyminister úrnak előállani és azt mondani, hogy a kérvényezési jog szabadságát meg kell védelmezni: igen veszedelmes elv. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*)...

És én igen óhajtanám, hogy a t. ház elé kerülő petitíók más elbánásban részesüljenek, mint a milyenben részesülnek, (*Helyeslés a szélső baloldalon.*) mert az ország polgárainak kérvényezési joga, a hatóságok igazságtalansága és törvénytelen cselekedetei ellenére a szabadság védelmére van hivatva; de a kérvényezési jog nem ad jogot senkinek arra, hogy egy, az állam jogrendjét megtámadó kérelemmel járuljon a korona elé s hogy az egész országban lázító iratokat terjeszsen. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*) Mi a következése ennek? (*Halljuk! Halljuk!*) Abban a memorandumot átnyújtó küldöttségben vannak rossziszemű és jóhiszemű emberek; felvilágosodott rossziszeműek és tudatlan jóhiszeműek. A felvilágosodott rossziszeműek a markukba nevetnek s azt mondják, hogy a magyar nemzet élheterlen és a magyar kormány tehetetlen. (*Zajos helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.*) Azok a jóhiszemű, de tudatlan és fel nem világosodott emberek pedig azt mondják: íme ezek nyíltan és büntetlenül hirdethetik az elveket, tehát joguk van az ország alkotmányát és törvényeit megtámadni. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Igazuk van, mert ha igazuk nem volna, az a hatalmas és erős magyar nemzet, mely az állam kormányzására túlnyomó befolyást gyakorol, megsemmisítené azokat, a kik ily hazugságokat és rágalmatokat terjesztenek. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Az a tehetetlenség, az a tétovázás és ingadozás, mely a kormánynak politikáját e kérdésben is jellemzi, az egész magyar nemzetre veszélyt rejt. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Erélyt kívánok a kormánytól. Erélyt és előrelátást, mert az előrelátás a kormánynak valóságos tudománya. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*) A ki nem látja előre, hogy az ily ténynek mik lesznek a következései, az nem érdemli meg, hogy az ország kormányán üljön. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Egy országnak közéletét feldarabolni, a polgárok között való békés megélhetést megrontani, a külföldöt az ország ellen fellázítani és a külföldön legközelebbi szomszédaink között a nemzetnek ellenségeket szerezni, még pedig valótlanosságok, alkotmányellenes dolgok, törvényhozásunknak és törvényeinknek és azok jogérvényének megtámadása alapján: ezt egy ország sem tűrheti el, a melyik nem akar anarchiát, a melyik nem akar forradalmat! (*Zajos helyeslés és tetszés a szélső baloldalon.*)

Vagy talán attól fél a t. kormány, hogy ha ez ország jogainak és az ország törvényeinek és alkotmányának megvédésében erélyes lépésre határozza el magát, hogy itt majd a szabadság megsértésével fogjuk vádolni? Ez ország törvényeiben elég erő és elég hatalom van letéve, hogy a kormány éljen vele és szembeszállhasson azokkal, kik fellázadnak az állam joghatóságai, az állam törvényei ellen: de élni kell ám tudni vele! (*Zajos felkiáltások a szélsőbalon. Igaz! Úgy van!*)

Kubinyi Géza: Első sorban társadalmi úton odahaza kell hatni a népre. (*Úgy van! jobb felől. Zaj a szélső baloldalon.*)

Ugron Gábor: A ki pedig nem tud élni a törvények adta hatalommal, az ne ragaszkodjék görcsösen ahhoz a hatalomhoz, hanem adja azt át azoknak, a kik tudnak vele élni. (*Hosszas zajos helyeslés, tetszés és taps a szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.*)

...Miután, t. ház, a minister úr kilátásba helyezte, hogy hat heti gondolkodás után – az igazságszolgáltatás közegei is meg fogják tenni a maguk kötelességét és miután én azt tartom, hogy még e kérdésben is, bár annak halogatásával nem érthetünk egyet, de lehető elintézésében szükséges, hogy egyetértve járjunk el, én az igazságügyminister úr válaszát tudomásul veszem.

Szilágyi Dezső igazságügyminister: Súlyt helyezek arra, t. ház, hogy miután az előttem szólott képviselő úr magát válaszat tudomásul vette, ezen kérdést azon ráaggatott mellék-körülményektől és állításoktól megtisztítom, a melyek a kormány helyzetét ebben a kérdésben jellemzik; (*Halljuk! Halljuk!*) mert engedelmet kérek, a kormánynak semmi körülmények közt, ha tudatában van annak, hogy kötelességét teljesítette, nem szabad elfogadnia egy oly vádat, hogy e kérdésben vagy késedelmes, vagy hanyag, vagy félénk volt. (*Élénk helyeslés jobb felől.*) Én egyiket sem fogadom el. (*Hosszantartó mozgás és zaj a bal és szélsőbal felől. Felkiáltások: Mind a három!*) Először a t. ház figyelmébe ajánlom azon nyilatkozatomat, hogy a kormány itt semminemű nógatásra nem várt és kötelessége teljesítésében sem ingadozást sem habozást nem tanúsított. (*Nagy mozgás a szélsőbalon.*) Egyetlen körülmény sem merült fel itt, a melyből egy pillanatra is azt lehetne következtetni, hogy az igazságügyi kormányban bármely habozás vagy félénkség urakodott volna. (*Felkiáltások szélső baloldalon: Hát mi történt? Mit csinált?*) Ellenkezőleg, a mint az igazságügyi kormányzatnak tudomására jutott a memorandum (*Felkiáltások a szélső baloldalon: Későn!*) a külön intézkedések is már megtörténtek. És a mi jóval lényegesebb és döntő, e memorandum terjesztése is ugyanazon tekintet alá esik, mint bármely más irat vagy nyomtatvány; a sajtó mindig figyelemmel kísértetett és csak nemrég is éppen nemzetiségi izgatás miatt a megtorló eljárás elrendeltetett. Kérem tehát, hol van itt a legkisebb habozás jele? (*Helyeslés jobb felől.*)

És a magam részéről igen szívesen elfogadok minden megrovást, ha tényekre van építve, de éppen ez ország és rendje érdekében nem hagyhatom szó nélkül azon vádat, mintha az igazságügyi kormány abban, hogy a törvény érvényesítésének útjára lépjen, egy pillanatil is habozott volna. (*Helyeslés jobb felől. Félkiáltások szélsőbalon: Hát mit csinált?*)

Volt szerencsém előbbi felszólalásomban kifejtteni a t. ház előtt, hogy magát azt a tényt, hogy kérelemmel járulnak...(*Félkiáltások a szélső baloldalon: A császárhoz!*) valamely alkotmányos tényezőhöz, törvényeink szerint büntethetőnek nem tartom. Arra nézve én a memorandum tartalmát megvizsgáltam és azt láttam, legalább tartalmából azon benyomást vettem, hogy ott, bár ő Felségének mindkét címe említettik, de ő hozzá, mint a magyar állam királyához folyamodnak. De akár így, akár úgy folyamadjanak, ez semmit sem változtat a magyar kormány azon álláspontján, hogy mihelyt egy petitio nyilvánosan közzétételik és terjesztetik, már akkor a köztörvény határozatai alá esik. (*Helyeslés jobb felől.*) Ezt az igazságügyi kormány minden habozás nélkül érvényesíteni fogja.

Nagy mulatságot csinált magának a képviselő úr abból, hogy azt mondtam, hogy a vidéken egyes körökben terjesztik-e ezen memorandumot, arról nincs hivatalos tudomásom. Hát, t. ház, az 1871-ből fennálló rendelet a közigazgatási és különösen az elsőfokú törvényhatósági tisztviselőknek kötelességükké teszi, ha oly nyomtatvány terjesztéséről értesülnek, mely büntető tartalommal bír, hogy azt a büntető üldözés foganatosítására rendelt kir. ügyészségnek, illetve a kormánynak feljelentsék. Már most, ha én a t. képviselő úr kérdésére egészen megakartam felelni s azt kérdezte tőlem, van-e tudomásom róla és minő, hogy az terjesztetik? megfeleltem úgy, a hogy a tények állanak. De feltéve azt, hogy itt-ott, a hol terjesztetik s az elsőfokú tisztviselők nem teljesítenék kötelességöket, mondom, feltéve ezt, azért a kormánynak szemrehányást tenni, a kormányt egyes hibával és késedelemmel vádolni igazságosan nem lehet. (*Élénk helyeslés a jobb felől.*)

De nem erről van itt szó, t. ház, hanem arról, hogy tudjuk, hogy e memorandum létezik-e vagy sem, hiszen erről sem kell hivatalos tudomás, hanem, mondom, arról a tényről van szó, mely törvényes bűncselekményt képez, hogy tényleg terjesztetik-e, mert ha a fiókban zárva tartják, a törvény súlya alá nem esik, mert csak nyilvánosságra hozott és terjesztett iratok

hozhatók a királyi ügyészségek tudomására. Nekem tehát a terjesztés tényével kellett tisztába jönni. Nem is azt mondtam, hogy nem tudom, hogy ott terjesztették, mondtam, hogy én is kaptam egy ilyen memorandumot: hanem azt mondtam, hogy az ország egyes vidékein künn terjesztetik-e, arról pedig hivatalos értesítést nem vettem. (*Nagy zaj és nyugtalanság a szélső balon.*)...

Elnök: Kérem a t. házat, méltóztatik-e az igazságügyminister úr által adott választ tudomásul venni, igen vagy nem? (*Felkiáltások: Igen! Nem!*) Kérem azon képviselő urakat, akik az adott választ tudomásul veszik, szíveskedjenek felállani. (*Megtörténik.*)

A többség a választ tudomásul veszi.

2.

*Iratok a Replika-ügy történetéhez*¹

A

1892 jún. 17

*Budapesti román egyetemi hallgatók nyílt levele Horváth Gyulához, a nemzeti párti Magyar Hírlap szerkesztőjéhez és a szerkesztő válasza a Replika-ügyben*²

MH, 1892, 167. sz.

A következő levelet kaptuk, melyet a kívánsághoz képest szó szerint közlünk:

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Napról-napra jelennek meg a magyar lapokban a képzelhető legvehemensebb modorban írt közlemények és cikkek, melyeknek éle a Bécsbe felutazott román küldöttségben résztvevő budapesti román egyetemi hallgatók ellen van irányozva; talán felesleges megjegyeznünk, hogy ezen közlemények és cikkek nyíltan bevallott intenciója bennünket, a kik azon küldött-

¹ A Liga Culturală által 1891-ben kiadott emlékiratra a magyar főiskolai hallgatók válaszoltak. (L. *Iratok* I. 812–813.) Erre a bécsi, gráci, budapesti és kolozsvári román egyetemi ifjúság nevében 1892 júliusában Grácban 21 ezer példányban, *Popovici* Aurél szerkesztésében német, román és francia nyelven kiadták a viszontválaszt „Chestiunea română in Transilvania și Ungaria. Replica junimii acedemice române din Transilvania și Ungaria la „Răspunsul” dat de junimea acedemica maghiară „Memoriul” studenților universitari din România; cu o hartă etnografică a Austro-Ungariei” címmel. A „*Replica*” statisztikai adatokat közölt Erdély nemzetiségi megoszlásáról, majd felsorolja a román sérelmeket. A röpirat szerint ezek: Erdély uniója, a nemzetiségi törvény végre nem hajtása, az iskolaügynek az asszimiláció szolgálatába állítása, az egyházi önkormányzatok megsemmisítése, a románok kizorulása a közigazgatásból, politikai üldözések és sajtóperek. – A „*Replika*” szerzőjét és kiadóit az ügyészség vád alá helyezte. *Brote* Jenő Romániába menekült, így csak *Popovici* és Román Miklós álltak a kolozsvári esküdtszék elé. *Jeszenszky* Sándor államügyész (1895-től min. oszt. tanácsosi minőségben a miniszterelnökségi V. vagy „nemzetiségi” ügyosztály vezetője) vádbeszédében (1893. aug. 30.) arra utalt, hogy a román főiskolások mögött a bukaresti Liga Culturală áll, amelynek célja minden román egy nemzeti államban való egyesítése. A román irredenta – mondta *Jeszenszky* – kizárólag Erdély elcsatolására és bekebelezésére törekszik, mert például a besszarábiai románokkal sohasem foglalkozik. A *Replika* egyik fő célja a nyugati propagandahadjárat kiszélesítése, ezért úgy állítják be a románokat, mint a „nyugati civilizáció harcosait”, akik szembeszállnak a „magyar barbársággal”. Ez után sorra veszi az egyes román sérelmeket, és cáfolni igyekszik azok adatait. Így kimutatja, hogy

ségben részt vettünk, pellengérré állítani, ránk a hazaárulás vádjait szórni és mi a legfőbb, de egyszersmind a legnevetesebb, neveink nyilvánosságra hozatala által bennünket tanáraink figyelmébe ajánlani, mint olyanokat, a kikre jó lesz vigyázni, mert veszedelmes elemei az egyetemnek és a kik maguktartása által megérdemlik a szokottnál szigorúbb elbánást és mondjuk ki – a hallgatók sorából való kiküszöbölést, a vizsgákon pedig képesség és készségre való tekintet nélkül a visszavetést.

Nos, hát mi nevetésesnek, iskolás fiúkhoz, nem pedig komoly emberekhez illőnek tartjuk ezt a fenyegetést; tartjuk pedig azért, mert erős az a meggyőződésünk, hogy miként a múltban, úgy jövőre is a budapesti kir. tud. egyetem tanárai az igazságérzet sokkal magasabb színvonalán állanak, mintsem egy indokolatlan szenvedély kielégítésére magukat eszközül használtassák fel; hogy továbbá tanáraink, kikhez minket is a tisztelet és hálás szeretet köteléke fűz, valljanak ők bármely politikai hitet is, a tanteremben nem fognak ránk a politikai ellenfél szemével nézni, de nézik a tanítványt, valamint ez is csak a tanárt látja bennük.

Nem ez az első eset, hogy a hydra felemelte fejét azért, hogy a tanár és tanítvány közti kellő és szükséges összhangot, céltudatos viszonyt megzavarja, de törekvése mindig sokkal nagyobb fiaskót ért, mint „a császárnak Bécsben memorandumot átnyújtó oláh küldöttség kudarcza”; ily precedensek után már rég levonhatták volna az érdekeltek azt a tanulságot, hogy minden nemesebb és tiszta érzést sértő törekvésük csak hajótörést fog szenvedni tanáraink igaz liberalizmusának szirtjén.

Hogy haragszik ránk az egész magyar sajtó, azt nagyon jól tudjuk, mert hisz politikailag halálos ellenfelünk; nem is vesszük mi ezt neki rossz néven, annál kevésbé várjuk tőle, hogy bennünket pártfogásába vegyen; de felháborodik egész valónk, mikor minden nap alkalmunk van tapasztalni, hogy egy igazágtalan szenvedély annyira elvakítja az embereket, hogy ezek megfélemlítve önmagukról, durva eszközökhez folyamodnak, csak hogy céljukat, melyről maguk is nagyon jól tudják, hogy alapja akármilyen, csak igazságos nem lehet, megvalósítsák. Kérdjük: elkövettünk-e olyan tettet, a mely jogossá tehet egy a rendes szokástól és törvényektől eltérő elbánást? Tudjuk, hogy a megrögzött sovinizmus a napnál tisztább igazság ellenére is azt fogja mondani: igen. Hát mi ezen nem is csodálkozunk, mert jól ismerjük már elleneink eszejárását, a kik – ma-holnap még megérjük – statáriumot fognak kérni a „hazaáruló” oláhokra, a kiknek ősi tűzhelye immár a modern magyar állampolitika szerint *partes infidelium** lett.

Eddig a higgadtan gondolkozók nem kárhoztatták politikai működésünket, illetve viselkedésünket; fejlődjenek ezentúl a viszonyok bármiképpen, mi sohasem fogunk ellankadni és meggyőződésünk útját soha megváltoztatni nem fogjuk; soha senki sem vette rossz néven,

a román egyházak évi 199 ezer forint államsegélyben részesülnek, és Magyarországon 1890-ben 3700 román tannyelvű román népiskola volt, míg magában Romániában csak 2970.

A pörben Popovici Aurélt 4 évi, Román Miklóst 1 évi fogházra ítélték. Popovici Aurélt biztosíték ellenében egyelőre szabadlábra helyezték, mire a büntetés kitöltése előtt Romániába menekült.

Az 1891-es röpiratot a párisi „L'Europe” teljes egészében közölte, majd ennek kapcsán Charles Loiseau az „Univers” hasábjain foglalkozott a román kérdéssel. A párisi, lillei, dijoni, anversi és bruxellesi főiskolai hallgatók rokonszenvéket fejezték ki a román főiskolások iránt. A Replika-pörrel a francia, belga és olasz sajtó részletes tudósításokban számolt be (Vö. *Moroianu*, Georges: *Les luttes des roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne* Paris 1933. 71–75. l.) – Az iratban a Replika-ügyben elhangzott kolozsvári ítéletig (1893. aug. 31.) terjedő időszak néhány kevésbé ismert mozzanatát is bemutatjuk, mint a budapesti román egyetemi hallgatók és az apponyista sajtó (Magyar Hírlap) szerkesztője, *Horváth* Gyula nyilatkozatait (A) és a *Neue Zeit* nyomán a Népszavában megjelent *Kautsky*-kommentárt (B).

² A közlemény címe: *Levél a szerkesztőhöz*.

³ Hitetlenek földje. A fogalom egyházi eredetű („*in partibus infidelium*” = a hitetlenek tartományaiban). A XIII. század óta ez azoknak a kat. püspököknek a címe, akiknek nincs egyházmegyéjük és a „hitetlenek” kezén lévő tartományról nyerik címüket, ami egyben tiltakozást is jelentett a török birtoklás ellen. A fogalmat XIII. Leó óta nem használják, az egyházmegye nélküli püspököket azóta címzetes püspököknek nevezik.

hogy a magyar fiatalság mindig magasra lobogtatta a szabadság zászlaját, mert hisz a szabad eszmék mindig alkalmas talajra találnak a jeunesse d'or kebelében, azért hát tőlünk se kívánja senki, hogy elszakadva anyanemzetünk szívetől, pártot üssünk nemzetünk rovására és hazánk csak vélt érdekében. Küzdelmünk ezentúl is csak a szabadság és megtámadott népjog védelmére folytatott küzdelem lesz, melynek nemes célja nemes fegyvert követel a küzdő kezében és szent a meggyőződésünk, hogy diadal csak az igazság részén lehet.

Mikor a budapesti egyetemi román ifjúság szolidaritást vállalt és közreműködését ígerte meg az osztrák-magyar birodalom többi főiskolai román hallgatóinak a magyar tanuló-ifjúság által kiadott „Válasz”-ra készítendő „Viszonzás” tekintetében, a magyar sajtó egy része nem átalotta magyar ajkú kollégáinkat a spiczliskedésre felhívni, ezáltal oly szerepet akarván azoknak adni, melynek esetleges elvállalása nemcsak a kollegiális viszonyt és az egyetem beibékélését, de magának a magyar tanuló-ifjúságnak reputációját is veszélyeztette volna; ezen felhívás sikertelenségének okát mi nem ismerjük és nem is kutatjuk, de szívesen akarjuk feltételezni, hogy magyarajkú kollégáink inkább kollegák akartak maradni, mint spiczlikké aljasodni.

Jól tudjuk, hogy politikai hitelveink nagyon eltérők a t. szerkesztő úr lapjában hirdett eszméktől, de ha minden küzdelem jogosultságát az annak alapjául szolgáló igazságosság mértéke szerint kell elbírálni, úgy ez annál is inkább az eszmék küzdelmére mondható, ezen körülmény, valamint az „audiatur et altera pars” elve azt a reményt kelti fel bennünk, hogy a t. szerkesztő úr nem fogja tőlünk megtagadni ezen sorok szó szerinti közlését; mi a magunk részéről biztosíthatjuk a t. szerkesztő urat, hogy valamint a jelen sorok írásánál, úgy jövőre is csak az igazság eszménye lebeg szemünk előtt, mert szeretjük az őszinte s egyenes szót.

Fogadja t. szerkesztő úr, kiváló tiszteletünk kifejezését.

Budapesten, 1892. június hó 15-én.

Több román egyetemi hallgató.

*

Erre a levélre szükségesnek tartjuk több megjegyzést tenni.

Lapunknak módjában állott volna ugyan azoknak az egyetemi hallgatóknak neveit közölni, kik a bécsi román küldöttségben részt vettek, sőt egy azon urak közül kívánta is, hogy az ő neve közöltessék, de mi azt nem tettük, mert eszünk ágában sincsen a román tanuló-ifjúságnak rossz néven venni azt, hogy nem bírnak több meggondolással és higgadsággal, mint idősebb politikai vezéregyéniségek, kik jelenleg a román nemzeti pártban a többséget képezik. Hiába önöknek fiatal barátaink minden törekvésük, mi önökből sem mártírokat csinálni nem fogunk, sem üldözés alá másokkal önöket nem fogatjuk.

Különben az önök levele legjobb bizonyíték mellettünk, mert megbíznak tanáraik pártatlanságában, igazságszeretében, de megbíznak tanuló társaikban is, kikről felteszik, hogy nem spiczliskedtek.

Lám ez nagy előhaladás, mert azok a komoly férfiak, kik önöknek vezérei, Magyarországon sem az ifjúságról, sem az öregekről semmi jót és nemeset nem tesznek föl.

Ha önök nem ragaszkodnának anyanyelvükhöz és fajukhoz, ez esetben mi ítelnők önöket el elsősorban. De hát ezért, valamint szabadság- és igazságszeretetükért, ha gondolkozásukban és érzésükben ez vezet, nem is veszi önöket senki Magyarországon üldözés alá. Mert ez a nemzet, – maholnap éppen egy évezrede lesz, – folytat lankadást nem ismerő küzdelmet e mindennél drágább nemzeti kincsek megtartásáért és biztosításáért.

A román memorandum, az, a mivel önök vezérei másokat akarván félrevezetni, úgy látszik önöket vezette félre.

Üres valótlanosságok, meg nem bocsátható ferdítések láncolata e mű. Lehet önöknek és van is felpanaszolnivalójuk: ezt nem tagadjuk mi sem. Legelső sorban saját vezéreik ellen emelhetik

fel panaszszavukat. Annak, hogy a törvényhozásban nincsenek képviselőik, nem a magyarok, nem az ország alkotmánya az oka, hanem önök maguk.

Annak, hogy az állami és megyei tisztviselők sorában, sőt a bírói karban is erősebben nincsenek képviselve, a mint vannak, annak is első sorban önök maguk az okai, mert nem mint e hazának földjéhez, alkotmányához, szabadságához ragaszkodó honfiak kérnek és követelnek helyet maguknak, hanem a román faj, a román érdek nevében. Már pedig Magyarországon addig, míg államunk, alkotmányunk, szabadságunk fennáll, az ország hatalmához, a polgár jogaihoz csak az férhet, ki a hazának hű és igaz fia és a ki panaszának meghallgatását e haza határain belül akarja elérni, a ki a hazáért, alkotmányért és szabadságért minden áldozatra kész; e három ellen pedig sem szóval, sem tettel nem vétkeznek.

Maholnap félszázada lesz annak, hogy az önök népének és fajának a gyűlöletet hirdetik és tanítják. A magyar haza, a magyar faj, a magyar alkotmány az, a mi ellen titkos és nyilvános harcra izgatják a román népet és agitátoraik el akarják tőlünk nyelvelni azt a földet, melyet több mint egy ezredévig tartottunk meg vérünkkel, életünkkel magunknak.

Mint egy és ugyanazon hazának hű és igaz gyermekei, egymásnak becsületes, szerető testvérei, megférhetünk egymás mellett. A ki ezen kötelességek ellen vét, az büntetésre és fenyítésre méltó. A büntetés, valahányszor szükség van rá, nem fog elmaradni.

Mártírokat nem fogunk csinálni, hanem megbüntetjük a vétkeket és jó útra vezetjük a tévelygőket.

Egy tanácsot adunk mi önöknek: igazítsák el igazítani valójukat Budapesten, mert sem Bécsben, sem Bukarestben magyarországi ügyeket eligazítani senkinek nem lehet.

Horváth⁴ Gyula.

B

1893 márc. 31

A Népszava közleménye a Replika-ügyben¹

Népsz., 1893, 13. sz.

Közismeretes, hogy a magyar és román főiskolák diáksága közt kölcsönös vita és kölcsönös támadás folyt tisztán nemzetiségi kérdések fölött és a nagyközönség van hivatva elbírálni, hogy a vitatkozó felek melyikének van igaza. A vita írásilag folyt és két figyelemre méltó irat jelent meg. Az egyiknek címe: A magyar oláhok és a magyar nemzet^{**}, a másiké: „A román kérdés Erdély- és Magyarországon^{**}”.

E kérdéssel foglalkozik Kautzky² Károly elvtársunk a „Neue Zeit” című folyóiratban, mely cikket közérdekű voltánál fogva lefordítottunk és megismertetünk olvasóinkkal.

A cikk így szól:

Az előttünk fekvő iratok vita- és pártiratok. Az olvasó tehát jól teszi, ha azokat kritikailag és fenntartással olvassa. Mindakettő némileg naiv és túleröltetett, de azért mégis úgy tűnik fel nekünk, hogy e tekintetben a magyar, t. i. a románellenes iratot illeti meg a pálma. Ez az irat

⁴ Horváth Gyula (1843–97) publicista, a nemzeti párti Magyar Hírlap alapító szerkesztője. Előbb szabadelvű párti, majd pártönkívüli, később nemzeti párti képviselő és a párt alelnöke, végül – az egyházpolitikai reformok körüli állásfoglalás miatt – ismét pártönkívüli politikus. A nemzetiségi kérdésben nyilvánított nézeteit a nemzetiségi sajtóban érdeklődéssel fogadták.

¹ A közlemény címe: *A magyar és román ifjúság közti harc.*

* A magyar főiskolák válasza a román egyetemi ifjúság emlékiratára. (A cikk jegyzete.)

** Erdély- és Magyarországon román nemzetiségű egyetemi ifjúságának replikája a fentebbi iratra. (A cikk jegyzete.)

² Helyesen: Kautsky. – Kautsky Károly (1854–1938) német szociáldemokrata közíró, a II. internacionálé egyik vezetője. Ezidőtájt centrista, majd jobboldali szociáldemokrata politikus.

mindent a legpompásabbnak talál Magyarországon. Szinte csudálkozik ama szabadelvűség fölött, melylyel a magyar a nem magyar nemzetek irányában viseltetik. „Képzeld csak, hogy a románok viselhetik Magyarországon nemzeti ruhájukat, megvan a saját népdaluk, megvannak a saját tánczaik és mindezekben nem akadályozza őket senki.” Milyen szabadság mindez!

Ebből az iratból azonban nem lehet képet nyerni a magyar viszonyokról. Ennél valamivel magasabb színvonalon áll a románok replikája. Bár mennyire legyenek egyoldalúak és túlhajtottak ennek az iratnak egyes állításai, de azért mégis a tények annyi sokaságát tárja elébünk, hogy azok maguk elég élénken és elég behatóan jellemzik a Magyarországon jelenleg uralkodó viszonyokat. A magyar uralkodó osztályok hatalmuknak legrosszabb oldalát érzetik a román néppel szemben, a törvényhozás a legsúlyosabb kötelességeket ismeri e szerencsétlen nép irányában, de nem ismeri azok jogait. A törvények végrehajtói pedig még túlteszik magukat a törvényeken úgy az egyik, mint a másik irányban. A „romániai egyetemi ifjúság” azonban tévedésben van, ha ebben az eljárásban csak a nemzetiségi gyűlölet nyilvánulását véli felismerhetni. A ki Magyarországot szocialista sajtóját figyelemmel kíséri, az tudja, hogy ott a magyarokkal épp úgy bánnak, mint a románokkal és tótokkal, ha proletárok és az uralkodó osztályokkal ellentétbe helyezkednek. És épp úgy téved a „romániai egyetemi ifjúság”, ha azt hiszi, hogy a nemzeti önállóság minden további intézkedés nélkül jólétet és szabadságot hozhat a román népesség tömegének. Csak tekintsen ki a piros-fehér-zöld sorompókon kívül, oda, hol a románok maguk közt vannak: az oláh királyságba, és ott ugyanazon állapotokat fogja találni, mint a minők Magyarországon és Erdélyben állnak fenn, legfeljebb a különbséggel, hogy a földbirtokosok és burzsoák, kik a munkásosztályt ott zsákmányolják ki s sanyargatják, ezt talán még valamivel szemérmetlenebbül és brutálisabb módon teszik, mint a magyar korona országaiban lévő osztálytársaik.

Azok a jelenségek, amiket Romániában – akár innen, akár túl a piros-fehér-zöld határszéleken – találunk, nem különös sajátosságai a magyar nemzet uralmának más nemzetiségek fölött. Ezek egy különös kulturális állapotnak a sajátosságai. Mindenütt, hol az úgynevezett patriarkális kapitalista előtti kizsákmányolási módszer alakzatai, – vagy akár csak a hagyományai egybeolvadnak a kapitalisztikus kizsákmányolás szellemével, mindenütt, hol a kizsákmányoltak teljes függése a kizsákmányolóktól, hol a kultiváltalan ember nyersesége és alkalmatlansága összetalálkozik a kapitalisztikus korszak haszonlesésével, furfangjával és hatalmi eszközeivel, mindenütt ott találjuk a kapitalista előtti kizsákmányolást egybeolvadva a kapitalisztikus kizsákmányolással, mindenütt ott találjuk a kizsákmányolás aljasságát és kegyetlenségét az élére kergetve. Innen származnak mindazok a bűnhalmazatok, melyek a különböző országok kapitalisztikus termelési módszereit, úgymint a kapitalisztikus gyarmat-politikát jellemzik.

A közgazdasági nyomás, amit ez a termelési módszer a kizsákmányoltakra gyakorol és a társadalmi ellentét a kizsákmányoló és a kizsákmányoltak közt rendszeren annál nagyobb, minél előrehaladottabb a kapitalisztikus rendszernek a fejlődése. A kizsákmányoló kegyetlenségei a kizsákmányoltakkal szemben és a kizsákmányoltak egyéni védtelensége a kizsákmányolókkal szemben azonban a kapitalisztikus termelés elején szoktak a legsúlyosabbak lenni. Fejlődött nagyiparral bíró országban egy bérmunkás sem tűrne el olynemű gyalázatoságokat, mint aminőket a parasztok és mezei munkások napról-napra kénytelenek elviselni a földbirtokosoktól, a tisztviselőktől az uzsorásoktól Oroszországban, Romániában és ezidő szerint még Lengyel és Magyarországon is.

Különös nemzeti sajátosságokhoz ezeknek a viszonyoknak nincsen semmi közük.

Az azonban szívesen engedjük meg, hogy a kizsákmányoló és kizsákmányoltak közti ellentét annál élesebb, minél kevesebb kötelei a közös társadalmi életnek fűzik őket egybe, hogy annál durvábban nyomul ez az ellentét az előtérbe, minél jobban különbözik mindkét rész szokásban és hagyományban, emlékezetben és reményben, s talán a legélesebben (általában) ott, hol a két fél különböző nyelvet beszél. Hol a társadalmi ellentétek a vallási és nemzeti különbségekkel találkoznak, ott azok bizonyára hozzájárulnak az ilyenemű ellentétek elmérgesítéséhez.

A másik oldalon megint azt lehet mondani, hogy a modern termelési rendszer arra törekszik, hogy a vallási és nemzeti különbségek – szűnjenek meg, ha nem képezik oszlopait a társadalmi ellentéteknek; másrészt pedig az a tendenciája ennek a rendszernek, hogy ezeket a különbségeket fejlessze, ha a mai társadalom sajátságos szociális ellentéteivel találkozunk. A polgári ideológusok, nevezetesen a polgári demokratáknak ama várákozása, hogy a társadalmunkban fejlődő „kulturális” haladásnak önmagának kell oda jutnia, hogy minden nemzeti és vallási czivódás megszűnjék – csak részben indokolt.

Az a harc, mely az erdélyi románok és magyarok közt fejlődött, tipikus Ausztria-Magyarország minden nemzetiségi harcára nézve; részben közös forrása van az áriusok és sémiták közti harczzal, mely a Szajnáttól a Volgáig éli világát.

Erdélyben a magyarok képezik az uralkodó osztályt. Az ő kezükben van a nagybirtok, az ő soraikból kerülnek ki a burzsoázia ama különböző rétegei, mint a minöket egy olyan hátramaradott ország felmutatni képes. A hivatalos állások monopóliumát képezik a magyaroknak. A románok mint orvosok és ügyvédek is lehetőleg visszaszorítottak és szekáltatnak. Az állami iskolák magyarok és természetesen a tanítók is. A magyarok leginkább katolikusok, a románok pedig a görög vallásfelekezethez, nagyrészt a görög ó-hitűhöz tartoznak. Magyarországon és Erdélyben a katolikus egyház igen gazdag, ennek zsíros jövedelmei a magyaroknak jutnak javára. A görög egyház Erdélyben a kizsákmányoltak egyháza, ez tehát szegény. Az államtól (1 1/2 millió hívőnél) 50.000 forintot kap évenként; egy hatodrésze ama segélynek, amit a Nemzeti Színház kap Pesten.

Az Erdélyben élő románok nagyobbára kisbirtokosok és kispolgárok, úgyszinte városi és falusi proletárok. Anyagi helyzetük fölötté nyomott, de azon a közzgazdasági alapon, a melyen az ország áll, reájuk nézve csak egy gyakorlati kibúvó van és ez a felemelkedés a burzsoázia osztályába. És éppen a kispolgári és kisbirtokos népesség harczképes, anyagilag legjobban szituált és a legképzettebb részére nézve nagyon fontos ez a felemelkedés. Az erre való lehetőség a magyar korona területén a magyar nemzetiség uralma által nagyon korlátozva van a románok számára. Az élettartás javítására irányuló törekvés tehát ilyen körülmények közt természetes szükségességgel románok és magyarok közti nemzetiségi harczra vezet, amely annál elkeseredettebbé válik, minél kielégíthetlenebbé és szűkebbé lesz a kispolgárság és a kisbirtokosság ekszisztenciája³ és minél nagyobb mérvben fejlődik az intelligenciában való túltermelés.

A mi Magyarországon játszódik le az egyik oldalon magyarok közt és a másik oldalon románok, tótok, szászok stb. közt, ugyanaz játszódik le Galicziában lengyelek és ruthének közt, Csehországban csehek és németek stb. közt. Sőt az antiszemizmus is részben ugyanazokból a gyökerekből burjánzik, a melyekből ezek a küzdelmek fakadnak: az elnyomott kispolgárság és kisbirtokosság törekvéséből a maga részére a jogot megóvni és kiküzdeni és a saját kebelében burzsoákat alkotni.

Bár mennyire törjék fejüket kiegyezési módozatok fölött, bár mennyire jajgassanak „e század gyalázatáról”, ezek a harczok mindaddig fognak tartani, sőt fokozottabb mértékben fognak megjelenni, amíg a kispolgárság és kisbirtokosság lehetőnek tartják a mai társadalom keretében a maguk számára elviselhető ekszisztenciát kivívni. Csak is akkor, a mikor ezek az osztályok ezen a reményükön kétségbe fognak esni, akkor fog az antiszemizmus és az osztrák-magyar minta szerinti nemzetiségi harcz véget érni.

A szociáldemokratikus proletárokat nem érintik ezek a harczok. Ők szociáldemokraták, mert feladták a reményt a mai társadalmon belül elfogadható ekszisztenciát elérni, azaz: burzsoákká lenni. És éppen ezért felette közönyös előttük, hogy melyik nemzetek vagy fajok avagy vallásfelekezetek képesek a legkényelmesebben burzsoákat tenyészteni. Ellenben mintegy élet-

³ Így! (Szerző jegyz.)

kérdés jelenik meg ez a kérdés mindazon proletárok és kispolgárok előtt, kik még hisznek és bíznak Richter⁴ Eugen takarékosági elméletében.

Minthogy az antiszemitizmus bizonyos iránya – a demokratikus iránynak lehetne mondani – és a szóban forgó nemzetiségi harcok ugyanegy forrásból erednek, nem lehet a fölött csodálkozni, ha mind a két irány szívesen egyesül egymással. És bármily ellentétesen is álljanak egymással szemben a nemzeti harcban álló pártok Ausztria-Magyarországban, egyben teljesen egyetértenek és pedig a többé-kevésbé nyíltan bevallott antiszemitizmusban. Erről tanúskodik a „romániai egyetemi ifjúság” emlékirata is.

Mindezek a mozgalmak azonban nem vezetnek sikerre, épp úgy, amint a kispolgárság helyzetének javítására nincs kilátás. A mai társadalomban nem is szüntethető meg ez az állapot, hanem legfeljebb alakjának megváltoztatására szorítható. Ezek a mozgalmak egyáltalán nem fognak addig megszűnni, míg maga a kispolgárság és kisbirtokosság nem szűnik meg létezni, vagy pedig, ami még korábban következhetik be, amíg el nem ejti a takarékoság evangéliumába vetett hitét. De ekkor a mai társadalom is megszűnik fennállni.

C

1893 jún. 21

*A Luminatoriul híradása a „Replica” szerzői elleni eljárásról*¹

Lum., 1893, 42. sz.

A kolozsvári ügyészség lépéseket tett, hogy bíróság elé állítsa a „Replica” szerzőit. A. C. Popovici úr Grácban az ottani bíróság kérdésére kijelentette, hogy a Replikát a bécsi, gráci, kolozsvári és budapesti egyetemek román hallgatóiból álló szerkesztő bizottság készítette. Felszólításra átadta a bizottság tagjainak névsorát, amelyen a kolozsvári egyetem 7, a gráci 5, a bécsi 22 és a budapesti egyetem 5 hallgatója, összesen 37 fiatal szerepel. Üldözés minden vonalon!

D

1892 júl. 29

*A Luminatoriul a román egyetemi ifjúság Válaszáról*¹

Lum., 1892, 55. sz.

Egyik memorandum a másik után. Elég világos bizonyítéka annak, hogy ebben a monarchiában a románok sérelmei számosak és súlyosak; egész természetes tehát, hogy Kelet-Európa kérdései között a „románkérdés” egyike a legnevezetesebbeknek és legismertebbeknek, s hogy ez a kérdés egészében és teljes komolyságában az egész Európa napirenden levő kérdése.

A budapesti sovíniszták, elvakultságukban vagy rosszindulatukban bármennyire is tagadnák ezt vagy gúnyolódának felette, mert nem tetszik és nem felel meg nekik – mégis kétségen kívüli igazság, hogy nálunk fennáll és napirenden van a „románkérdés”, és ezt mind maguk, mind Európa minden nemzetének és pártjának sajtója megállapítja és igazolja.

⁴ Richter Eugén (1838–1906) német liberális politikus, az ellenzék vezére, pénzügyi szaktekin-tély.

¹ A közlemény eredeti címe: „Replica” improcesuata. – A pörbe fogott „Replica” (Válasz).

¹ A közlemény eredeti címe: Memorandul cel mai nou. – A legújabb memorandum.

Égető a románkérdés és nem is fog a szőnyegről lekerülni mindaddig, amíg meg nem oldódik úgy, ahogy azt a románok érdekei és a keleti diplomácia számításai megkövetelik.

Élénken emlékezünk arra, hogy a román egyetemi ifjúság emlékiratára a magyar korona országában levő egyetemek és főiskolák magyar egyetemi hallgatói hasonlóképp emlékirattal válaszoltak, amely őszintén szólva igen gyenge, hiányos, és néha egészen szemérmetlen, s egészében lényege a már annyira elcsépelet „tagadom” volt. Ez az emlékirat, minden igyekezete ellenére, hogy mérsékelt és tárgyilagos legyen, azt bizonyítja, hogy egyoldalú, részrehajló, és minden szilárd alapot, világos tájékozódást és pontosságot nélkülöző kiadvány csupán.

A fiatal magyarok emlékiratukban egyrészt mindent tagadtak – másrészt okmányokat és pozitív adatokat kértek.

Most rövid és sűrített, fölös szóhalmozás nélküli választ; szakszerű hiteles okmányokat és adatokat kaptak.

Mit fognak most válaszolni? – mert az egyszerű „tagadom” nem elég ezeknek a fiataloknak, hogy ha nemes gondolkozású emberek, sem a nagy világnak, sőt úgy tűnik nekünk, hogy az erre nem is kíváncsi, és szükségét sem érzi annak, hogy megtudja: mit válaszolnak majd a magyar egyetemi fiatalok.

Bécsi, gráci, budapesti és kolozsvári egyetemi ifjúságunk terjedelmes válaszban adott kellő feleletet a magyar emlékiratra.

Ez a legújabb memorandum. Minden tekintetben teljes és tökéletes, és nem hiányozhatik egy román asztaláról sem.

Visszatérünk rá majd részletesebben az ezt megillető méltatással. Addig is bemutatjuk az egyetemi ifjúság bizottságának tájékoztató levelét.

A magyarországi és erdélyi román egyetemi ifjúság válasza (Replica).

A román közönséghez!

Egy évi megfeszített munka után ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy tudomására adhatjuk a román közönségnek, megjelent a mi Válaszunk a magyar ifjúság Feleletére, és már szét is osztották.

Kötelességünknek tartjuk ez alkalommal kifejezésre juttatni legőszintébb hálánkat mindazoknak, akik adományaikkal hozzájárultak iratunk kiadásának költségeihez.

A nemes lelkesedés, amellyel népünk felkarolta vállalkozásunkat, azt bizonyítja, hogy népünk hivatásának tudatában van.

Mi pedig, népünk fiatal nemzedéke, látva azt, hogy az ádáz körülmények, a nehézségek és az elszenvedett üldözések ellenére teljesíthettük feladatunkat – megjutalmazva érezzük magunkat, mert teljesíthettük a román ember és a közös haza fiainak kötelességét.

Bizonyosak vagyunk abban, hogy a külföld megérti majd, hogy a jogai és nemzeti léte tudatában lévő, szabadságvágyggyal eltelt, vasakarattal rendelkező és Istenben erősen hívő népnek előbb vagy utóbb győzedelmeskednie kell a zsarnokság felett.

Ebben a végső órában, amikor a fanatizmus és elnyomóink vak törvénytelenége felkeltette bennünk az elhatározást, hogy nemzeti csatasorba álljunk – ezekben a szent pillanatokban, amikor egy egész nép, az egész román család, nagyok és kicsinyek, öregek és fiatalok együtt harcolnak a nemzeti létért és az ősi zászló becsületéért – segítségül hívjuk az elmúlt idők harcainak emlékét és kijelentjük:

Előre Isten nevében, mert ügyünk igaz és mienk a jövő!

Bécs, Budapest, Grác, Kolozsvár 1892 augusztusában.

Az erdélyi és magyarországi román ifjúság nevében:

George Candrea, Victor Rosca, Aurél Quint Marcu, Victor Colceriu, Nicolae Comşa.

E

1893 szept. 1

A „Tribuna” beszámolója a Replika-pör kolozsvári tárgyalásáról¹

Tr., 1893, 184. sz.

Távirati jelentés. Kolozsvár, augusztus 30, este 10 óra. A Replika részleteinek felolvasását ¼6-kor fejezték be. Dr. Petrovici kérte, hogy olvassák fel a nem inkriminált fejezeteket is, mert ez okvetlenül szükséges az ügy megvilágításához. Az elnök – az ügyész kívánságára – ezt visszautasította. (Ezután) kihallgatták a vádlottakat a Replika kiadásában és terjesztésében való felelősségükről. Dr. Aurel Popovici kijelentette, hogy a Replikát az egyetemi ifjúság bizottsága írta és ehhez az adatokat Magyarország egész román egyetemi ifjúsága gyűjtötte. Ő maga is közreműködött ebben. Hasonlóképp résztvett a terjesztésben is, ezt azonban nagyjából az említett bizottság végezte. Személyesen 70 példányt terjesztett. Az elnök és az ügyész megkérdezték, hogy milyen pénzből nyomtatták a Replikát. Popovici úr azt válaszolta, hogy aláírás útján gyűjtést rendeztek az országban. Ezúton aztán összegyűlt 3000 forint. N. Román úr kijelentette, hogy az egyetemi bizottságtól kapott utasítást a Replika kinyomtatására. Ugyancsak innen kapta a címet, ahová a ládákat a nyomtatványokkal együtt elküldte. Egyes példányokat nem terjesztett. Dr. Petrovici bemutatta az egyetemi hallgatók nyilatkozatait, akik mind felelősséget vállalnak a Replikáért. Az elnök elutasította ennek elfogadását és a jegyzőkönyvhöz való csatolását. Hasonlóképp visszautasítja, hogy a Replika szerzőinek névsorát mellékelje. Dr. Petrovici semmisségi panaszt jelentett be.

Hét órakor Jeszenszky ügyész megkezdte vádbeszédét. Teljes egészében felolvasta Moldován² Gergely röpiratát. Beszélt a ligáról, gyalázta Romániát, és hangoztatta, hogy a románok csak a magyar államban tudnak fejlődni. Szavait azzal fejezte be, hogy parancsoló hangon kérte az esküdteket, egyhangú elmarasztaló ítéletet hozzanak. Bennünket, magyarokat megsértettek – mondotta az ügyész –, de nekünk törvényszékeink vannak, és el tudjuk ítélni azokat, akik bennünket megbántanak. A vádbeszéd 9 óráig tartott, ekkor felfüggesztették a tárgyalást.

Kolozsvár, augusztus 31. délután 5 óra. A tárgyalást 10 órakor ismét megnyitották.

A tolmács bejelentette, hogy nem tudja lefordítani az ügyész egész beszédét, mert nem készített jegyzeteket. A vádlottak visszautasították a vázlatos fordítás meghallgatását. C. Popovici szólalt fel, és románul védte magát mindenkire mély benyomást tevő módon. Utána dr. Petrovici úr beszélt. Az ügyész és a magyar hallgatóság minduntalan félbeszakították. Dr. Mudroň Pál beterjesztette végül N. Román úr védekezését. Az ügyész rendkívüli heveséggel és mérhetetlen fennhéjázással válaszolt. Petrovici és Mudroň beszédei után az esküdtek ítélethozatalra vonultak vissza. Egy órán belül kész volt az ítélet. Egyhangú igennel feleltek hét kérdésre, kettőre tizen igennel – kettő ellen. Az ügyész azt kérte, hogy Popovici urat 6 évi börtönnel és 900 forint pénzbüntetéssel, Román urat 3 évvel és 500 forint pénzbüntetéssel sújtsák. Ezenkívül mindkettőt marasztalják el az 534 írt perköltség megtérítésére. Popovici urat helyezték szabadlábra, és ha a törvényszék nem rendelkezne másképpen, 5000 forint kauciót kívánjanak tőle. ¼4-kor a törvényszék visszavonult ítélethozatalra, és ¼5-kor kihirdette az ítéletet.

¹ A közlemény eredeti címe: *Procesul Replicei. Corespondentă telegrafică.* – A Replika pöre. Távirati jelentés.

² *Moldován* Gergely (1845–1930) író és publicista, a kolozsvári egyetemen a román nyelv és irodalom tanára, kormánytámogató politikus, 1896–98 között az „Ungaria” Kolozsvárt kiadott, román nyelvű, kormánypenzen megjelenő folyóirat szerkesztője. A szóbanlevő kiadvány feltehetően a „Válaszirat a bukaresti román ifjak memorandumára” című röpirat.

A. C. Popovicit 4 évi börtönre és 500 frt pénzbüntetésre, valamint az 500 frt-os perköltség megtérítésére ítélték, – Romant pedig 1 évi börtönre és 300 frt pénzbüntetésre ítélték. A. G. Popovicit 5000 frt kaució ellenében szabadlábra helyezik.

Utóbbi azonnal letette a kauciót. A teremben levő románok „Sa treiască!”³ – felkiáltással üdvözölték.

3.

1892 aug. 19

*A függetlenségi sajtó bírálata a horvát ellenzék magatartásáról az 1892. évi horvát felirati vitában*¹

E, 1892, 229. sz.

A horvát tartománygyűlés felirati vitája csak két napig tartott. Az ellenzék,² melyet most egyedül a Starcsevics-féle jogpárt képvisel, számra is oly gyöngye, hogy nagyobb erő kifejtésére akkor is képtelen lenne, ha okosabb és szilárdabb politikai alapon állana. De a jogpártnak a mellett, hogy egész táborra csak néhány emberből áll, s ezeknek értelmi ereje se valami jelentékeny, tulajdonképpen való gyöngesége az ő politikai programjának tarthatatlanságában rejlik. E párt teljesen elvesztette politikai hitelét. Horvátország közvéleménye már megelégedte a komoly tartalom nélkül való egyedül a féktelen izgatás forrásából elősködő szélső ellenzék áldatlan szereplését. Horvátország közvéleménye már belátta annak a politikai katekizmusnak hiábavalóságát, melyet egyedül a nagyzás hóbortja sugalt, mely nem veszi számba se az ország igazi érdekeit, se a fennálló alkotmányjogi viszonyokat, se a létező állapotok felforgatása révén támadható veszedelmes zavarokat, hanem csupán a magyarok ellen való gyűlöletből s a legképtelenebb ideák után való vágyakozásból veszi tantételeit. Horvátország értelmiségének valóban nagyon könnyű dolga van, ha választania kell a kormányt támogató nemzeti párt és a jogpárt közt. Amaz egy okos politika alapján kifejtett munkásságnak áldásos eredményeire hivatkozhatik. Rámutathat arra az erőteljes haladásra, mely egyformán nyilvánul Horvátország politikai, gazdasági és kulturális életében. Rámutathat az utolsó évtized alkotásának egész csoportjára, mely kétségtelen tanúságot tesz az ország erejének gyarapodásáról s biztosítékot nyújt a jövőbeli egészséges fejlődésre. De mire hivatkozhatik a jogpárt? Van-e és volt-e az ő harmincz esztendő szereplésének valamely üdvös eredménye? Teljességgel nincs és nem is volt soha. Az örökös politikai tagadás céltalansága mellett az egyetlen pozitív eredményt az indulatok és szenvedélyek ama fölkorbácsolásában érte el, mely csaknem végzetes-

³ Éljen.

¹ A közlemény címe: *A horvát felirati vita*.

² Az 1892/97. évi horvát tartománygyűlésen az ellenzék csak kilenc jogpárti képviselő jelentette. A független nemzeti (vagy „Obzor”) párt nem vett részt a választásokon. Az ellenzék oly kisszámú volt, hogy formálisan be sem nyújthatta felirati javaslatát, ezért Josip Frank kőrösi jogpárti képviselő ismertette azt beszédében. A feliratban az 1867. évi koronázási diplomára hivatkoznak, mert az kezeskedik Horvátország alkotmányáért, törvényes függetlenségéért, szabadságáért és területi integritásáért. Khuen szerint a jogpárt a koronázási diploma elfogadásával lényegében feladta eddigi tagadó álláspontját a kiegyezéssel szemben, miután a felirat a kiegyezési törvényre hivatkozik. (L. bőv. Polić, M.: Ban Dragutin grof Khuen–Héderváry i njegovo doba, Zagreb, 1901, 134–135. l.) 1892-ben történtek az első kísérletek a horvát ellenzék egyesítésére. Az év végén 8 tagú (4 jogpárti és 4 „Obzor-párti”) tagból álló bizottság alakult a közös program kidolgozására. (L. Šegvić, K.: Dr. Ante Starčević. Zagreb, 1911, 311. l.) Erről, valamint a magyar és a horvát ellenzék között fennálló általános és nemzetiségpolitikai ellentétéről ad hírt az Egyetértés beszámolója. A horvát ellenzék közös programját végleges formában 1894. jún. 26-án tették közzé (L. 37. az. irat.). A horvát ellenzékkel ez idő tájt a hazai szerb nemzetiségi politika intézői, kivált a radikálisok szemben állanak a horvátországi szerb követelésekkel szemben tanúsított álláspontjuk miatt. (Vö. Šta hoće hrvatska opozicija od nas? – Mit kíván tőlünk a horvát ellenzék? Z. 1893, 111. sz.)

katasztrófára vezetett és a mely szemmel látható módon akadályozta hosszabb időn át Horvátország belügyi fejlődését.

Könnyű volt belátnia a horvát nemzetnek azt, hogy a jogpárt politikájának győzelme az ország nagy szerencsétlenségére válnék, míg a kiegyezés alapján álló nemzeti párt békés munkálkodása látható és érezhető módon mozdítja elő nemcsak a közgazdasági érdekeket, hanem egyúttal megvalósítja a túlhajtott ábrándozástól mentes nemzeti törekvéseket is.

A horvát politikai közvéleménynek ez az alapos megváltozása úgy látszik gondolkodóba ejtette a jogpártot, s kényszerítette arra, hogy programjának legalább látszólag valami tényleges alapot adjon. Erre vall a jogpárt felirati javaslata, mely egyszerre az 1867-iki évi inaugurális diplomát³ vallja a párt politikai kiindulópontjául. A merev tagadás teréről tehát letértek Starcsevics hívei, s most hivatkoznak az inaugurális diplomának következő pontjára: „Szentül és sértetlenül fen[n]tartjuk, és királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarországnak és testvérországainak jogait, alkotmányát, törvényhozási függetlenségét, szabadságát és területi épségét.”

Természetesen a horvát jogpárt Horvátország területi épségét, alkotmányát, függetlenségét olyan mértékben óhajtaná, a mely a legvilágosabban sértené Magyarország területi épségét, alkotmányát és függetlenségét. Mert a horvát jogpárt felirati javaslata szerint, „a horvát nemzet körülveszi a a monarchia egész déli részét szárazon és vizen. Ez a föld horvát föld, s a tenger horvát tenger”. Az új politikai alapra helyezkedő jogpárt tehát továbbra is megmarad az ő nagyzási hóbortja mellett, s ennek jogosultságát igyekszik kimagyarázni az inaugurális diplomából.

De micsoda alkotmányjogi tévelygés az, hogy a horvát jogpárt politikai alapul elfogadja az inaugurális diplomát és tagadja a kiegyezést, mely alkotmányos úton a horvát nemzet képviselőtének hozzájárulásával jött létre? Könnyű átlátni, hogy a horvát jogpárt az inaugurális diplomába csak azért kapaszkodik bele, hogy programjának valamelyes alkotmányjogi színezetet adjon, mert kénytelen érezni, hogy az eddigi merev tagadás mellett nem képes többé fen[n]-tartani jogosultságát az egészséges irányban haladó horvát közvéleménnyel szemben.

Mindaz egyébiránt, amit a horvát jogpárt felirata elmond a magyarok hatalmának a horvátokat elnyomó túlsúlyáról, Horvátország gazdasági és pénzügyi viszonyainak tarthatatlanságáról, a horvát nemzeti kultúrának és nemzeti törekvéseknek magyar részről való bebéklyőzéséről:⁴ mindez már a jogpárt régi politikai rendszerére, s e rendszerhez való ragaszkodásra vall. Mindez már az üres, alaptalan frázisok és ráfogások értékére sülyed, s mindez újra csak a magyarok ellen való féktelen gyűlölet szítására irányul, de szerencsére Horvátországban alig van már a közvéleménynek olyan számbavehető rétege, mely az efféle izgatások befogadására alkalmas lenne. Ugyan melyik józan eszű, a viszonyokat ismerő horvát adhatna hitelt a következő mondásnak: „Horvátország egész kormányzata és törvényhozása a magyar miniszterelnök és társai kezeiben van összpontosítva, s ehhez képest vannak megalkotva az intézmények Horvátországban és Magyarországhoz?” Hát lehet-e komolyan foglalkozni azzal a frázissal, hogy Horvátországnak Magyarországhoz való viszonya a legmélyebb lealázásnak viszonya; meg, hogy Horvátországban már a magyar nyelv kezd uralomra jutni? Nem hiszi ezeket maga Frank úr se, a ki a felirati javaslatot szövegezte és nem hiszi ezt a nyolcz⁵ tagból álló jogpárt se, mely mint látszik, a módosított politikai alapon is csak a régi nemtelen fegyvereket használja.

A horvát felirati vita egész lefolyása, a jogpárt erőtlen és lehetetlen vergődése, ennek az inaugurális diplomába való kapaszkodása, meg szónokainak alacsony értelmi színvonala: azt bizonyítja, hogy a horvát tartománygyűlésben úgyszólván nincsen számbavehető ellenzéki párt, s a többség csöndes nyugalommal végezheti el azt a munkát, mely a királyi leirat szerint a tartománygyűlés feladatául tüzetett ki.

³ Koronázási hitlevél.

⁴ Értsd: lebéklyőzéséről.

⁵ Helyesen: kilenc.

4

A nemzetiségi kérdés a közösügyi bizottság 1892. és 1893. évi külügyi vitáiban¹

A

1892 okt. 19

Falk² Miksa beszéde a közösügyi bizottság 1892. évi külügyi vitájában

Közösügyi bizottság naplója 1892, 25–27. l.

Falk Miksa előadó: T. országos bizottság! (*Halljuk! Halljuk!*) Azon jelentéshez, melyet a külügyi albizottság előterjesztett, nincs mit hozzá tennem, csak egy pontjára nézve kívánnék egy rövid megjegyzést tenni, t. i. azon pontra nézve, mely a hármasszövetségre vonatkozik. (*Halljuk!*)

A magyar országos bizottság évek óta minden alkalommal meleg szavakban ismerte el ezen szövetségnek hasznos, sőt szükséges voltát és az eredmény, hogy t. i. lehetséges volt annyi éven át a békét fen[ntartani a nélkül, hogy a monarchia akár tekintélyének, akár érdekeinek szempontjából áldozatot kellett hoznunk, teljesen igazolta ama nézetet. (*Igaz!*) Ha a külügyi albizottság mostani jelentésében még a szokottnál is melegebben nyilatkozik e szövetségről, ennek oka az, hogy azokhoz a monarchián kívül álló ellenségekhez, kik már előbb is megtámadták ezt a szövetséget, újabb időben a monarchián belül is csatlakoztak új ellenségek, kik nyíltan vagy leplezetten azt tanácsolják monarchiánk külügyi kormányának, hogy a hármasszövetség elejtése mellett Oroszországgal szemben ne csak azon jó szomszédi viszonyt tartsa fenn, mely már jelenleg is létezik, hanem törekedjék e hatalommal benső szövetségre lépni.

Gondolkoztam az okok felett, melyek ezt a tanácsot igazolhatnák. Hogy Oroszország szabad-
elvű intézményei bírhatnának valami nagy vonzóerővel, ezt talán az új szövetség pártolói magok sem állítják, de hát talán érdekeink, politikai céljaink szempontjából igazolható az, a mit nekünk ajánlanak!? Nézetem szerint ennek éppen ellenkezője áll. (*Igaz!*) Oroszország nemcsak újabb időben, hanem azt lehet mondani, két század óta arra törekszik, hogy keleten kiváltságos állást és határozott túlsúlyt biztosítson magának, mely erkölcsi túlsúly természetesen csak anyagi terjeszkedésnek előkészítője lett volna. Monarchiánkat éppen ellenkezőleg az a törekvés vezérli, hogy Európa e reánk nézve oly nagyfontosságú részében se magunk, se más hatalom kiváltságos állással, túlsúlylyal ne bírjon, hanem az ottani népek lehetőleg függetlenül fejlődhessenek; mert biztosak vagyunk arról, hogy akkor saját jól felfogott érdekeinknél fogva mindig jó szomszédi viszonyban fognak velünk élni. (*Igaz! Úgy van!*) Oroszország maga régen érezte ezt az ellentétet és ezt úgy vélte kiegyenlíthetni, hogy nekünk a hatalmi sphaerák megosztását felajánlotta, ezzel el akarván bennünket terelni eddig követett politikánk útjától.

Boldogult gróf Andrássy Gyula halhatatlan érdemei közt nem utolsó helyet foglal el az, hogy ő e csábításnak ellenállván, az orosz ajánlatot visszautasította (*Helyeslés.*) és úgy az említett ellentét még mai napig is fennáll. (*Helyeslés.*)

¹ Az 1892-es delegáció tárgyalásain a kormánypárt és az ellenzék egyaránt a Hármasszövetség mellett foglalt állást. Az 1892 októberi és 1893 júniusi külügyi viták anyagából a magyarországi nemzetiségi kérdést érintő nyilatkozatok közül *Falk Miksa (A)* és *Ugron Gábor (B és C)* felszólalásaiból mutatunk be szemelvényeket.

² *Falk Miksa* (1828–1908) újságíró, előbb pesti és bécsi német lapok munkatársa. A Pesti Napló bécsi levelezője Széchenyi István bizalmas híve, annak döblingi korszakában. 1863-tól az Akadémia tagja, 1867-től a Pester Lloyd szerkesztője, 1869-től kormánypárti országgyűlési képviselő. Ő fogalmazta meg a képviselőház válaszfeliratait, a magyar–horvát regnikoláris bizottság jelentéseit és a külügyi albizottság előterjesztéseit a delegációkban.

Tehát a politikai czélok azonossága sem igazolhatná az Oroszországgal való benső szövetséget. Maradna tehát csak egyetlen egy szempont és ez a nemzetiségi. Már pedig ha van állam, melyre nézve veszedelmes volna nemzetiségi szempontok szerint intéznie a külpolitikát, akkor az a mi monarchiánk, sőt tekintetbe véve az itt lakó nemzetiségek sokféleségét, merőben lehetetlen volna nemzetiségi szempontból külpolitikát csinálni. *(Helyeslés.)* Én őszinte tisztelettel viseltetem minden nemzetiség jogos igényei iránt és kívánom, hogy e jogos igényeit mindegyik az adott közjogi alapon és a törvény korlátai közt érvényesíthesse. De épen a nemzetiségek egyenjogúságával való ellentétben állana az, ha bizonyos nemzetiség, bármelyik legyen az, a külpolitikában saját aspiratióit, vagy sympathiáit akarná érvényre juttatni. *(Helyeslés.)* A monarchia határai egyszersmind ezen aspiratiók határát is képezik. *(Helyeslés.)* Monarchiánk külpolitikája nem lehet sem német, sem szláv, hanem csak olyan, mely a monarchiának biztosságát, méltóságát és érdekeit szolgálja. *(Helyeslés.)* A ki nekünk e tekintetben segédkezet nyújt, azt szívesen fogjuk szövetséges társként üdvözölni, bármely nemzetiséghez tartozzék is és mivel a hármass szövetség sok évi tapasztalatok szerint ezen czéloknak teljesen megfelel, híven ragaszkodunk hozzá, annak fen[n]tartását kívánjuk és azt semmi más combinatióval felcserélendőnek nem véljük. *(Helyeslés.)*

Az a mozgalom, mely külpolitikánkat eddigi útjáról elterelni és nemzetiségi szempontból átalakítani akarná, hála Istennek eddig oly jelentéktelen – és reméljük az is fog maradni – hogy a külügyi albizottság hivatalos jelentésében erről tudomást venni nem tartotta érdemesnek és én csak azért emlékeztem róla ezen néhány szóval, nehogy hallgatásunk félremegyaráztassék. Egyébként bátor vagyok a külügyi albizottság jelentését a t. országos bizottságnak elfogadására ajánlani. *(Élénk helyeslés.)*

B

1892 okt. 19

Ugron Gábor beszéde a közösügyi bizottság 1892. évi külügyi vitájában

Közösügyi bizottság naplója, 1892, 27–28. l.

Ugron Gábor: T. országos bizottság! A külügyi albizottság jelentését én elfogadom, azonban a külügyi albizottság előadójának imént hallott beszédére kötelesnek érzem magamat válaszolni.

Nem ismerek Magyarországon senkit, a kinek jelentősége volna, nem egyént, annál kevésbé pártot vagy töredéket, a mely párt vagy töredék a hármass szövetséggel szemben ellenséges állást foglalna el, még kevésbé tudok olyanokat, a kik Oroszországgal kívánnának szövetkezni.

A t. előadó úrnak imént elhangzott megjegyzése nem Magyarország polgáraihoz szól és nem a magyar országgyűlésen képviselt népekhez van intézve. Magyarországon mindenki meg van győződve arról, hogy nemzetünk fennmaradásának nagy érdeke most csak a keleten jöhet kérdésbe. Azért tartja a hármass szövetséget minden magyar ember szükségesnek, támogatódnak, mert a keleti kérdés megoldása idejében erősnek akarja tudni hazáját, erősnek akarja tudni a trónt és biztosítékot akar szerezni már a béke idején arra nézve, hogy majd a viszontagságok idejében nemzetünk létérdekei a keleten megóvassanak.

Nemsokára 400 esztendeje lesz, hogy a Balkán-félszigeten a szilárd birtoklás viszonyai egészen megszűntek és felforgattak. Magyarország trónján akkor Hunyadi ült, a Hunyadiak politikája pedig az a magyar politika, melyet a jelen körülmények közt is folytatandónak tartok. A történelem tanúságai nem veszhetnek el reánk nézve. Akkor a veszély délről fenyegetett az ozmán hatalom által, mely első sorban találta az apró fajokat; ma a veszély északról fenyeget minket, a hol első sorban nem az apró fajokat, hanem első sorban minket találja. Magyarország geographiai fekvése olyan, hogy védpaizsul kell szolgálnia a Balkán-félszigeten lakó népek ön-

állásának és szabadságának és mert épen védpaizsul kell hogy szolgáljon, Ausztria és Magyarország diplomatiái működésének abban az irányban kell hatékonyak lennie, hogy a Balkán félsziget népeinél megszerezze számunkra a tiszteletet, megszerezze számunkra a szeretetet, ha lehet a szövetséget.

Magyarország, ha a Hunyadiak politikájára tér át, ez a politika nem a hódító politikája; az a protectorok politikája. Ausztriának és Magyarországnak is a protectorok politikáját kell követnie, a kik védelmeznek, oltalmaznak, erősítenek, biztatnak, bátorítanak; nem pedig a hódítók politikáját, a kik elfoglalnak, elkoboznak és elrabolnak.

T. országos bizottság! Én elfogadom a külügyi albizottság jelentésében foglalt bátorításokat és helyeslem. De ki kell azt mondanom, hogy a külügyi politikában én több tevékenységet, több erélyt kívánok, mert csak a több erély és több tevékenység kelt irántunk bizalmat, ébreszt szeretetet és bírhat valakit arra, hogy szövetségesül nyerjük. Ha mi habozunk, amikor ezeket az apró fajokat a Balkán félszigeten megtámadják és létökben veszélyeztetik, nyílt vagy hivatalos formában, akkor azok a népek nem fogják bizalmukat belénk vetni és ha elhagyjuk azokat a népeket, amidőn félhivatalos támadás rohanja meg intézményeiket, s támadja meg fennállásuk biztosítékait, akkor nem fogjuk szeretetüket megszerezni. Azért én nem vagyok azon politikai eljárásnak barátja, mely nem fejt ki kellő erélyt. A béke idejében szükséges az erélyt kifejezni ahhoz, hogy minél több barátot és szövetségest szerezzünk, hogy harcz idejében annál biztosabban megállhassunk. Ránk nézve feltétlenül szükséges, hogy a Balkán félszigeten lakó népek tudják azt, hogy benünk határozott és elszánt oltalmazókra és védelmezőkre találnak, hogy önállóságukat, szabadságukat és fejlődésüket mi olyannak tekintjük, mely egész nemzeti létünkkel és fejlődésünkkel párhuzamosan kell, hogy haladjon...

C

1893 jún. 13

Ugron Gábor beszéde a közösügyi bizottság 1893. évi külügyi vitájában

Közösügyi bizottság naplója, 1893, 8–10. l.

Ugron Gábor: Tisztelt országos bizottság! Én, mint a múlt alkalommal is kijelentettem,¹ a külügyminiszter által követett külügyi politikát nagyban és egészben helyeslem, de nem vagyok abban a helyzetben, hogy azon bizalomnyilvánításhoz, melyet a külügyi albizottság t. előadója indítványozott, hozzájárulhassak.

A követett külügyi politika irányát nagyjában helyesnek találom, de ezen irány érvényesítése rendjén nem találok egész határozottságot, nem találok elég erélyes fellépést. Téved a t. előadó úr, midőn azt mondja, hogy a mi politikánkat nem szabad, hogy ideálok megvalósítására irányzott törekvés vezesse. Kell, hogy ideálok is vezessék. Az ideál pedig az, hogy minél kevesebb ellenségünk maradjon azok közül, kik eddig úgy Ausztria, mint Magyarország fennállása ellen érdekeiket érvényesíteni akarták. És nem elég, a mit a jelentés külügyi politikánk czéljául kitűz, hogy csak arra szorítkozzunk, arra is kell törekednünk, hogy tért foglaljunk a minket körülvevő nemzetek szívében, gondolkodásában és rokonszenvében. Pedig, fájdalom, ezt tapasztaljuk huzamosabb idő óta, a nélkül, hogy a körülöttünk levő népek rokonszenvének elvesztésére bármi okot adtunk volna, nem vagyunk képesek a régi rokonszenvet megtartani és újból visszaszerezni. Azon az alapelven kell, hogy nyugodjék politikai felfogásunk, amelyen nyugszik európai helyzetünk: a germán és szláv nemzetek nagy uniója közt az apróbb fajok szövetségét kell érvényesítenünk és mint eszmét eszmével szemben, ezen szövetség eszméjét oda állítanunk.

¹ L. B irat.

És ha ezt az eszmét meg akarjuk valósítani, akkor szükséges, hogy ezen apróbb fajok és nemzetek, melyek körülöttünk vannak, működésünket ne félelemmel, hanem rokonszenvvel kísérjük, hogy meg legyenek győződve arról, hogy érdekeiket nem akarjuk megkárosítani, hanem, hogy az ő érdekeik a mi érdekeink, sőt ismerjék fel azt is, hogy barátságunkban hatalmas támaszt nyernek és még megtámasztásuk is ellenségekké minket nem tesz, mert fennmaradásuk és erőteljes nemzeti fejlődésük Ausztriának és Magyarországnak is érdekében áll...²

5.

1892 nov. 3

Hieronymi¹ Károly 1892. évi képviselői búcsúbeszéde zombolyai választói előtt²

N., 1892. nov. 4. e. kiadás, 305. sz.³

...A másik kérdés a nemzetiségi kérdés, amelyet román nyelvű hazánkfiak vetettek fel. Erről a kérdéstről szólva nem hallgathatom el saját tapasztalataimat, amelyeket régebben ugyanis nem Erdélyben, hanem Magyarországnak románok által lakott vidékén szereztem. Éveken át románok között lakva, volt alkalmam ennek a népnek erkölcsait, érzelmeit és gondolkodásmódját megismernem és én ez ismeret alapján biztosíthatom önöket, hogy nem minden román viseltetik ellenszenvvel irányunkban, hanem ellenkezőleg, láttam és tapasztaltam, hogy büszkén nevezték magukat a haza polgárainak. Semmi esetre sem lehet tehát azt mondani, hogy román ajkú hazánkfiak valamennyien gyűlölnék bennünket és ellenszenvvel viseltetnek irántunk.

Hanem tudom azt is, hogy a szomszéd Romániában van egy párt, amely nem elégszik meg azzal a nagy haladással, amit hazája az utóbbi években tett, amely haladás engem és mindenkit, aki szomszédainkhoz ellátogat, méltán meglep, hanem hazáját ki akarja terjeszteni arra, az egész területre, amelyet románok laknak és amely népdalaiban⁴ a Tiszáról, mint Románia határáról álmodik. Ennek a pártnak érdekében áll azt hitetni el Európával, hogy a Magyarországon lakó

² Ugron beszédére gróf Keglevich István válaszolt. Kijelentette: ha a szomszédnépek rokonszenvét elveszítettük, az nem a külpolitikának köszönhető, hanem „a bizonyos kérdésekben nyilvánuló magyar chauvinizmusnak”. Ugron Gábor viszontválaszában tiltakozik ez ellen, mert véleménye szerint a sovinizmusnak ilyen, a szomszéd államokat sértő megnyilatkozása sohasem történt.

¹ Hieronimi Károly (1836–1911) mérnök, szabadelvű kormánypolitikus, 1861-ben Máramaros megye főmérnöke, 1874-ben a közlekedésügyi minisztérium helyettes államtitkára, 1882-ben az osztrák–magyar államvasút-társaság vezérigazgatója. Az első Wekerle-kormány belügyminisztere (1892–95), majd kereskedelemügyi miniszter Tisza István 1. és Khuen-Héderváry 2. kormányában (1903–05, 1910–11). 1894-ben rendeletileg feloszlatta a román nemzeti pártot.

² Hieronimi zombolyai beszéde mind a magyar, mind a nemzetiségi sajtóban visszhangot keltett. A „feketeszász” *Siebenbürgisch-Deutsches Tagesblatt* (1892. nov. 25. 5765. sz.) a beszédből arra a következtetésre jut, hogy az új belügyminiszter nemzetiségi ügyekben mérsékeltebb látszik, mert azt kívánja, hogy a nemzetiségi vidékeken működő tisztviselők ismerjék a nemzetiségi nyelveket. A *Telegraful Român* a beszéd ismertetését a következő fejtegetéssel zárja le: „Ezek Hieronimi nézetei a nemzetiségi kérdéstről, ezek a nézetek mérsékeltebbek és higgadtabbak, és nincs bennük sovinizmus és gyűlölködés. Hieronimi úr régi politikus, még a Deák-féle iskolából való, s az ide tartozó keveseket nem fertőzte meg a sovinizista láz – igazságosabb és méltányosabb nézetei vannak a nemzetiségekkel szemben, és éppen ezért az újabb időkben nem vették őket figyelembe, és mellőzték az aktív politika terén. Ezért tartunk attól, hogy a számunkra oly ellenséges áramlat közepén, Hieronimi miniszter úr sem tudja valóra váltani irányunkban tanúsított jószándékát, pedig ilyen célkitűzései egyetlen miniszteri széklet betöltő államférfinak nem voltak Eötvös óta.” (*Ministral de interne Hieronimi*. – Hieronimi belügyminiszter, Tel. Rom., 1892. nov. 10. 117. sz.) A Magyar Hírlap (nov. 21. 322. sz.) a román nemzetiségi sajtó állásfoglalását ismertetve azt kívánja, hogy Hieronimi belügyminiszter nyilatkozzék nemzetiségi programjáról.

³ A közlemény címe: *Búcsúzó és beköszöntő*. Hieronimi Károly búcsúbeszéde.

⁴ Értsd: népies műdalaiban.

románok sorsukkal elégedetlenek, hogy itt üldöztetésnek, sanyargatásnak vannak kitéve. Hogy ennek a pártnak számai elnyúljanak hazánkba is, azt az tagadhatná, aki a nyilvánvaló tények előtt akarna szemet húnyni.

Ezen túlzó párt a maga követeléseit az úgynevezett román memorandumban formulázta. Ezen követelések nagyobb része oda megy, hogy a magyar államot gyöngítsék, szervezetét megbénítsák. Azokat teljesíteni csak a magyar állam felbomlása árán lehetne. Az erdélyi unió megszüntetése, az 1867-ki törvényeknek föderálisztikus irányban való módosítása; a román népnek mint ilyennek területi alapon való szervezése és külön képviseltetése, mind olyan követelések, melyek nem is vitathatók és minden izgatás, mely ezen eszmék mellett kifejtetik, hazaárulás.

De vannak a memorandumnak más követelései is, melyek figyelembe veendőek; mert nem az a kérdés, ki mondja, hanem vajjon igaz-e az, amit mond. Ilyen a többi között az a követelés, hogy a választási cenzus vétsék revízió alá és hogy a képviselőválasztó kerületek helyesebben, igazságosabban, egyenletesebben osztassanak be. És nem habozom kijelenteni, hogy ezek jogos követelések; meggyőződésem, hogy a választási cenzus revíziót igényel, hogy a választó kerületek mai beosztása sem az igazságnak, sem a méltányosságnak meg nem felel.

Bizonyára sokan teendik azt az ellenvetést, hogy ezzel nem lesz megoldva a nemzetiségi kérdés, nem lesznek kielégítve a románok, hanem az eredmény az lesz, hogy a túlzó párt néhány képviselője jut be a magyar képviselőházba.

Hát tisztelt uraim, én sem hiszem, hogy ezzel a nemzetiségi vagy csak a román kérdés is meg lesz oldva. Tovább megyek és azon nézetemnek adok kifejezést, hogy a román kérdés csak törvényhozási úton nem is oldható meg. Úgy vagyok meggyőződve, hogy e kérdés megoldását szociális téren és az igazgatás útján kell keresni.

A nemzetiségi kérdés ebben az esetben össze van forrva egy szociális kérdéssel. A románok túlnyomó része 1848 előtt az úrbéresek osztályához tartozott, míg a kiváltságos osztály tagjai majdnem kizárólag magyarok voltak. Hogy az innen eredő szociális ellentétek 1848 óta nem simulnak el ez esetekben teljesen, amidőn a társadalmi válaszfalakon kívül nyelvi és legtöbbször vallási külsőségek is járultak, azon nem lehet csodálkozni. Hogy elsimuljanak, az a románok között hazafiainak feladata.

De nem kisebb szerepe van ezen kérdés megoldásánál a közigazgatásnak is. A közigazgatás feladata gondoskodni első sorban arról, hogy a román vidékeken a tisztviselők a nép nyelvét megértsék, beszéljék; mert hiszen számtalan félszeg, számtalan igazságtalan intézkedés származhatik abból, ha a nép és a tisztviselők egymás nyelvén beszélni nem tudnak; a közigazgatás kötelessége gondoskodni arról, hogy mindenkinek ügye igazságosan intéztesse el a nemzetiségre való tekintet nélkül, hogy mindenkinek érdekei, akár magyar, akár román nyelvű állampolgár legyen, együtt részesüljenek gondozásban, és hogy végre mindenki, aki arra képzett, egyaránt nyerjen az állami hivataloknál alkalmazást, nemzetiségre való tekintet nélkül.

Hogy közigazgatásunk mai állapotában ezen követelményeknek mennyire felel meg, nem akarom vitatni; az, hogy az a közigazgatás, melynek számtalan hiányát tapasztaljuk azok minden, még kedvező viszonyok között levő vidékein is még rosszabb és károsabb hatású ott, ahol feladatait még a nemzetiségi kérdések is nehezítik, az nem szenvedhet kétséget. Ha semmi egyéb, már a nemzetiségi kérdések is sürgősen követelik annak gyors és egészséges alapon való formálását.

Az, hogy a választási törvényeknek módosítása esetére néhány túlzó párti fog országgyűlési képviselőnek megválasztatni, a választási törvénynek szükséges reformjától nem tartóztathat, mert kívánatos lenne ugyan, hogy olyan túlzó pártok, melyek az ország feldarabolását veszik fel programjukba, az országban ne legyenek; de ha már vannak és olyan hatalmasok, hogy képesek képviselőjüket az országgyűlésre küldeni, úgy jobb ha hivatalos képviselőkkel állunk szemben, mintha nézeteinek illetékes helyen kifejtését megakadályozzuk.

Elmondottam, t. választók, nézetemet a függő politikai kérdésekről, noha azoknak mikénti elintézésére az országgyűlésen már befolyást nem gyakorolhatok. De hiszen azért nem kevésbé

érdekelnek ma, mint érdekelték tegnap, midőn önöktől, akikhez politikai nézeteink egybehangzósága kapcsolt, elbúcsúszom, lehetetlen nem politikáról beszélnem és hallgatni arról, minő irányban működtem ezen a téren, amelyre önök állítottak volt.

S midőn most önöktől és a választó kerülettől búcsúszom, ezt azon kéréssel teszem, támogassák jövőre is, úgy mint eddig tették, hazánk szabadelvű haladásának ügyét.

Annyi megpróbáltatás, annyi hányattatás között a szabadságszeretet volt az a palládium, amely ez országot mindig megoltalmazta. Valahányszor e nemzet eltért a szabadelvű iránytól, szomorú napjai voltak, a hanyatlás jelei mutatkoztak és minden bajból való kibontakozásnál, minden haladásnál a szabadelvűség volt vezérszavak. Maradjanak hűek e vezérszavakhoz ma is; legyen ez vezérünk a mai nehézségek megoldásánál, mert ez lesz biztosítéka annak, hogy élni és haladni és virágozni fog a nemzet. (*Hosszantartó lelkes éljenzés.*)

6.

Iratok az 1892. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus történeléhez¹

A

1892 nov. 8

Branković György patriarcha „hódolatnyilvánítása” br. Nikolics Fedor kir. biztos előtt az 1892. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus nevében a kongresszus első rendes ülésén²

ME, 1892: I. C. 133 (2668, 2481)

Fordítás szerb nyelvből

1892. évi november hó 8-án tartott congressusi ülés

A patriarchának a királyi biztos előtt a congressus nevében tett hódolatnyilvánítása

¹ Az 1890. évi szerb kongresszus 15 tagú bizottságot („15-ös bizottság”) küldött ki, hogy új statutumtervezet megalkotásával tegyen javaslatot a szerb nemzeti egyházi autonómia továbbfejlesztésére. A bizottság a kongresszusi választmány javaslatai és előmunkálatai alapján kidolgozta az ún. egységes szabályzatot („egységes statutum”), amely Branković patriarcha által 1891. szept. 26-án aláírt szövegében (általános részét I. az A irat mellékletében) felölelte a magyarországi szerb gör. kel. egyház egész önkormányzatát. A szabályzat a felső klérus és a magyar kormányzat szándékainak megfelelően igyekszik kiküszöbölni a világi elemek befolyását, így a lelkészválasztásoknál, a plébánosválasztás megszorításával stb. A szerb burzsoázia és a kispolgárság pártjai, a nemzeti szabadelvű és a radikális párt egyaránt az új szabályzat ellen foglaltak állást, miután az ahelyett, hogy gátolná a kormány befolyását, egy, a kormányzat befolyása alá kerülő, s a néptől elkülönülő egyházi kaszt felállítására vezet, s a felső klérus befolyását biztosítja a világi elemekkel szemben. A kétségtelenül reakciós jeli gú szabályzat ellen – még a kongresszus megnyitása előtt széleskörű mozgalmat szerveznek. Ennek határozatait az 1892. nov. 4-i zombori tiltakozó gyűlésen hozzák nyilvánosságra; a népgyűlésekre később Polit is utal kongresszusi beszédében (C).

A kongresszust 1892. nov. 5-én nyitotta meg br. Nikolics Fedor királyi biztos (I. Egyetértés, 1892, 307. sz.). A radikálisok már az üléskezdetén tiltakoztak a királyi leirat magyar nyelvű felolvasása és a kir. biztos működése ellen (B). Mivel az egységes szabályzat kérdésében ellentétek voltak a pártok (a konzervatívok, „notabilitások” és a klérus tagjaiból álló „autonóm klub” mintegy 28 taggal, a főleg liberálisokból álló, mintegy 22 mandátummal rendelkező „nemzeti klub”, a 11 radikális és a pártonkívüli csoport) között, először a tanárok és a papi özvegyek nyugdíjára vonatkozó szabályzatokat tárgyalták, miközben egyeztető tárgyalások folytak a szabályzatot támogató klerikális („autonóm klub és pártonkívüli szövetségesei) és a liberális-radikális csoport között. Miután a tárgyalások eredménytelenek voltak, nov. 16-án megkezdtek a szabályzat tárgyalását, s azt a klerikálisok 2 szavazat többséggel elfogadtatták a részletes tárgyalás alapjául. A világi ellenzék tiltakozott ez ellen (D), mert a szervezeti szabályzat elfogadásához nem elég egyszerű többség, hanem kétharmad többség szükséges. A szervezeti szabályzatot végül is az ellenzék és az általános népmozgalom nyomására levették a napirendről, s az iskolaügyi, a papi dotációkra, a papi özvegyek és árvák, illetve az egyházi tisztviselők és tanárok nyugdíjára vonatkozó szabály-

Nagyméltóságú Úr!

A hű és odaadó szerb nép képviselői, a kik ezen nemzeti-egyházi congressus rendkívüli ülés-zaka alkalmából egybegyűltek: követve elődeiknek s előbbi congressusainknak loyális példáját s különös hála érzetétől vezérelve, ma egylélekkel elhatározták, hogy Ő csász. és apostoli királyi Felsege legkegyelmesebb Urunk és királyunk I. Ferencz József szent személye, valamint az egész felséges uralkodóház iránti homagialis hűség és határtalan alattvalói hódolatnak ünnepélyes kifejezés adassék s örök emlékül jegyzőkönyvbe iktattassék, a legmelegebb hálának nyilvánítása mellett, hogy Ő cs. és apostoli királyi Felsege, atyai szeretettel és jóssággal, a nemzeti-egyházi congressus ezen rendkívüli ülésszakát legkegyelmesebben engedélyezni méltóztatott.

A tisztelt congressus óhajtásához és megbízásához képest ezeknek Nagyméltóságod előtt kifejezést adván, van szerencsém Nagyméltóságodat kérni, méltóztassék a homagialis hűség és tántoríthatatlan alattvalói odaadás ezen nyilvánítását a legfelsőbb trón számolyához a maga útján eljuttatni.

Melléklet:

[1892 jún. I.]1

„A karlóczai szerb görögkeleti metropolia területén a szerb görögkeleti nemzeti-egyházi önkormányzat szervezéséről szóló szabályzati javaslat. Általános határozmányok”

VKM, 1895 – I kútfő – VIII – 390.

I. Czikk.

A görögkeleti szerb egyház Magyar-Horvát és Szlavonországokban egy és elválaszthatatlan metropolitai hatóságot képez, melynek a neve: görögkeleti szerb metropolija. –

zatokat és a horvátországi szerb felekezeti iskolák ügyében a horvát szaborhoz és kormányhoz intézendő feliratot vették tárgyalás alá. A dec. 10-én megnyíló horvát tartománygyűlésre azonban az „autonóm klub” (klerikálisok) több tagja eltávozott, s mivel így az ellenzék került volna többségbe a nov. 28-i minisztertanácsi döntés alapján (E) a kongresszust nov. 30-án elnapolták, amiért a radikális sajtó éles támadást intézett a patriarcha ellen (F). Az elnapolt kongresszus körül, amelyet röviddel előbb még lelkesen üdvözölt a budapesti szerb egyetemi ifjúság (*Glas iz omladine*. – Hang az ifjúság köréből. Br. 1892. nov. 24. 133. sz.) magasra csaptak az ellentétek hullámai. Az 1893 folyamán országosan szervezkedő radikálisok ez év márc. 19-én a nagybecskereki szerb választói nagygyűlésen hozzák meg határozataikat a nemzeti-egyházi kongresszus mielőbbi összehívása és az egyházpolitikai reformok elleni tiltakozás tárgyában (G), a programot a további népgyűlések is elfogadják (Kovil Szt. Iván ápr. 30-án stb.) A szerb nemzeti szabadelvű (Polit-) párt – mint ez az 1890. ápr. 12-re egybehívott kongresszus képviselői mandátumainak lejártakor között kongresszusi beszámolóiból (*Izveštaj biračima za srpski narodno-ckrveni sabor od 1890–93 godine*. – Értesítés a szerb nemzeti-egyházi kongresszus választói számára az 1890–93 évekről, Br. 1893. máj. 11. 49. sz.) kitűnik, szintén élénk propagandát folytat a kongresszus mielőbbi összehívásáért. A tömegmozgalommá vált akció eredményeit látva, 1893 őszén maga a patriarcha is azt ajánlja, hogy ne engedélyezzék a kongresszus összehívását, mert azon a radikálisok többségbe kerülnének. A kongresszus további elhalasztására jó ürügyül szolgált, hogy a kongresszusi költségek hátralékait még nem szedték be s addig a további költségekre a nemzeti alapokból nem lehetett utalványozni. A patriarcha és a bán egyértelmű véleménye alapján a király 1893. okt. 9-én megtagadta a kongresszus összehívásának engedélyezését (J).

Irodalom: *Sve dosadanje beseda dra Mih. Polita-Desančića*. II. 1883–1899. Novi Sad 1899. 97–113. I., *Kirilović, Dimitrije*: Srpski narodni sabori. II. 1875–1894. Novi Sad 1938. 56–61, 258–277. I., *Egyetértés* 1892. nov. 5, 307. és köv. szí

² Itt közöljük mellékelten a Branković patriarcha által beterjesztett „egységes szabályzat” általános részét. – A kongresszus megnyitásakor elhangzott beszédek I. Egyetértés, 1892. nov. 5–6., 307–8. sz.

¹ A szabályzati javaslat magyar fordításának időpontja. A javaslatot eredetileg a gör. kel. szerb kongresszusi választmány 1891. szept. 26-i ülésén írta alá Branković György patriarcha. Az iraton a következő feljegyzés olvasható: „Fordítás szerbből hivatalos nyevre. A magas magy.

II. Cikk.

A görögkeleti szerb metropolija élén áll a karlóczi archiepiscopus és metropolita és szerb patriarcha székhelyivel Karlóczán. –

III. Cikk.

A görögkeleti szerb metropolija hatóságának kiegészítő részeit képezik a következő eparchiják:

1. A karlóczi archidiocesis, melyet a karlóczi archiepiscopus, metropolita és szerb patriarcha kormányoz, székhelylyel Karlóczán. –
2. A pakraczi eparchija, melyet a pakraczi püspök kormányoz, székhelylyel Pakraczon. –
3. A károlyvárosi eparchija, melyet a károlyvárosi püspök kormányoz, székhelylyel Pláskiban.
4. A bácsi eparchija, melyet a bácsi püspök kormányoz, székhelylyel Újvidéken. –
5. A budai eparchija, melyet a budai püspök kormányoz, székhelylyel Szent-Endrén. –
6. A verseczi eparchija, melyet a verseczi püspök kormányoz, székhelylyel Verseczen. –
7. A temesvári eparchija, melyet a temesvári püspök kormányoz, székhelylyel Temesvárott.

IV. Cikk.

Az egyes eparchiják, mint egyházi hatóságok, melyek egyházi községekből és zárdákból állanak, következő területekre terjednek ki:

1. A karlóczi archidiocesis magában foglalja a következő egyházi községeket...
2. A pakraczi eparchija stb. 3. 4. 5. 6. 7. –

A változásokat az eparchija körlete és a püspöki székhelyek tekintetében, valamint a fennálló eparchiják megszüntetését és új eparchiják létesítését jövőben csak az ezen szabályzat 18. §-ának² utolsó kikezdése értelmében lehet eszközölni. –

V. Cikk.

Az egyházi község az eparchija hatósági alkatrészének alapjául szolgál és áll egy vagy több helység vagy falu meghatározott körletében görögkeleti vallású családokból és egyes egyénekből, a kik azon célból szövetkeztek, hogy egyházukat és iskolájukat, papjaikat és tanítóikat eltartsák, és hogy az egyházuk és iskolájuk összes szükségleteiről gondoskodjanak. –

Az egyházi községek jelenlegi határai törvénybe iktattatnak, jövőben pedig minden változást az egyházi községek területe tekintetében csak az ezen szabályzat 169–176 §-ainak határozmányaihoz képest lehet eszközölni. –

VI. Cikk.

A zárda a szerzetes rendű személyek lakhelye, kik azon célból szövetkeztek, hogy a szerzetesi görögkeleti egyház által szentesített szabályok szerint éljenek és a zárdai vagyon segélyével

kir. vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak 1892. évi 2. 775. számához.” A közölt általános rész a Branković patriarcha által előkészített és irányításával működő 15 tagból álló kongresszusi bizottság „egységes szabályzat”-ának bevezetése. Ezt az „egységes szabályzat”-ot fogadtatta el 2 szótöbbséggel Branković az 1892. évi nemzeti egyházi kongresszuson.

² Értsd: az irat „A karlócai szerb görögkeleti metropolija nemzeti egyházi szervezetéről” című I. része 18. §-ában.

házukat és egyházukat fenntartsák, és hogy az egyházi és közművelődési célokat elősegítsék.

E szerint a zárdák külön egyházi községek.

A fennálló zárdák megszüntetését és újak alapítását az egyes zárdáknak másokkal való egyesítését (:affiliálását:) jövőre csak az ezen szabályzat 18 §-a utolsó kikezdésének határozményára értelmében lehet eszközölni.

VII. Cikk.

A szerb görögkeleti egyház és szerb görögkeleti metropolija területén az autokefaliai egyház összes jogait és előjogait élvezi, és e szerint az összes egyházi ügyeit ide számítva a szerb hitfelekezeti iskolák és alapítványok ügyeit is saját közegei által, és Ő Felsége legfelsőbb felügyelete alatt rendezi és igazgatja. –

VIII. Cikk.

A görögkeleti szerb egyház szervezete a szerb metropolija területén kánoni – hierarchiális és nemzeti-képviselői; alapszik pedig egyrészt a szt. íráson és a görögkeleti egyház szt. kánonain, és másrészt azon jogon, melyet a szerb görögkeleti nép a szerb metropolija területén az egyházi, iskolai és alapítványi ügyek rendezésére, igazgatására és elintézésére szerzett, és a mely a magyar 1868. évi IX. törvénycikkben és a horvát-szlavón 1887. évi május hó 14-én kelt törvény által is elismertett. –

IX. Cikk.

Az egyházi hatóság egyháziügyi, nevezetesen dogmatikus, hitoktatási, szertartási és lithurgiai ügyekben, és az egyházi fegyelmi ügyekben is a hierarchiát illeti meg, mely azt az eparchiális metropolitai egyházi tanács (:XV és XVII. cikk:) – és a legfelsőbb fokban a főpapi zsinat által gyakorolja; minden egyéb egyházi, iskolai és ide tartozó alapítványi ügyek rendezése és igazgatása tekintetében a hatalom pedig a szerb görögkeleti népet, azaz: a lelkesi és világi rend híveinek összességét illeti meg, kik ezen hatalmat a nemzeti-egyházi közegek által ezen szabályzat értelmében Ő csász. és apost. kir. Felsége legfelsőbb felügyeleti jogának fen[n]tartásával gyakorolják. –

X. Cikk.

Oly ügyek rendezésében, melyek az egyházi hatóságot és a szerb görögkeleti egyházi hierarchija és a szerb görögkeleti nép hatósági jogát érintik, közreműködnek ezen szabályzat értelmében egyetértőleg az egyház-hierarchiális és a nemzeti egyházi közegek. –

XI. Cikk.

A hívek, kik a szerb görögkeleti metropolijához tartoznak, jogosítvák – Ő Felsége legfelsőbb felügyeleti jogának fen[n]tartása mellett – az országos törvények keretében – egyházaik, iskoláik és az ezekre vonatkozó alapítványaik ügyeit – azok kivételével, melyek elintézése e szabályzat IX. cikke értelmében az egyházi hierarchiának fen[n]tartott – a congressus által hozott és Ő Felsége által megerősítést nyert határozmányok értelmében, saját görögkeleti nemzeti egyházi congressusukon intézni, rendezni és közegek által kezeltetni és igazgatni. –

XII. Cikk.

A törvényhozói³ hatalmat az összes nemzeti egyházi önkormányzati ügyekben a görögkeleti szerb nemzeti egyházi congressus, mint ezen ügyekben a görögkeleti szerb metropolija híveinek képvisellete, a XI-ik cikkben megjelölt korlátok között gyakorolja. –

XIII. Cikk.

A metropolija kiegészítő részeinek mindegyike saját képvisellettel bír, mely által a saját hatósági és illetve a helyi egyházi, iskolai és alapítványi ügyeket eme szabályzat értelmében rendezi. –

Az egyházmegye képvisellete az eparchiális gyülekezet, az egyház-községi képvisellet az egyházi gyülekezet, a zárdá képvisellete pedig a zárdabeli szerzetesek gyűlése. –

XIV. Cikk.

Az egyházi, iskolai és alapítványi ügyek igazgatására és kezelésére a metropolijában és annak minden egyes kiegészítő részében fennáll a nemzeti egyházi igazgatóság, és nevezetesen: a metropolijai eparchiális és egyház-községi /:zárdai:/. –

Ezen igazgatások teendőit végzik az ezen szabályzattal megállapított metropolitai eparchiális és egyház-községi /:zárdai:/ közegek, mint a nemzeti egyházi metropolijai, eparchiális és egyház-községi /:zárdai:/ hatóságok jelen szabályzat keretében. –

XV. Cikk.

A nemzeti egyházi metropolijai igazgatás közegei:

a) A congressusi választmány, mely a metropolija legfelsőbb közigazgatási és ellenőrző hatósága és a szerb görögkeleti nemzeti-egyházi alapok, alapítványok és javak legfőbb igazgatósága. –

b) a nemzeti egyház-iskolai tanács, mely a metropolija legfelsőbb nemzeti egyház-iskolai hatósága, és

c) a nemzeti-egyházi metropolijai tanács, mely a metropolija felsőbb egyházügyi adminisztratív és felelősségi egyházbírói hatósága. –

XVI. Cikk.

Az eparchiális igazgatás közegei:

a) az eparchiális adminisztratív bizottság, mely az eparchiális hatóság kül egyházi és egyházvagyoni ügyek igazgatására nézve. –

b) az eparchiális iskolai bizottság, mely eparchiális hatóság az iskolák ügyeiben, az iskolai igazgatás- és felügyeletben, és

c) az eparchiális consistorium, mely eparchiális hatóság a benső egyházi ügyek elintézésére, és eparchiális egyházi bíróság. –

³ Kék ceruzával aláhúzva és megkérdőjelezve.

XVII. Czikk.

Az egyház-községi igazgatás közegei:

- a) az egyházi bizottság, mely az egyházi gyülekezetnek végrehajtó-kezelő közege,
- b) az iskolai bizottság, mely a helyi hatóság a helyi szerb görögkeleti hitfelekezeti iskolák, az iskolai igazgatás és iskolai felügyelet ügyeiben és
- c) a plébániai papság, mely a lelkeszi teendőket végzi. –

XVIII. Czikk.

A zárdai igazgatás közegei:

- a) a zárdai főnöksége, mely az összes zárdai ügyeket igazgatja,
- b) a zárdai gazdasági hivatal, mely a zárdai szerzetesek felügyelete alatt a zárdai javakat kezeli. –

B

1892 nov. 10

Szteván Jović szerb radikális párti kongresszusi képviselő nyilatkozata az 1892. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1892. nov. 10-i ülésén¹

Z., 1892. nov. 12. 166. sz.²

Tisztelt Gyűlés! Az 1890. évi kongresszuson volt szerencsém a magam és radikális párti [képviselő]társaim nevében kifejezést adnom azzal szembeni tiltakozásunknak, hogy a kongresszus egybehívásáról és báró Nikolić Fedor úrnak szerb nemzeti-egyházi kongresszusi biztossá történt kinevezéséről szóló királyi leiratot magyar nyelven is felolvassák.

Azonban annak ellenére, hogy önkormányzatunk keretében nekünk hivatalos nyelvként a szerb nyelvet biztosították és bár e kongresszust a Horvát–Szlavon–Dalmát királyságok területén tartjuk – ahol ugyancsak kizárólagos nyelvként a törvény a szerb nyelvet biztosítja – a legfelsőbb leiratot e kongresszusi ülészak megnyitásakor mégis magyar nyelven is felolvasták.

Ezt én, Tisztelt Gyűlés, igen fájlalom s magam és radikális párti elvbarátaim nevében ez alkalommal is kijelentem: mi a legfelsőbb királyi leiratnak egyedül a szerb szövegét tekintjük hitelesnek.

Még valamit fájlalok azonban, hogy megtörtént és ez a következő: a királyi biztos befolyást gyakorolt a kongresszusi tárgyalásokra, ami a kongresszusi szervezet 8. §-ának különleges rendelkezése értelmében semmikép sem illeti meg, ezt a befolyást pedig a királyi biztos azzal gyakorolta, hogy a kongresszusi ülészak megnyitása alkalmával tartott beszédében felszólított bennünket, hogy – ha lehetséges – legkésőbb három napon belül verifikáljuk az újonnan megválasztott képviselőket, és válasszuk meg a kongresszus jegyzőit. Ezekről az ügyekről a királyi biztosnak semmit sem kellett volna szólnia, mivel a kongresszusi szervezet 10. §-a szerint a napirendet a kongresszus önmaga állapítja meg.

Továbbá különösen fájlalom kell azt is, hogy Ő szentsége, a patriarcha, mint az a legfelsőbb királyi leiratról, valamint a nekünk, népképviselőknek³ küldött kongresszusi meghívóból ki-

¹ A közlemény eredeti címe: *Govor g. Stevana Jovića nar. poslanika na srpskom narodno-erkvenom saboru držan u sednici 27 oktobra.* – Szteván Jović népképviselő úrnak a nemzeti-egyházi kongresszus okt. 27-i (értsd: nov. 10-i) ülésén tartott beszéde.

² A lapban a régi naptár szerint: okt. 30.

³ Értsd: kongresszusi képviselők.

tűnik, Ő Felségétől kérte a mostani kongresszusi ülészak engedélyezését, holott Ő szentsége ezt a kongresszusi szervezet 7. §-a és az 1868. évi IX. törvénycikk rendelkezései értelmében Ő Felségének csak előzetesen bejelenteni tartozott volna.

Tisztelt Gyűlés! Ha valaki, úgy bizonyosan jómagam és radikális elvbarátaim igen örvendünk annak, hogy úgy látszik, e tisztelt testület tagjai abban a hangulatban vannak, hogy szeretettel, békességben és egyetértésben végezzék el a tisztelt kongresszusra váró igen fontos feladatot és igen sajnálom, hogy szavaimmal bizonyos mértékig talán kellemetlen hatást gyakorolok erre a [köz] hangulatra, kötelességünk azonban azon lennünk, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunkról elhárítsuk mindazt, ami – ha nem említjük meg és nem igazítjuk helyre – veszedelmes precedenst képezne.

Annak feltevésében, hogy ezek csak véletlen hibák, azaz az amit a királyi biztos és Ő szentsége a patriarcha eljárásában fájlnom kellett, nem rosszhiszeműleg történt, ez alkalommal nem teszek semmiféle indítványt, hanem annak reményében, hogy ilyesmi a jövőben többé nem fordul elő, kérem nyilatkozatomnak a mai kongresszusi ülés jegyzőkönyvébe való felvételét.

C

1892 nov. 19

Polit-Desančić Mihály beszéde a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus 1892. nov. 19-i ülésén

Br., 1892 nov. 24. 133. sz.²

Tisztelt Gyűlés! A tegnapi ülésen nagy figyelemmel és érdeklődéssel hallgattam meg a 15-ös bizottság előadó urának szép, tartalmas beszédét. Nevezetesen, a legnagyobb mértékben érdekelt mindaz, amit beszéde elején mondott az előadó úr arról a három tényezőről, melyekre nemzeti-egyházi önkormányzatunk felépítésénél tekintettel kell lennünk. Mindaz amit kifejtett, szószerint megegyezik azzal, amit 13 évvel ezelőtt, az 1879. évi kongresszuson a boldogult Ivačković pátriárka beszédére válaszolva mondtam. Mi, akik azon a kongresszuson a tárgyalásokat vezettük, óvakodva őrizkedtünk attól, hogy ne vétsünk e három tényező ellen, de semmiféle sikert, semmiféle eredményt nem értünk el. Nem kívánám, hogy az előadó úrnak és azoknak az uraknak, akik az új szervezeti alkotmányra vonatkozó javaslat mellett szavaznak majd, olyan keserű tapasztalatban legyen részük, olyan nagy kiábrándulásban, amilyenekben nékem és régi barátomnak, dr. Maximović³ Nikának volt részünk az 1879. évi kongresszust követő időkben.

A nemzeti-egyházi önkormányzatunk ügyei körül szerzett keserű tapasztalatok hatása alatt, amikor a napirenden levő alkotmánytervezetről kell szólnom, szomorú érzés, valamiféle borongás tölt el. Tisztelt Gyűlés! Már egy negyedszázad múlt el, hogy önkormányzatunk építését megkezdjük és a mai napig nem építettük fel azt. Szomorú jelenség ez! Nékiünk, régi kongresszusi tagoknak, akik több mint 20 éven át látogattuk ezt a termet, amikor átlépjük ennek a teremnek a küszöbét, önkéntelenül is eszünkbe kell jussanak a nagy Dante szavai: *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate*. Igen! Hagyjatok fel minden reménnyel, kik ide beléptek – ti sohasem fogjátok felépíteni nemzeti-egyházi önkormányzatotokat.

Azt, hogy önkormányzatunkkal szemben milyen akadályokat és nehézségeket támasztotok, mi tudjuk legjobban, régi kongresszusi tagok. S így, ha az lenne a meggyőződésem, hogy ez a megbeszélés tárgyát képező új alkotmány nemzeti-egyházi önkormányzatunk tovább építését,

¹ A közlemény eredeti címe: *Beseda dr. M. Polit-Desančića u saborskoj sednici od 7. novembra o. g.* – Dr. Polit-Desančić M. beszéde a f. évi nov 7-i [értsd: 19-i] kongresszusi ülésen.

² A régi naptár szerint: nov. 12-én.

³ Maximović Miklós, I. Iratok I. 587. 1. jegyz.

annak kiépítését jelenti, hogy önkormányzatunk épületét képezheti, amely képes lenne védelmet nyújtani egyházunknak és népünknek, én ezt az alkotmányt úgyszólván vakon elfogadnám, hogy végül is, annyi sok-sok esztendő után, rendezett viszonyok közé kerüljünk nemzeti-egyházi ügyeinkben, mert be kell ismernem és velem együtt talán sokan mások is, akik ezen a súlyos harcon az utóbbi tíz esztendőben átmentek, beismerik, hogy csaknem kétségbeesem a tekintetben, hogy valaha is elérjük nemzeti-egyházi viszonyaink végleges rendezését. De, nékem, uraim, nem ez a meggyőződésem. Régi barátom és a régi kongresszus tagja, Maximović dr., ki az utóbbi 20 év folyamán velem válllvetve küzdött önkormányzatunkért és aki egyébként is a politika mezején *azokban a viharos napokban a magyar országgyűlésen sorstársam volt* – mint nemzeti-egyházi viszonyaink egyik legjobb és legalaposabb ismerője – igen helyesen és figyelemre méltóan mondotta az elmúlt napokban ebben az üléssteremben, hogy *önkormányzatunk eddigi akadályai hatáskörünkön kívül fekszenek*. Ez a valóság. Én azonban csodálom és irigylem régi barátom derűlátását, amikor azt tartja, hogy ebben a tekintetben némi javulás észlelhető. Csak bele kell tekinteni a mai viszonyokba, melyek között mi szerbek élünk, s könnyen felismerhető, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunk körüli akadályok és nehézségek, ha nem is lettek nagyobbak, kisebbekké semmi esetre nem váltak.

Beismerem, volt idő, amikor nemzeti-egyházi önkormányzatunk érdekében többet is ki-vívhattunk volna, talán ki is építhettük volna azt. Ez hazánk első, alkotmányos időszakára esik, arra a derűs időre, amikor az állami tényezők jelszava a nemzetiségi és vallásfelekezeti egyenlőség volt, – arra az időre, amikor az állami tényezők még nem voltak bizalmatlanok, s a politikai szempont nem volt annyira mérvadó nemzeti-egyházi ügyeinkben. Abban az időben természetesen nem is álmodhattuk, hogy elérkezünk a mai állapothoz, s ezért nem is siettünk, hogy mielőbb felépítsük nemzeti-egyházi önkormányzatunkat. Abban az időben megesett, hogy heteken át vitatkoztunk a gyűlés elnökségéről, ahelyett, hogy igyekeztünk volna önkormányzatunk épületét még a vihar beállta előtt tető alá hozni.

De az elmulasztott alkalmak hibáit menteni tudom: annak az áramlatnak okaiként tudom be ezeket, mely áramlatnak abban az időben senki sem tudott ellenállni, s vannak bizonyos kétségeim is affelől, hogy vajjon megvalósíthattuk volna-e, megengedték e volna nekünk éppen azért, mert szerbek, pravoszláv szerbek vagyunk, hogy önkormányzatunkat felépítsük, s ha ezt elvégeztük, nem csorbították volna meg ismét.

Mindezek alapján, amikor számot adok tevékenységünkről, az utóbbi 20 év alatt önkormányzatunkért vívott erőfeszítéseinkről, a mi tevékenységünk és erőfeszítéseink szinte sziszifuszi erőlködésnek tűnik fel előttem.

S itt fel kell merüljön a kérdés, vajjon célszerű volt e eljárásunk, eltaláltuk-e a kiindulási alapot, s vajjon mindezek mellett az önkormányzatunk körüli akadályok és nehézségek leküzdése képességeinket felülmúlja-e vagy sem?

Tisztelt Gyűlés! Nem tartom véletlennek, hogy nemzeti-egyházi önkormányzatunkat 25 év alatt sem tudtuk kiépíteni. Szinte hihetetlen ugyan, hogy egy vallásfelekezet negyed évszázad alatt sem tudja rendezni egyházi viszonyait. Ez azonban még sem véletlen, ez a mi *kivételes helyzetünkből* ered, mely a mi hatáskörünkön kívül esik. De van valami, ami hatáskörünket nem haladja meg. Ez a két véglet egyházi kérdéseink felfogásában az egyház külső viszonyait illetőleg.

Uraim! Nemzeti-egyházi önkormányzatunk építése közben van valami, amit sohasem szabad szem elől téveszteni, amit a legszentebbnek kell tartanunk, mert az valóban szent, s ez a *pravoszláv keleti egyház nagy közössége*. Mindaz, ami egyházunk jellemét, jellegét csorbítaná, ami erre kihatna, különválasztandó és kiküszöbölendő, bármennyire is szabadelvűnek tűnjék az egyébként. De éppen ebben a tekintetben mutatkozik – mint mondtam – a két véglet, melyek mindezideig gátolták önkormányzatunk építését. Ezeknek a végleteknek egyike a keleti egyházunk külső viszonyairól alkotott *téves, kanonikus* álláspont, a másik véglet pedig az a téves

álláspont, hogy keleti egyházunk külső vonatkozásai tekintetében olyan messzire mehetnek az önkormányzatban, mint azoknál a vallásfelekezeteknél, ahol az egyháznak nincsen episzkopális jellege.

A mi keleti egyházunk episzkopális – ebben a tekintetben a legkisebb kétség sem merülhet fel. Mi azt régi, valóban apostoli egyháznak tekintjük. Azonban keleti egyházunknak nincsen *primátusa*, s miután nincs, míg ez a nyugati egyházban meg van, a keleti egyháznak nincs meg az az egyetemes központosítása, amely a nyugati egyháznak óriási erőt ad a világ minden táján, s amely képessé tette arra, hogy mindenkor sikeres harcot vívjon az államhatalommal, mint ahogy harcot vív ma is, amiről legújabban hazánkban is meggyőződhetünk. Keleti egyházunknak azonban éppen episzkopális jellegéből következik, hogy meg van és meg kell lennie a maga központosításának. Csak hogy ez a központosítás tartományi jellegű az illető állam keretében. De a keleti egyháznak éppen ebben az állami keretben századokon át súlyos és keserves harcai voltak egyrészt az izlám államhatalmi túlsúlyával, másrészt pedig a római pápaság túlsúlyával szemben, mely hatalmat a katolikus államok minden megengedett és meg nem engedett eszközzel támogattak. Ehhez a harchoz a keleti egyház hierarchiájának nem volt meg, nem is lehetett meg önmagában elegendő ereje, s ennek következtében a keleti egyházi hierarchiája támaszt keresett, és kellett keresnie a világi elemben. Ebből következik, a keleti egyház viszonyaiból következik, hogy szervezete az egyes államokban *különféleképp* fejlődött ki az egyház külső viszonyainak megfelelően. Ezért van az, hogy ezek a viszonyok mások Törökországban, mások nálunk és megint mások Görögországban, Romániában és Szerbiában. Azonban a keleti egyház episzkopális jellege alapján az egyházban szereplő világi elem tekintetében is rendkívüli különbség van a keleti és a protestáns egyház között. A protestánsok a római primátus elleni harcukban egyházi szervezeti életük egész súlypontját az *egyházközségre* helyezték úgy, hogy egyházközségek önkormányzata csaknem szuverén.

Amikor mi 25 évvel ezelőtt megkezdtuk nemzeti-egyházi önkormányzatunk építését, az alkotmányosság első, derűs idejében, befolyásolt bennünket az alkotmányosság első, viruló időszaka. Azon voltunk, hogy külső egyházi viszonyainkat minél szabadelvűbb, minél demokratikusabb alpra helyezzük. Az 1868. évi királyi leirat ezekben a vonatkozásokban valóságos forradalmat keltett. Nem a mi egyházunkból eredő minták szerint igen szabadelvű és demokratikus intézményeket létesítettünk, ugyanakkor azonban mind az adminisztratív, mind a reprezentatív szervezet igen bonyolult volt. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Mégis azon a kongresszuson, mely az 1868. évi királyi leiratban foglalt intézményeket megalkotta, igen konzervatív emberek vettek részt, soraikban helyet foglalt az egész püspöki kar. Ezen ma, negyed század múltán sokan csodálkozhatnak, de az akkori irányzatnak is meg volt a maga oka, ez az ok nemcsak az alkotmányosság első, akkori derűs idejében rejlik, de valami másban is.

A keleti egyház fejlődése a szerb nép esetében azt mutatja, hogy az egyház összenőtt a nép létével. A szerb nép vallásában egyben oltalmat keresett nemzetisége számára, a szerb nemzetiséget pedig gyakran a pravoszláv hit miatt üldözték. Volt idő, amikor a szerb nép pravoszláv vallása iránti határtalan odaadásától vezérelve korlátlan bizalommal viseltetett egyházi hierarchiájával szemben, ez pedig valóban pártfogója volt a szerb népnek. A végvidékeken élő szerb nép történetéből ismerjük ezt a viszonyt, és ismerjük nemzeti kongresszusaink jelentőségét is, ahol nem volt ellentét a hierarchia és a kongresszus között, s az akkori viszonyok szerint ilyen ellentét nem is keletkezhetett, vagy ha kivételesen felmerült, az súlyos következményekkel járt. Ha egyházi felsőbbségünk kánoni tekintetben kétségbe vonná gyűlésünk illetékességét bizonyos ügyekben, tagadnia kellene e végvidékeken lévő egyházunk egész fejlődését. Tagadnia kellene e gyűlés jogérvényességét és a szabad pátriárkaválasztás jogát is. Ezt a kánoni álláspontot azonban nem vallja magáénak a többi keleti egyház egyetlen hierarchiája sem: sem a mi románjaink, sem a román királyságbeliek, sem Görögországban, de még Konstantinápolyban sem. Sőt éppen a konstantinápolyi nagy egyháznál a világi elem befolyása és részvétele, ha más for-

mában is, jóval nagyobb, mint nálunk. A mi hierarchiánk nem kérne belőle, hogy olyan viszonyok közé kerüljön, mint a konstantinápolyi pátriárkátus, vagy a ciprusi* püspökség.

Azt, hogy a püspöki kar 1864–65-ben, amikor a legutóbbi királyi leirat szerinti intézmény létrejött, nem tiltakozott ezek ellen az intézmények ellen, azzal magyarázom, hogy ennek oka az volt, hogy amennyiben a szerb nép ezen intézmények révén nemzeti életében *megegerősödne, ennek révén az egyház és a hierarchia is nagyobb támaszra lelne.*

Az utóbbi 25 év tapasztalata ezt a feltevést természetesen nem igazolta, mert a demokratikus intézmények, kivált az egyházon belül, ha túl széles alapon nyugszanak, elfajulhatnak az egyház és a nép kárára. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Én azonban az akkori püspöki kar előtt meghajolok, hogy felismerte az igazi eszmét, hogy *éppen keleti egyházunk szellemében az egyháznak is, az egyházi hierarchiának is a népre kell támaszkodnia. (Élénk helyeslés balfelől.)*

Nemzeti-egyházi ügyeinkben nagy nyereségnek tartom, hogy az 1868. évi királyi leirat után a későbbi gyűlések megkísérelték megvonni a demarkációs vonalat a tekintetben, hogy mely ügyek tartoznak a hierarchia, illetve a zsinat, és megint melyek a kongresszus elé, hogy megkísérelték az illetékesség megállapítását egyházunk belső és külső viszonyai tekintetében.

Az 1875. évi kongresszusi szervezetet nagy nyereségnek tekintem az évek hosszú során át tartó küzdelemben, s nyereségnek tekintem azt nemzeti-egyházi önkormányzatunkra vonatkozólag is. *A kongresszusi szervezet nagy vívmány számunkra.* S éppen azért, mert nagy vívmánynak tekintem, egyben azt tartom, hogy nem kellett volna hozzányúlni, nem kellett valami új alkotmányt szerkeszteni, hogy ne tegyük kockára azt is amit már kivívtunk. (*Helyeslés balról.*)

Ez összefügg ezzel a kérdéssel: vajjon [egyáltalán] szükséges volt-e olyan szervezet vagy statutumot összeállítani, mely nemzeti-egyházi önkormányzatunk minden ágazatát átfogná? Természetesen szépen tűnik a szándék, hogy mind az, ami nemzeti-egyházi önkormányzatunkhoz tartozik, egyetlen szerves egészbe kerüljön. De én mégis csodálkozom azon, hogy miért nem mi jöttünk arra a gondolatra, hogy egy ilyen egyetlenes statutumot állítsunk össze, hanem egy ilyen statutum összeállításának a kezdeményezése és javaslata onnan indult ki, ahol eddig nem fordítottak olyan nagy gondot arra, hogy nemzeti-egyházi ügyeinket egészen önkormányzati alapon rendezzük! Igaz, hogy a nemzeti-egyházi ügyekre vonatkozólag a románoknak is van szervezeti szabályzatuk, mely egybefogja önkormányzatuk összes ágazatait. De ezt a szabályzatot akkor készítették, amikor az állami tényezők befolyása a vallásfelekezeti önkormányzatra más volt, s ha abban az időben mi is kidolgoztunk volna egy ilyen szabályzatot, nem lenne helye annak a kételynek, hogy az efféle szabályzat önkormányzatunk korlátozására törekszik. Ezért úgy vélem, hiba volt, nagy hiba, hogy a kongresszusi bizottság és a 15-ös bizottság is egy ilyen statutum összeállításába bocsátkoztak, annál is inkább, miután *erre a kongresszus részéről nem volt felhatalmazásuk.* Nem oly előnyös az, hogy az összes szabályzatok egyetlen egészben együtt legyenek. Nem azért jók az összes tárvények, mert egy egészben kodifikálják azokat. A kodifikáció és az egységesítés még nem biztosítják valamely törvénynek jó voltát. Számunkra elegendő lenne, ha egyes, megfelelő szabályzatok összeállítására szorítkoznánk, olyanokra, amelyekre szükségünk van. Arra kellett volna törekednünk, hogy ezeket szentesítsék, nem pedig hozzányúlni ahhoz, ami már számunkra meg van, s ami úgy-ahogy megfelel szükségleteinknek. Így annak lehetünk kitéve, hogy afeletti igyekezetünkben, hogy valami jobbat alkossunk, elveszítjük azt is, amit már megszereztünk.

Ami ennek az új „nemzeti-egyházi alkotmánynak” alapját illeti, dr. Vučetić, tisztelt barátom, a részletek alapos fejtegetésével megelőzött, s így feloldott a kötelesség alól, hogy én is a részletekbe bocsátkozzam. Csupán azt engedje meg számomra a tisztelt kongresszus, hogy ennek az alapnak a kidolgozásával kapcsolatos eljárásáról és az alap rendszeréről néhány szót szóljak.

Ennek az alapnak a kidolgozásakor bizonyos versengés és némi ellenézés is jelentkezett a kongresszusi bizottság és a 15-ös bizottság között. A kongresszusi bizottság magának igényelte,

* Eredeti szövegben: Kipári.

hogy csak az általa elkészített tervezet lehet a kongresszusi tárgyalás alapja, míg a 15-ös bizottság ezt kisajátította magának, úgyhogy kevésen múlt, hogy nem két tervezet került elénk. Számomra és Stanković Dána, régi barátom számára ez az ügy nem lehetett kétséges. Csak a 15-ös bizottság tervezete kerülhetett a kongresszus elé, a kongresszusi bizottság által kidolgozott tervezet pedig csak anyagul szolgálhatott ahhoz, amit a 15-ös bizottság összeállított. Nem látom be azonban mi szükség volt arra, hogy két tervezetet dolgozzanak ki és ami ennek következménye, hogy a 15-ös bizottság mintegy felfordítsa azt, amit a kongresszusi bizottság összeállított.

Ami magát a rendszert illeti, el kell ismernem, hogy a kongresszusi bizottság által alkalmazott rendszer sokkal jobb. A kongresszusi bizottság a legfelsőbb hatóságok tervezetével kezdte, és így haladt lefelé, míg a 15-ös bizottság az egyházközségekből indult ki, és innen ment felfelé. A kongresszusi bizottság rendszere megfelel egyházunk szellemének, amelynek mint episzkopális [egyháznak] meg van a maga központosítása, – míg a 15-ös bizottság rendszere inkább a protestáns felfogásnak felel meg, ahol az önkormányzat egész súlypontja az egyházközségekben van.

Tisztelt Gyűlés! Az új alkotmány védelmében nagy nyereségként tüntetik fel, hogy ez gátolja az állami beavatkozást. Ez csakugyan nagy, rendkívüli nyereség lenne, és ilyen nyereség ellenében ennek az alkotmánynak sok részlete felett szemet húnynék csakhogy egyszer már elháríthassuk az állami beavatkozást. Kétkedem azonban, felette kétkedem, hogy ez az állami beavatkozás el lenne hártva. Hol van az önök számára, Uraim, a kezesség, hol a biztosíték arra vonatkozólag, hogy a befolyási körünkön kívül álló tényezők nem lelik majd meg a mellékajtot, s mégis gyakorolni fogják az állami beavatkozást. Nékünk e tekintetben, az 1875. évi kongresszusi szervezettel kapcsolatban igen szomorú tapasztalataink vannak. Ott éppen a végén szűrték közbe azt a kikötést, hogy önkormányzatunk ügyeiben fenntartják a minisztériumhoz intézhető felfolyamodás jogát, s így annak megítélési joga van. Ám ebből még semmi baj nem következne, ha ez csak amolyan „recursus ab abusu” lenne. De a minisztérium ebből a recursusból valószínű instanciát csinál, úgy hogy a minisztérium önkormányzati ügyeinkben – legmagasabb önkormányzati hatóságaink *megkerülésével* hoz érdemleges döntéseket. De még ettől az állami beavatkozástól sem tartanék annyira, mint attól a közvetett, úgyszólván elvonatkoztatott, rejtett beavatkozástól, mely egész önkormányzatunkat áthatja. Ha nem lenne meg ez a közvetett, rejtett állami beavatkozás, önkormányzatunkat még más alapokon is fel tudnók építeni. Mi sok tekintetben kielégíthetnénk egyházi hierarchiánkat egyházunk külső viszonyai tekintetében. Sok tekintetben le tudnánk mondani arról, amit a világi elemnek követelünk. De ezt a mai körülmények között nem merjük megtenni.

S így ebből a szempontból engedje meg nekem a tisztelt gyűlés, hogy azzal kapcsolatban, amit Vučetić dr., tisztelt barátom részleteiben oly alaposan kifejtett, a magam részéről egyes kérdéseket csupán érintsek. Úgy látom, hogy csak négy fő kérdés tekinthető valamennyire elvinek ebben az új alkotmány tervezetben. Ezek közül csupán kettőt tekintek sarkalatosnak. Ez a négy kérdés: a lelkészválasztások, a plébánosválasztás, az egyházközségi vezetőség és a rendszeresített segédlelkészek ügye. E négy kérdés közül a lelkészválasztások és a plébánosválasztás kérdését tartom legfontosabbnak, míg az egyházközségi vezetőség és a rendszeresített segédlelkészek ügyét másodlagosnak tekintem.

Tisztelt Gyűlés! Sokat beszéltek és írtak már a papságnak mint rendnek képviselője ellen. Elmondották, hogy a papok, ha azokat papok választanák, úgy tűnnének fel, mint valami osztály, ez pedig nem egyeztethető össze a haladó intézményekkel. Én nem vagyok ezen a véleményen. Én valóban azt tartom, hogy a papság ebben a gyülekezetben mint osztály vagy mint rend van képviselve, mert különben nem lenne értelme annak, hogy a választási rendszer előírja, hogy éppen 25 egyházi személy választandó meg, és én azt tartom, hogy ez a 25 egyházi személy valóban rendet képvisel. Ennek az lenne a következménye, hogy a papokat papok válasszák és ez valóban így van más felekezeteknél és más osztályoknál is. Csakhogy nekem más okom van arra, amiért határozottan ellenzem, hogy a papokat egyházi személyek válasszák, ezeket a

nép kell, hogy megválassza. A mi körülményeink között majdnem kizárt, hogy az egyházi személyek által végrehajtott papi választások szabadok és függetlenek lennének. Ott, ahol valamely rend mint rend kerül egy képviselő-testületbe, az első feltétel a választások szabadsága és függetlensége. Mihelyt ez a függetlenség hiányzik, kizárt dolog, hogy ez a rend a saját érdekeit képviselje, hanem olyan érdekeket fog képviselni, amelyek működési körét meghaladják. Hagyják csak az ilyen nem független választásokból jövő réteget, hagyja csak a tisztelt gyűlés az ilyent, mely nem független választások révén került be, az ilyen képes lesz lerombolni azt a testületet, amelybe bekerül. *(Élénk helyeslés balról.)* Ha ebbe a mi gyűlésünkbe nem független választások révén kerül be 25 egyházi személy, a befolyásunkon kívül álló tényezőknek még csak 5–6 világi képviselőt kellene megnyerniök, s akkor a mi gyűlésünkkel püspöki karunknak az egyházi külső dolgaiban ismeretes magatartása következtében mindazt megtehetnék, amit éppen akarnak. Teljesen helytálló volt Vučetić dr. barátomnak az a kijelentése, amellyel teljes mértékben egyetértek, miszerint ha a papokat papok választanák, Angyelić Germán nem kinevezett, hanem megválasztott szerb pátriárka lett volna. De nemcsak egyházfőnk szabad választása forogna veszélyben, veszélybe kerülnének egyházunk külső viszonyai tekintetében összes nemzeti-egyházi intézményeink is, amennyiben pedig ezek érintik a belsőt, azok is hasonló veszélybe kerülnének. *(Élénk helyeslés balról.)* Ezért én, még ha egészen egyedül maradnék is ebben a gyűlésben, akkor is ellene szavaznék az új alkotmány azon rendelkezésének, mely szerint az egyházi képviselőket papok válasszák meg.

A másik sarkalatos kérdés, tisztelt gyűlés, a plébánosválasztás. Ez olyan ügy, amely a püspöki hatáskört érinti. Nincs plébánia támogatás nélkül, ezt pedig a püspök adja. Eszerint a püspöknek kellene kinevezni a plébánost. Ez így van a mi keleti egyházunkban. Mi azonban jól tudjuk, hogy sajnos éppen a keleti egyházban fejlődött ki a szimónia, és hogy az egyes keleti egyházakban mindenütt nagy előny, ahol az egyes intézmények útját állták ennek a szimóniának, mely valamikor rendkívüli méreteket öltött a keleti egyházban. Tisztelt Gyűlés! A plébános szabad választása nem olyan valami, ami ellenkezne keleti egyházunk szellemével. A keleti egyház és annak hierarchiája, ahol gyengének érezte magát, a peremterületekre helyezte erejét, a népre támaszkodott; azt mondotta a népnek: te nép erősebb vagy, hogy ellenállj a szent egyházunkat ért támadásoknak, mint én, a hierarchia, mely nem rendelkezik úgy az ellenállás eszközeivel, mint te. A plébános, tisztelt gyűlés, nyájának pásztora. Kell, hogy népével gondolkozzék és érezzen, annak oktatója és vezetője legyen. Ezekszerint vajjon méltányos-e, hogy a nép, az egyházközség szabadon válassza meg plébánosát? Az új alkotmány-tervezet ezt a szabad választást korlátozza, vagy éppen megsemmisíti a hármasszisztórium jelöléssel. Jól tudjuk mi a mai vármegyéből, hogy mit jelent a hármasszisztórium jelölés – ez voltaképp álcázott kinevezés. Ha a konzisztórium megítéli, és köteles megítélnie a jelöltek rátermettségét, akkor nem áll fenn az a veszély, hogy a plébániákra alkalmatlanokat válasszanak meg, ha pedig a választásokon valamiféle visszaélés előfordul, a konzisztórium hivatott azok elhárítására. Én a mai körülmények között, tisztelt gyűlés, határozottan a szabad plébánosválasztás mellett állok. Nem kívánom, hogy az új alkotmánytervezet értelmében a behelyezett plébános valamiféle ügynök-fajtája legyen azoknak a tényezőknek, akik befolyásunkon kívül állanak. *(Élénk helyeslés balról.)* Ezért én a szabad plébánosválasztást nemzeti-egyházi önkormányzatunk egyik elvi kérdésének tekintem, és ezért határozottan ellenzem az új alkotmány-tervezet eljárása szerinti plébános-behelyezést.

Az egyházközségi vezetőség ügyét, tisztelt gyűlés, a magam részéről sokkal kisebb jelentőségű kérdésnek tekintem. Ismeretes, hogy az 1879. évi kongresszuson dr. N. Maksimović-csal együtt az illető plébánosok elnöksége mellett nyilatkoztunk, javaslatunknak azonban nem lett sikere, mégpedig főleg azért, mert ezt a javaslatot maguk a papok is ellenezték. Még az a javaslatom is, hogy a plébános elnöksége kisebb, 5 ezer lelket meg nem haladó lakosságú községekre korlátozódjék, a választás pedig, mint addig is, tartassék meg a nagyobb községekben és városokban, – ez a javaslatom is eredménytelen maradt. Amikor mi 1879-ben azt indítványoztuk, hogy a

plébános legyen az elnök, ezzel a papság tekintélyét akartuk emelni, tekintetbe véve azt, hogy a pap mint magasabb műveltségű egyén a falusi helységekben jobban intézi majd az ügyvitelt, pontosabb jelentéseket tesz és számadásokat készít, s hogy a pap, aki bizonyos fegyelem alatt áll, nagyobb biztosítékot nyújt, nagyobb bizalmat élvezhet, mint faluhelyen a világi elnök, aki gyakran önző célból maga és hívei számára mindenféle eszközt megragad megválasztása érdekében. Mondottam azonban, tisztelt gyűlés, hogy akkor, 1879-ben, maguk a papok ellenezték községi elnökségüket, s mint értesülök, úgy tudom, hogy ma is ellenzik azt. (*Papok balról: Úgy van.*) El kell ismerjem, hogy a papok ezen elnöksége ellen is vannak okok.

Nevezetesen a papok azt mondják, ha én bennem megbíznak és elnök kívánok lenni, a község amúgyis megválaszt. Ha nem bíznak meg bennem, vagy ha nem akarok elnök lenni, mindenféle ellentét burjánozhat el, amely – miután a pap ellentétbe kerülhet egyházközségével – rossz következményekre vezethet. A papok még azt is mondják, hogy állásuknál fogva nem kívánatos, hogy olyan helyzetbe kerüljenek, jobban mondva: olyan kényes helyzetbe, hogy gyakran kifogással kelljen élniök egyházmegyei püspökeik rendeletei ellen. (*Helyeslés balról, a papok részéről.*) Végül a papok úgy vélik, hogy ami az adminisztrációt illeti, az a pap, aki a püspökség és a konzisztórium kiszolgálója lenne, a községben azt tehetne, amit csak akar, míg az a pap, aki községével tart, üldözésnek lenne kitéve. Mindezek alapján, tisztelt gyűlés, én ha valamikor mellette is voltam a papok természetzerű községi elnökségének, s bár bizonyos mértékig most is ez a meggyőződésem, mégis pártom érdekei értelmében nem ellenezhetem azt, hogy maradjon meg a mostani világi községi elnökség.

A rendszeresített segédlelkészek ügyét, tisztelt gyűlés, ugyancsak igen másodrendű kérdésnek tekintem. Az a véleményem, hogy minden hatóságnak meg kell lennie a maga szerveinek amelyekkel a szolgálat érdekében rendelkezhetik. Ez így van minden adminisztratív szervezetnek. Felhozzák azt, hogy ezek a rendszeresített segédlelkészek családos emberek, áthelyezésük tehát sok kényelmetlenséggel jár. Ez azonban nem elfogadható indok, mert katonatiszteknel és tisztviselőknél is fennáll ez a helyzet, hogy családosak, mégis, amikor a szolgálat érdeke úgy kívánja, áthelyezik őket. Meg kell azonban jegyezmem, tisztelt gyűlés, hogy ez az eszköz csak végső szükségben használható. Értesüléseim szerint a szolgálat szükségleteit el lehet látni káplánokkal, adiminisztrátorokkal és végső szükségben rendszeresített segédlelkészekkel, akik fizetésüket a hierarchiai alapból kapják, de ne vegyék ugyanebbe a kategóriába a nagyobb helységeinkben működő segédlelkészeinket, akik funkciójukat tekintve, valóban plébánosok. Ezért ebben a kérdésben sem különbözöm pártom véleményétől.

Amikor ezekben, tisztelt gyűlés, az általam megjelölt kérdésekben kifejtettem álláspontomat, engedjék meg, hogy néhány szót szóljak hierarchiánkról. (*Halljak!*) Legyen meggyőződve a püspöki karunk, hogy nem vezet vele szemben semmilyen ellenérzés, ilyesmiről nem is lehet szó. A magam részéről nem helyeslem, hogy sok dolog miatt püspöki karunkat okolják. Nekem nem az a véleményem, hogy a nemzeti-egyházi önkormányzatunk területén felmerülő számos bajnak a hierarchia az oka. Nem tudom elképzelni, hogy 5–6 ember szembehelyezkednék egy egész néppel. Sőt az a véleményem, hogy hierarchiánk körülbelül ugyanabban az elnyomott helyzetben van, mint mi magunk. S itt eszembe jut a Rájko vajdáról szóló népdal: „Mit tegyen önmagának és mit tegyen a Szerémségnek.” Úgy van, igen tisztelt gyűlés! Püspöki karunk sok mindent, ha akarna is, nem tud a nép javára megtenni, mert szemben találja magát azoknak a tényezőknek említett rejtett beavatkozásával, amely tényezők szemben állanak velünk. S mégis, tisztelt gyűlés, látjuk, hogy hierarchiánk, ha gyengének is látszik, bizonyos körülmények között nagy erőt fejt ki ott, ahol állítólagos egyházi érdekeket kíván megvédeni. Én azonban, tisztelt gyűlés, úgy tartom, hogy ez csak *kölcsönzött erő*, és azt kívánom és kérem püspöki karunktól, hogy ezt az erőt ne vegye igénybe, mert ez a legnagyobb mértékben ellenkezik a kánoni elvekkel. Ezt a tárgyat én, tisztelt gyűlés, tovább nem fejtegetem, de az a kívánságom, hogy püspökeink a világi elemmel szemben kibontakozott erejüket fejtsék ki híveik érdekében az államhatárolom ezen rejtett beavatkozása ellen. (*Helyeslés balról.*)

Mielőtt befejezem, szólnom kell még a népünk körében mutatkozó legújabb jelenségekről, mint bizonyos irányzatról, amely az új nemzeti-egyházi alkotmány javasolt tervezete ellen megnyilatkozik. Igaz, tisztelt gyűlés, a népi mozgalom – igen rugalmas fogalom. Ha tőlem kérdeznék, mi a véleményem ezekről a gyűlésekről, ezekről az úgynevezett egységes szabályzat elleni tiltakozásokról és nyilatkozatokról, azt mondanám, nem vagyok barátja annak, hogy azt, amit ezen a kongresszuson kell megvitatnunk, azt az utcán tárgyalják. *(Élénk helyeslés jobbról.)* Én azonban, uraim, meg szoktam azt, hogy különbséget tegyek a demagóg burok és az olyan mag között, amely a népben gyökerezik. *(Élénk helyeslés balról.)* A szerb népnek nemzetisége és felekezete védelmében mindenkor meg volt az a bizonyos ösztöne, amely megmutatta néki, hogy mit kell tennie. Ha nékem az lenne a meggyőződésem, mint amilyen a javasolt alkotmánnyal kapcsolatban az Önöké, uraim a túloldalon, nékem ezekkel a legújabb alkotmányellenes tüntetésekkel szemben tartózkodnom kellene. De nékem, uraim, ezek a legújabb tüntetések azonban tetszettek. Ezek nem a tájékozatlan tömeg tüntetései, ezekben a manifesztációkban résztvett értelmiségünk legjava *(Élénk helyeslés balról)*, s résztvett benne népünk vezetésére hivatott középosztályunk. Menjenek el nagyobb helységeinkbe: Szent-Tamára, Zomborba, Becsére, Kikindára, Becskerekre, Versecre stb. és győződjenek meg a nép hangulatáról. Igaz, mondják, mégpedig egy képviselő említette ezt, hogy mindezek a tüntetések nem sokat érhetnek, minthogy községeink túlnyomó része eddig nem vett részt ezekben a megnyilatkozásokban. Nem akarom sem vizsgálgatni, sem fejtegetni, hogy Horvát- és Szlavonországbeli községeink miért tanúsítottak passzív magatartást, de rá akarok mutatni arra, hogy hogyan állt össze ez a gyűlés. Több mint húsz esztendőn át vettem részt nemzeti-egyházi kongresszusainkon, de a mostani gyűléshez hasonlót még soha nem láttam. Ez igazi különlegesség. Itt két-három szavazat többséggel döntenek az ügyekben, és akkor egy ilyen gyűlés kíván tanácskozni és határozni az új „alkotmány”-ról! Ha ez valamely politikai gyülekezet lenne, öt percen túl nem ülésezhetne tovább. *(Felkiáltások jobbról: ez nem politikai gyűlés.)* Igaz! ez nem politikai gyűlés, itt nincs helye politikával foglalkoznunk, azonban nekünk nemzeti-egyházi ügyekben a politikai testületekhez hasonlóan, törvényhozói jogkörünk van. Ha egy gyűlés, mint amilyen ez, majdnem semmiféle többséggel nem rendelkezik, úgy a természetes következmény az lenne, hogy az új választásoknál a választók hallassák szavukat.

Tisztelt Gyűlés! Sajnálom, igen sajnálom, hogy ezen a kongresszuson nem juthatunk megállapodásra. Ezt borongós érzéssel tapasztalom, s eszembe juttatja a törökök imáját: Allah, ne egyesítsd a gyaurokat!” Tekintve a nemzeti-egyházi önkormányzatunk építése körüli eredménytelenséget és azt, hogy mindinkább nyilvánvaló, hogy képtelenek vagyunk leküzdeni a velünk szemben álló hatalmas tényezők befolyását – nem tudom, hogy valaha is meg fogok-e jelenni nemzeti-egyházi gyűlésünkön. Társaim és barátaim, akikkel több mint 20 esztendőn át küzdöttem nemzeti-egyházi önkormányzatunkért vagy nem élnek már, vagy pedig teljesen visszavonultak. A régi gyűlés tagjai közül alig négyen-öten vagyunk itt. Talán azok, akik egykor a gyűlés tagjai voltak, nem fognak belemenni ebbe az új irányzatba, amely bizonyos oldalról le akarja rombolni mindazt, amit eddig tettünk. Én ahhoz a párthoz tartozom, amely a nemzeti-egyházi önkormányzatunkért vívott harc folytonosságát képviseli. Ha szemrehányást kapunk azért, hogy ebben a harcban nem tudtunk eredményt felmutatni, erre az a válaszuk, hogy mindazt megtettük, amit népünkkel szemben lelkiismeretünk és kötelességünk megkívánt. *(Élénk helyeslés balról.)* Az eredménytelenségért nem mi vagyunk felelősek, hanem az egyéb tényezők.

Igen tisztelt gyűlés! Most is azt mondják nekünk, hogy e gyűlés eredménytelenségéért mi leszünk a hibások, azzal fenyegetnek minket, hogy egyházi ügyeinket *erőszakkal* kell majd rendezni. Én ettől nem félek. Úgy vélem, hogy kétszer, háromszor is meggondolják, mielőtt ehhez az eszközhöz nyúlnak. Ebben megerősítenek a királyi biztos szavai, aki azt mondotta: „Addig, amíg más törvényes szabályzatot nem hoznak, a fennállóknak törvényes érvényben kell maradniok.”

Befejezem, igen tisztelt gyűlés! A szerb nép maga kell, hogy megítélje, milyen önkormányzatra van szüksége, s ezért mondom, vagy olyan önkormányzatunk lesz, amelyet szükségesnek tartunk, vagy nem lesz önkormányzatunk. (*Élénk helyeslés balról.*) Vagy végül is eltengődünk az olyannal, amilyen most van érvényben. Addig, ameddig az állami tényezők nem szabadítanak ki kivételes helyzetünkből, ameddig a hazánkban élő evangélikusokkal és reformátusokkal nem állítanak azonos helyzetbe, hogy nemzeti-egyházi területünkön szabadon mozoghassunk, addig valódi önkormányzatról nem lehet szó. Az ezen a gyűlésen tanúsított magatartásunkért vállaljuk a teljes felelősséget a szerb nép előtt, mely bennünket ide küldött. Mi teljesítjük kötelességünket, mint népünk és mint egyházunk fiai egyaránt. Idézhethetjük erre a XVI. századbeli nagy reformátor szavait: „Itt állunk, másképp nem tehetünk, Isten minket úgy segítjen!” Csatlakozom dr. Vučetić indítványához. (*Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés.*)

D

1892 nov. 28

*Az 1892. évi gör, kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus ellenzékének tiltakozása a kongresszusi szervezet módosítása tárgyában*¹

Zastava, 1892. dec. 1. 177. sz.

Tekintettel arra, hogy a kongresszusi szervezet 2. §-ával kapcsolatban és a 27. § világos intézkedései szerint a kongresszusi szervezet módosításához, ennek következtében a választási rendtartás módosításához is az összes kongresszusi tagok kétharmadának hozzájárulása szükséges;

Tekintettel arra, hogy a benyújtott nemzeti-egyházi alkotmányrendszer magában foglalja mind a kongresszusi szervezet, mind a választási rendtartás módosítását is olyképen, hogy azok a többi intézkedéssel egységet alkotnak;

Tekintettel arra, hogy a kongresszusi szervezet, illetve a választási rendtartás még részbeni módosításához is az összes kongresszusi tagok kétharmadának hozzájárulása szükséges, még inkább a teljes alkotmány meghozatalához, mint amilyen a benyújtott;

Tekintettel arra, hogy a benyújtott nemzeti-egyházi alkotmányt a szokásos szavazattöbbséggel fogadták el a részletes vita alapjául: alulírottak a kongresszusnak ezt a határozatát törvénytelennek nyilvánítjuk, abban a meggyőződésben azonban, hogy e törvénytelen határozatot idővel megdönthetjük, e kikötéssel folytatjuk a kongresszus további munkáját.

Karlócán, 1892, november 16 (28)-án.

Szteván Jeftić s. k., Gyura Cvejić s. k., Dr. Misa Mihajlović s. k., Dr. Antonije Bogdanović s. k., Dr. Bogoljub Miletić s. k., Dr. Giga Avakumović s. k., Misa Misić s. k., Sztevan Jović s. k., Jovan Blagojević s. k., Mata Kosovac s. k., Dr. Milán Božeski s. k., Dr. Györgye Krasojević s. k., Dr. Emil Gavrila s. k.

E

1892 nov. 28

Minisztertanácsi határozat a szerb nemzeti-egyházi kongresszus elnapolásáról

MT, 1892: XXXVII/2.

A miniszterelnök úr bejelentette, hogy miután a görög-keleti szerb egyházi kongresszus számosabb, még pedig épen a szervezeti munkálatokat pártoló többséghez tartozó tagjainak a

¹ A közlemény eredeti címe: *Izjava*. – Nyilatkozat.

december hó 10-én megnyíló horvát-szlavón országgyűlésre való távozása miatt sikeres munkálkodást nem folytathatna, a királyi biztos, indítványa folytán s egyetértőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral, a szerb kongresszusnak bizonytalan időre való elnapolását szándékozik Ő Felségénél javaslatba hozni.

Helyeslőleg tudomásul vétetett

F

1892 dec. 15¹

*A Zastava közleménye az 1892. évi gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus elnapolásáról:
„Elnapolták a kongresszust”²*

Z, 1892, 185. sz.

Mint tudjuk, a kongresszust bizonytalan időre elnapolták. Mit végzett, mit intézett el ez a kongresszus?

Annyi reményt fűztünk a kongresszus munkájához, annyi ideig vágytunk utána, végre összeült, és most széjjel ment.

A nép [pedig] ugyanott maradt, ahol volt.

A nép azonban mégis meg lehet elégedve annyiban, amennyiben ellenségei nem érték el azt, amit akartak. A nép igazi, őszinte követői elhárították az első veszélyt, és bízunk benne, elhárítják majd a többi is a jövőben, miután a kongresszus után tisztább a talaj, tisztázódott sok minden. Nem akad többé olyan, aki a patriarcha úr és többségének állítólagos jószándékáról meg tudná győzni a népet, amint hogy nem akad olyan szerb, aki ha figyelemmel kísérte az ezévi kongresszus működését, nem látta volna, hol készítik elő a nép vesztét, hol ingadoznak és hol tartották magukat elszántan, szilárdan, megingathatatlanul és szerb módjára.

A kongresszus működése bekerül a történelembe. A kongresszus ma nyitott könyv a szerb nép számára, a nép láthatja és látja majd, kik gondoskodnak jövőjéről és kik óhajtják a vesztét.

A legfontosabb munka, amit a kongresszusnak el kellett volna intéznie – a kongresszusi szervezet – elintézetlen maradt.

Elintézetlen maradt, mert nem akarta elintézni a két szavazatnyi többség, élén a patriarchával. Azzal a patriarchával, aki valamikor Miletić harcosai közé tartozott, s aki a legünnepélyesebb pillanatban megígérte, hogy népe ellen nem fog véteni! Ez a patriarcha, aki minden adott alkalommal, templomban és utcán, a községi küldöttek, a küldöttségek előtt úgy nyilatkozott, hogy szereti népét, a kongresszus után pedig annyi megdönthetetlen bizonyítékot hagyott ránk [arra vonatkozólag], hogy ellenfele a népnek.

A patriarcha megalkotta az „egységes statutumot”, a sötétség statutumát, azt a statutumot, mely át van hatva a reakció és a bürokratizmus szellemétől. A nép haragra lobbant. A szerb nép a világosság harcosaként előzte a sötétséget. És a patriarcha? Hivatalos orgánuma³ a tél folyamán a következőket írta: hiszen a patriarcha nem alkotott statutumot, ezt az ügyet átengedte a „törvényes” tizenötös bizottságnak, a kongresszus majd összeül, s a nép eldönti majd: elfogadja-e vagy sem.

Ez félrevezetés volt!

Eljött a kongresszus, s a nép a képviselőknek megmondotta: ne fogadjátok el az „egységes statutumot!” S igazi, őszinte követői kijelentették: „nem fogadjuk el”.

De nem így gondolkodott Branković György patriarcha. Nem engedi meg a maga többségének, hogy az ellenzékkel folytatott megbeszéléseken engedjen, nem engedi a törvény

¹ A régi naptár szerint: dec. 2.

² A közlemény eredeti címe: *Sabor je odgodjen*. – Elnapolták a kongresszust.

³ Srpski Sion.

érvényesülését. Nincs tekintettel a népre, a törvényre, az adott ígéretre... mindezt lebecsüli, és kihívó módon viselkedik, túllép a törvény világos szaván, s a statutumot veszi a részletes vita alapjául.

Mégis megakadt azonban valahol, – meg kellett akadnia. Jó órában jött a többség számára a háromgyekiráltságbeli országgyűlés. A többség több tagja kijelenti, oda kell mennie.

A kongresszust elnapolják... elnapolják, mert valahol megakadt. Vajjon nem hallottuk-e annyiszor Maksimović úr fenyegetéseit az iskolákról, gimnáziumokról, egyéb intézményekről és szabályzatokról folyó tárgyalások alkalmával: *megkapjátok, de fogadjátok el a statutumot!*

Hiszen ha a statutum [valóban] „törvényes eszközökkel” jutott el a részletes vitáig, a továbbiakra pedig „elegendő” a felet meghaladó többség s a patriarchának ez a többsége megvan, miért vette le azt oly gyorsan a napirendről?

Fél az ellenzékétől? Az ő számára ez az üzenetünk. Ha a kongresszus ismét összeül, ugyanazzal az ellenzékkel találja szemben magát, mint amilyentől most elvált. Ha a kongresszus egyhamar nem ül egybe: akkor a mai ellenzék többséggé válik. Erről kezeskedünk, mert itt a nép, amely e szavunkat megerősíti. A nép kinyitotta szemét, és látja, hogy Branković György patriarcha merre tart.

A kongresszust elnapolták. Széteszlottak a képviselők és mi az eredmény? A patriarcha és többsége lelepleződött!

A kongresszusról szóló értesítőket kinyomtatatták, ezekből a nép meglátja majd pártunk munkálkodását. Mondjon véleményt erről, ítélje meg ezt; amit pedig mi mondhatunk képviselőinknek, az a következő: megtették kötelességüket és népünknek mindenkor büszkén számolhatnak be küldötti működésükről.

G

1893 márc. 19

*Az 1893. márc. 7–19-én Nagybecskerekén tartott szerb radikális párti választói népgyűlés határozatai a nemzeti-egyházi kongresszus egy behívása és az egyházpolitikai reformok tárgyában*¹

Z. 1893. márc. 25. 40. sz.

I.

Tekintettel arra, hogy a nemzeti radikális klub tagjai az 1892. évben tartott nemzeti egyházi kongresszuson egységes, kitartó, elszánt és engedékenységtől mentes magatartással az autonóm népi szerzett jogok minden csorbítását lehetetlenné tették, egyben megakadályoztak minden kompromisszumot és e jogok körüli alkudozást, ezzel a népet felbátorították, egészen fellelkesítették és kielégítették, mindezért a gyűlés kifejezésre juttatja irántuk a nép bizalmát és háláját.

II.

Azonban tekintettel arra, hogy az ezen a kongresszuson hozott szabályzatokat még nem terjesztették fel jóváhagyásra, kiváltképp pedig, hogy a háromgyekiráltságbeli államosított szerb iskolákra vonatkozó kongresszusi előterjesztést oly késedelmesen küldötték meg a horvát országgyűlésnek, hogy oda az csak az országgyűlés döntése után érkezhett meg, a gyűlés

¹ A közlemény eredeti címe: *Rezolucije javnog zbora vel. bečkerečkih birača srpske nar. (odne) radikalne stranke. držanog 7 (19) marta g. 1893.* – A szerb nemzeti radikális párt nagybecskereki választói 1893. márc. 7. (19-én) tartott népgyűlésének határozatai.

rosszalását, bizalmatlanságát fejezi ki és elítéli *mindazokat*, akik a kongresszusi határozatok végrehajtásában annyira hanyagok, figyelmetlenek és ellenszegülők;

nevezetesen pedig Szteván V. Popovičot, aki önhatalmúlag, a mértéket meghaladó időt töltött Karlócán, hogy a kongresszusi iroda ügyeit rendezze, s ezt mégsem tette meg;

a gyűlés ugyancsak rosszalását és bizalmatlanságát fejezi ki és elítéli Izidor Ćirić nemzeti [kongresszusi] titkár eljárását, aki mint a szerb nép és a kongresszus tisztviselője elsősorban kell, hogy végrehajtsa és tiszteletben tartsa a kongresszus határozatait és mégis ezek ellen tevékenykedett a horvát országgyűlésen, s így a szerb felekezeti iskolák érdekeit, kötelességével ellentétben, erősen megkárosította.

III.

Tekintettel a tervezett reformokra, melyek a népmozgalom terén a polgári anyakönyvezés bevezetését, annak az egyházi hatóságoktól való elvételt, a polgári házasság bevezetését és e házassági családi jogok egyenjogúsítását célozzák; [s miután]

ezek belevágnak törvénnyel biztosított nemzeti-egyházi önkormányzatunk hatáskörébe, így kongresszusunk hozzájárulása nélkül sem azokról dönteni, sem azokat végrehajtani nem lehet;

tekintettel arra, hogy e változásokkal kiragadják szerb pravoszláv kezünkből utolsó esz-közét is annak, hogy nemzetiségünk mozgalmát pontos és saját számvitel útján tudjuk felülvizsgálni, s így nemzetként tekinteni magunkat;

tekintettel arra, hogy e reformok következtében egyházi hatóságaink nemzeti-pravoszláv felügyelete megszűnik és a nem szerb hatóságok kezére jut, aminek következtében már a kereszteléstől a temetésig kiragadják kezünkből a szerb lakosságot;

tekintettel arra, hogy e reformok következtében egyházi hatóságainktól elveszik a házassági és családi ügyekben való ítélkezést;

tekintettel arra, hogy e reformokkal a családi és házassági jogot egyenjogúsítani akarják a többi vallásfelekezet jogaival, ami csupán kárára van kánonjainkon alapuló pravoszláv házassági jogunknak, s így sérelmet szenved a pravoszlávia;

végül tekintettel arra, hogy mindezen reformok célja megkönnyíteni és lehetővé tenni a különböző nemzetek és vallásfelekezetek keveredését, kiegyenlítődsét és egybeolvadását, ez pedig csak kárára lehet a szerbségnek, mert ez könnyen megközelíthető a más nemzetiségbe való beolvadás terén, az elnemzetlenedés uralkodó árama mellett pedig ez csak a magyarosítás javára várható;

a gyűlés egyhangúlag és elszántan tiltakozik e reformok ellen, megvalósításuk szándékát elítéli, és fájjalja, hogy hierarchiánk mindeddig e reformok ellen nem emelte fel szavát, és kívánja, hogy nemzeti-egyházi kongresszusunk választásait azonnal írják ki, a kongresszust haladéktalanul hívjuk egybe, hogy ez minden körébe vágó intézkedést és lépést megtehessen a fentebb említett egyházpolitikai reformok megghiúsítása érdekében.

A gyűlés egyúttal felszólítja kivétel nélkül az egész szerb pravoszláv népet, hogy emelje fel szavát e reformok ellen.

H

1893 szept. 5

Branković György patriarcha levele gr. Csáky Albin, vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a gör. kel. szerb nemzeti egyházi kongresszus összehívásának elhalasztása tárgyában

M. E. 1893 – IB – 52 (1798)

[Eredeti levél]

Karlócán, 1893. évi Septem.-hó 5-én

Nagyméltóságú Minister Úr!

Az e folyó évi Augustus hó 31-én kelt igen becses levelére válaszolva, van szerencsém tisztelettel kijelenteni, hogy Excellenciád jól van értesítve a Congressusi Actio iránt, sőt ha radikálisoknak sikerülend többségre vergődni, a mi majdnem biztosan várható, nincsen kizárva, hogy Románokat utánozva, küldöttséget is fognak e tekintetben Ő felségéhez meneszteni. A miért is semmi kifogásom nincsen ha az általam már bejelentett Congressus összehívása bizonytalan időre elhalasztatik.

A Synodus megtartását azonban nagyon is szükségesnek tartom, mert már végső ideje annak, hogy az üresedésben lévő püspökségek betöltsenek, – a miért is, annak engedélyezését, igen szépen kérem.

Nézetem szerint a Congressus elhalasztása, nem nagy port verne fel híveim közt, kivéve a túlzókat, ha a Minister elnök úr Ő Excellenciája következetes marad a Congressusi választmányhoz intézett azon nyilatkozatához, miszerint továbbra semmi szín alatt nem fogja engedélyezni, hogy a Congressusi költségek fedezésére megkívántató előlegek a nemzeti alapból utalványoztassanak mind addig, míg a hátralékban lévő Congressusi költségek be nem szedettek; – akkor biztosan mondható hogy a Congressus ülésezése lehetetlen, sőt évekre elhalasztva leend.

Ebbeli nézetemet Excellenciáddal és a Minister elnök úrral kívánván közölni, már múlt hó 21-én felmentem volt Budapestre, de szerencsém nem lévén kegyelmeségteket ott találni, felkértem a belügyminister úr ő Excellenciáját, szíveskedne ebbeli nézetemet, a nagyméltóságú Minister elnök úrnak, ha Budapestre vissza térend, közölni, – a mit ő Excellenciája meg is ígért.

Fogadja Nagyméltóságod ez alkalommal is kiváló tiszteletemet.

Branković György
Pátriárka.

I

1893 szept. 16

Miniszterelnöki átirat a vallás és közoktatásügyi miniszterhez a horvát bán véleményéről a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszussal kapcsolatban

M. E. 1893 – IB – 52 (1798)

[Fogalmazvány]

Horvát bán közli, hogy a gör. kel. Kongressus egybehívását nem tartja célszerűnek, nincs azonban kifogása a püspöki zsinat egybehívása ellen.

Vallásügyi miniszternek

A mint Nagyméltóságodat f. é. szeptember hó 13-án 2052 sz. a. kelt átiratomban értesíteni szerencsém volt, a gör. kel. szerb nemz. egyházi Kongressus és püspöki zsinat egybehívása tárgyában a horvát-szlavon-dalmát bán úr nézetét is kikértem.

Nevezett bán úr f. é. szeptember hó 14-én 2943 sz. a. kelt és visszakérőleg idezárt – levelében nyilatkozik ez ügyre nézve, kijelentvén, hogy a gör. kel. szerb Kongresszus jelenlegi összehívását nem tartja opportunusnak; a püspöki zsinatnak egybehívása ellen azonban nincs észrevétele.

Miután a bán úr ezen álláspontja azonos azzal, melyet a magyar Kormány ezen ügyben elfoglal, s így az általa közölt adatok az ez iránti 1. a. előterjesztés tervezetének elkészítésénél felhasználhatók volnának, van szerencsém a bán úr levelét a fentemlített itteni átirat kapcsán Nagyméltóságodnak szíves használat végett átküldeni.

Bpst, 93 IX/16.

J

1893 okt. 6

Wekerle Sándor miniszterelnök előterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus egybehívásának elhalasztása tárgyában

M. E. 1893 – I B – 52 (1798)

Legkegyelmesebb Úr!

A karlóczi gör. kel. érsek metropolita és szerb patriarcha 1/ alatt hódolatteljesen idezárt előterjesztésében császári és apostoli királyi Felséged az iránti legmagasabb engedélyének kieszaközlése végett fordult hozzám, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressust folyó évi október hó 30-ára Karlóczára egybehívhasssa.

A 2/ alatt legmélyebb alázzal idezárt előterjesztésben pedig a nevezett patriarcha az iránt kérte közvetítésemet, hogy a gör. kel. szerb püspöki zsinatnak ugyancsak folyó évi október hó 30-ára Karlóczára leendő egybehívása – hogy császári és apostoli királyi Felséged legkegyelmesebb engedélyét eszközöljem ki.

A mi az első helyen említett kérelmet illeti, a vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterrel, valamint Horvát-Szlavon-Dalmátország bánjával egyetértőleg nem vagyok azon helyzetben, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus összehívásához ez idő szerint császári és apostoli királyi Felséged legmagasabb engedélyének megadását hozhatnám javaslatba.

A patriarcha előterjesztésében maga is beismeri, hogy az összehívandó congressus költségeire szükséges összeg nem áll rendelkezésre, s ezzel szemben csupán annyit említ meg, hogy a congressusi választmány intézkedett az iránt, hogy úgy a korábbi congressusnak költségeire a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi elidegeníthetetlen és klerikális iskolai alapokból előlegezett összegeknek még hátralékban lévő maradványai be hajtassanak, mint az összehívadni szándékolt congressusnak 24 000 firttal előirányzott költségei is a hívekre kivettessenek és beszedessenek.

A congressusi költségek címén kinn levő hátralékok behajtása körül az 1892. évben elért eredményekről azonban már előzőleg részletes kimutatást kívánván be, a szerb patriarcha f. évi augusztus hó 17-én C. V. 1920 sz. a. kelt-s jelenleg a vallás- és közoktatásügyi ministernél tárgyalás alatt levő jelentésében az úgynevezett régi, vagyis az 1885. évet megelőző időkből származó s még mindig hátralékban lévő congressusi költségeket az 1893. évre 90 999 frt. 64 kr.-ral mutatta ki. Ehez járul az 1885/6. és 1890/92. évben működött congressusok költségeiből még szintén hátralékban lévő 13 858 frt. 47 kr., úgy, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi elidegeníthetetlen és clerikális iskolai alapok követelése az általok előlegezett congressusi költségek címén az 1893. év elején összesen 104 858 frt. és 11 krt. tett ki.

Császári és apostoli királyi Felséged már 1883. évi augusztus hó 21-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározásával egyebek közt azt is elrendelni méltóztatott, hogy a congressusi költségeknek az ily nemű előlegekkel már is túl-terhelt clericalis és elidegeníthetetlen alapokból való

további előlegezése beszüntetessék és hogy azok közvetlenül a választó kerületek által fedeztessenek.

Hivatali elődöm pedig, midőn a kényszerhelyzetnek engedve, az 1890. évben kivételesen és a jövőre nézve netán vonható minden következtetés nélkül újból beleegyezni volt kénytelen abba, hogy az akkori congressus költségei az említett alapokból előlegeztessenek, egyúttal kijelentette a congressusi választmánynak, hogy jövőre nézve a kormány csak akkor fog a congressus egybeüléséhez hozzájárulhatni, ha a congressusi választmány előzőleg jelentést teend arról, hogy a szükséges költségek tényleg behajtva, rendelkezésre állanak.

Tekintettel a hódolatteljesen előadottakra, s különösen a congressusi költségekből még mindig kün levő nagy mérvű hátralékokra; tekintettel továbbá arra, hogy ily körülmények között az elidegeníthetlen és clericalis iskolai alapoknak újabb előlegekkel való megterhelése a nevezett alapok érdekeivel alig volna összeegyeztethető; végül tekintettel arra, hogy a patriarcha előterjesztésében a congressus teendői gyanánt megjelölt ügyek nem oly természetűek, melyek a congressus egybehívását elodázhatatlanul szükségessé tennék: azon legalázatosabb kérelemmel bátorodom császári és apostoli királyi Felséged elé járulni, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus egybehívásától ez idő szerint legmagasabb engedélyét legkegyelmesebben megtagadni méltóztassék.

A második helyen említett kérelmet illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszterével valamint Horvát-Szlavon-Dalmátország bánjával egyező legalázatosabb véleményem szerint mi akadály sem forog fenn az ellen, hogy a püspöki zsinat a kijelölt időpontra, Karlóczára egybehívassék.

E zsinat első és legfontosabb teendője a bácsi és budai gör. kel. szerb püspöki székek betöltése volna. A nevezett püspökségek már huzamosabb idő óta lévén főpásztor nélkül, nemcsak az egyház, de az állam szempontjából is nagyon kívánatos, hogy az illető püspöki székek mielőbb betöltsenek. Ezen kívül tárgyalná a zsinat a hatáskörébe tartozó folyó ügyeket is.

A mi azon kérdést illeti, hogy a püspöki zsinathoz küldessék-e ki királyi biztos: – a kormány eleinte azon nézethez hajlott, hogy az e részben rendesen követtetni szokott gyakorlat ez úttal is követtessék s küldessék királyi biztos; a kérdésnek a patriarchával történt újabb megbeszélése folytán azonban a kormány később azon megállapodásra jutott, hogy miután a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressus ezen legalázatosabb előterjesztésem legkegyelmesebb jóváhagyása esetén – ezúttal úgy sem fog egybehívatni, csak a kérdéses zsinatra külön királyi biztosnak kiküldése ezúttal annál is inkább mellőztessék, mert – egyrészt kilátás van arra, hogy a többször említett zsinaton a kormány intencziói anélkül is érvényre fognak jutni, – másrészt pedig politikai indokok is szólnak a mellett, hogy a püspök választó zsinat ez úttal királyi biztos közbejötté nélkül tartassék meg.

A hódolatteljesen előadottak alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, valamint Horvát-Szlavon-Dalmátország bánjával egyetértve azon legalázatosabb kérelemmel bátorodom császári és apostoli királyi Felséged elé járulni, hogy a 3/. alatt hódolatteljesen idezárt legfelsőbb elhatározási tervezet értelmében a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi congressusnak folyó évi október hó 30-ára kért egybehívásától legmagasabb engedélyét legkegyelmesebben megtagadni, – ellenben a gör. keleti püspöki zsinatnak folyó évi október hó 30-ra Karlóczára a bácsi és budai püspöki székek betöltése és a folyó ügyek elintézése céljából való összehívását, valamint azt is legkegyelmesebben megengedni méltóztassék, hogy az ezekből folyólag szükséges további intézkedéseket megtétethessem,

Budapesten, 1893. évi október hó 6-án.

Wekerle Sándor.

Magyar miniszterelnököm előterjesztése folytán a görög-keleti szerb nemzeti-egyházi congressusnak folyó 1893. évi október 30-ra kért egybehívásához engedéllyel hozzá nem járulok; ellenben megengedem, hogy a görög-keleti szerb püspöki zsinat, a bácsi és budai püspöki székek betöltése és a hatáskörébe utalt

folyó ügyek elintézése végett folyó 1893. évi október hó 30-ára Karlóczára egybe-hívassák, felhatalmazván egyúttal nevezett miniszterelnökömet, hogy az ezekből folyólag szükséges további intézkedéseket megtehesse.

Kelt Bécsben, 1893. évi október-hó 9-én.

Ferencz József

7.

1892 dec. 13

Wekerle¹ Sándor miniszterelnök a nemzeti érzület túlhajtásáról a költségvetési vitában²

Képv. Napló, 1892–97, VII. 63–64. l.

...Magának a nemzeti érzületnek megóvása és ápolása adja meg nekünk tulajdonképpen a jogcímet, hogy ezeken a padokon működhessünk. (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*) Magának ezen nemzeti érzületnek ápolása és megóvása az, a mi nálunk elsőb rendű nemzeti szükséglet, mint más nagyobb és hatalmasabb nemzeteknél (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*), mert hogyha mi támaszkodhatunk is politikai szövetségeseinkre, támaszkodhatunk azon államjogi alapokra, melyekben a monarchia másik felével vagyunk, de nem lehet magyar politikus, ki a nemzeti érzület ébrentartására, annak ápolására minden körülmények közt való megóvására, politikai működésében kiválóbb súlyt nem fektetne. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

De ez azért nem azt teszi, hogy a nemzeti érzületnek ápolását, fejlesztését és fenntartását mint olyant állítsuk oda, melyet minden körülmények közt túlhajtani kell. (*Helyeslés jobb felől. Zaj a bal- és szélső baloldalon.*) A nemzeti érzületnek ápolása és megóvása még nem annyit jelent,

¹ *Wekerle* Sándor (1848–1921) szabadelvű politikus, 1886-ban pénzügyi államtitkár, 1887-ben a nagybányai ker. képviselője. 1889. ápr. 9. óta pénzügyminiszter, 1892. nov. 11-én első ízben miniszterelnök. Az „első polgári miniszterelnök” helyreállította az államháztartás egyensúlyát, újjászervezte a pénzügyi közigazgatást, áttért az arany valutára, és a képviselőház elé terjesztette az egyházpolitikai javaslatokat. Amikor ezeket a főrendiház elvetette, 1894 júniusában lemondott, de a király újra őt bízta meg kormányalakítással. 1894. dec. 23-án másodszor is lemondott, ezúttal végérvényesen. 1896-ban a közigazgatási bíróság elnöke lett. 1906. április 8. – 1910 jan. között a koalíciós kormány miniszterelnöke. 1917. augusztus 20. – 1918 okt. 23. között harmadszor is miniszterelnök.

² Az 1892. nov. 11-én hivatalba lépő új miniszterelnök tíz nappal később, 1892. nov. 21-én tartotta bemutatkozó beszédét a képviselőházban. *Wekerle* ebben a beszédében nem tesz említést a nemzetiségi kérdéstről, amit a nemzetiségi sajtó egy része élénken kifogásol. A szerb radikális *Zastava* cikkében (*Wekerle i narodnosti*, Z. 1892. dec. 2. 185. sz.) kifogásolja az új miniszterelnök hallgatását a nemzetiségi kérdésben, és ebből azt a következtetést vonja le, hogy az új kormányelnök a status quo ante alapján áll, és kedvezőtlen előjelnek tekinti a nemzetiségekkel szemben barátságatlan politikát folytató Apponyival való barátkozását. A szász lapok közül a *Hermannstädter Zeitung* és a *Kronstädter Zeitung* (1892. 269., 271., ill. 271. sz.) általában rokonszenvvel fogadják a *Wekerle*-kormányt, és megemlítik, hogy a demokratikus polgári erők előtérbe nyomulását várják kormánya idején. A „feketeszász” sajtó viszont nyíltan sajnálja a Szapáry-kormány távozását (*Zum Rücktritte des Grafen Jülius Szapary*, *Sieb. D. Tgbl.* 1892. nov. 12. 5754. sz.), aki – a közlemény szerint – a szászokkal szemben mindig igazságosnak és jóindulatúnak mutatkozott. A lap fejtegetései szerint Szapáry teremtett törvényes állapotot a szász Egyetem, továbbá Küküllő és Beszterce-Naszód vármegyék kérdésében. A Tisza-rezsim alatt kialakult magyarosító politika enyhült, a sovinszta nemzeti gyűlölködés csökkent a Szapáry-kormány idején. A *Wekerle*-program viszont tartózkodással fogadja a lap (1892. nov. 23. 5763. sz.). Az a megállapítás, hogy a közigazgatási reformot a nemzeti konszolidáció jegyében hajtják végre, a szász publicista szerint lényegében azt jelenti, hogy a közigazgatási gépezet a magyarosító politika szolgálatában áll majd. A nemzetiségi sajtó feltevéseire *Wekerle* közvetlenül nem válaszolt, költségvetési beszédének bemutatott részlete viszont arra utal, hogy az új miniszterelnök egyelőre tompítani kívánja a túltengő nacionalista politikát. A nemzetiségi kérdéssel első ízben 1893. újévi beszédében foglalkozik, erre később, a „borossebesi királyi válaszok” képviselőházi vitájában, hivatkozik a miniszterelnök (l. 21. sz. irat).

hogy az összes köztevékenységet kizárólag erre kell fektetni. A ki túlhajtja ezeket a kérdéseket, az nagyobb sebet üt a nemzeti érületen és különösen a nemzeti édekeken, mint a mennyit el kíván érni a nemzeti érületnek ápolásával. (*Helyeslés a jobboldalon*) A közélet terén való működés nem lehet egyoldalú, itt a működést helyes arányba kell hozni minden téren és ámbár szükséges a nemzeti érület megóvása és ápolása, de a tevékenységet kizárólag erre fektetni elhibázott politikai lépésnek tartom. (*Helyeslés a jobboldalon*.)

A t. képviselő úr³ engem azzal vádolt, hogy én multkor egy hasonlatban, a melyet az általa tett hasonlatnak viszonzásaként rögtönözve hoztam fel, de ott tett nyilatkozatomból semmit elvenni nem kívánok, de nem áll az, hogy akkori beszédemben a t. képviselő úrnak a nemzeti érület ápolása körül tett törekvéseit kicsinyeseknek jelentettem volna ki. Azt nem hiszem, hogy a kicsinyes szót használtam, vagy annak legalább oly jelentőséget adtam volna, mint a képviselő úr (*Halljuk! Halljuk!*), állítom ezt nem azért, mintha arra emlékezném, a mit mondtam, hanem azért, mert a kicsinyes szót a nemzeti érulmekkel szemben használni nem szoktam (*Élénk éljenzés és tetszés jobb felől*.) és nem legalább oly értelemben, mint azt a t. képviselő úr nekem tulajdonította. Én azt mondtam, hogy én ezt a nemzet életében harmadrendű kívánalomnak tekintem. Ez volt, ha jól emlékszem, a mit mondtam: hogy külsőségnek és harmadrendű kívánalomnak tartom azt. Ez nem azt teszi, hogy én a nemzeti érületre és a külsőség megóvására kellő súlyt nem fektetek, hanem azt teszi, hogy ily harmadrendű dolgot elsőrendűvé tenni nem akarok. Ezek a képviselő úr által felállított kívánalmak, nem az a szél és erő, a mellyel egy nemzet hajóját biztosan irányítani lehetne. Ezek oly fuvalmak, melyek koronkint jók lehetnek, hogy egy nagy nemzeti politika követelése beleférjen az általok kifeszített vitorládba, de nem oly vitálisak, hogy egy nemzet elsőrangú tényezőinek tekintessenek. Midőn ezt mondom, ez nem azt teszi, hogy a nemzeti érületet kellő méltánylásban nem részesítem, de hogy azt, mint egy nagy nemzeti politikának elsőrendű és vitális követelményét oda állítandónak nem tartom.

8.

1892 dec. 17

*Mudroň¹ Pál védőbeszéde a pozsonyi törvényszék mint esküdtbírótság előtt Hurban Vajanský²
Szvetozár 1892. évi sajtópörében*

Nár. Nov. 1892. dec. 20. 149. sz.³

Tekintetes Törvényszék! Tisztelt esküdtbírótság! Nem fogom követni az államügyész úr példáját, aki egészen a szerencsétlen 1848–49-es évekig nyúlt vissza beszédében, mert egyrészt a történelem már fátyolt borított azokra az időkre, másrészt, mert már behegedt sebeket kellene újra feltépni, elemezni kellene királyunknak hazánkhoz való viszonyát – amihez

³ Apponyi Albert.

¹ Mudroň Pál túrócszentmártoni ügyvéd és publicista, a szlovák nemzeti párt egyik korabeli vezetője és egész sor nemzetiségi pör (így legutóbb a Replica-pör védőügyvédje, I. 2. sz. irat) legnagyobb hatású, bár nacionalista túlzásokban bővelkedő védőbeszédét Hurban-Vajanský Szvetozár 1892. évi sajtópörében mondta el. A vádlott: Hurban-Vajanský Szvetozár, a kor ismert szlovák írója és vezető publicistája, a túrócszentmártoni Narodnie Noviny volt főszerkesztője és tulajdonosa, J. M. Hurban, az 1848. évi nyugatszlovák felkelés vezérének fia. A pör kiindulópontja a helyi hatóság visszaélése volt: csendőrsorfallal akadályozta J. M. Hurban síremlékének ünnepélyes felavatását a hlbokai temetőben. Erre Vajanský „Hienizmus v Uhrách (Hienizmus Magyarországon, Nár. Nov. 1892. szept. 13. 107. sz.) címmel megírja a századvég egyik legelfogultabb nacionalista vezércikkét, amelynek éles kitételeivel a védőbeszéd bemutatott részlete is foglalkozik. Az 1892 dec. 17-én a pozsonyi törvényszék előtt lezajlott sajtópörben a vádat Kramolin Viktor ügyész, későbbi zólyomi főispán, az északi megyék dzsentri-politikájának jellegzetes alakja képviselte. Vádbeszédében ismertette a „pánszláv” irányzat (értsd: szlovák nemzetiségi mozgalom) kialakulását és J. M. Hurban 1848. évi, végül a reakciós erők oldalán betöltött szerepét. Az inkriminált cikk minden sorát „nemzetiségi és alkotmányellenes izgatás”-nak mondja, a hatóságok eljárását pedig törvé-

pedig főképpen a mai idők a legkevésbé alkalmasak. Én tehát csak a jelenhez tartom magamat, és az inkriminált cikket a jelenkor viszonyainak szempontjából kívánom megvilágítani és megítélni.

Minden törvényes és igazságos ítélet alapja az kell hogy legyen, hogy a tisztelt esküdtbírák tökéletesen ismerjék azokat a körülményeket, amelyek között az illető cikk napvilágot látott, hogy ilyen módon beleélhessék magukat a vádlott helyzetébe, amelyben az inkriminált cikk megírásakor volt. Ha a tisztelt esküdtbírák nem élik bele magukat a vádlottnak ebbe a lelkiállapotába, nem hozhatnak igazságos ítéletet. Ennélfogva a Tekintetes Törvényszék szíves engedelmével a tisztelt esküdtbírák szíves türelmét kérem, hogy rávilágíthassak azokra a viszonyokra, melyekből az inkriminált cikk megszületett.

A „Národnie Noviny”, amelynek a vádlott munkatársa, kimondottan a szlovák nemzeti élet szerve, amelynek fő célja az, hogy a szlovákok nemzeti érdekeit képviselje.

És íme, ezzel el is érkeztünk hazánk Achilles-sarkához, a nemzetiségi kérdéshez, amelynek ez az inkriminált cikk csak logikus folyománya.

Nemzetiségi kérdés – némelyek szerint – Magyarországon nincs is. Mi ezzel szemben azt állítjuk, hogy nemcsak hogy volt a múltban, és van a jelenben, de lesz a jövőben is mindaddig, míg csak hazánk él és élni fog. Ezt a nézetünket azzal támasztom alá, hogy a Szent István-i állam legújabb népszámlálása alapján itt kerek számban 16 millió lélek él, akik közül – ennek a magyar szempontból bizonyára nem kedvezőtlen összeírásnak az alapján – a magyarok száma 7 millió, a nem magyaroké pedig 9 millió. Márpedig a természet nem változtatja meg az ő törvényeit semmilyen nemzetiség kedvéért sem, és a 7 millió magyarnak nem lehet elég ereje ahhoz, hogy elnyeljen és megemésszen 9 millió nem magyart, mert hát kilenc a hétbe semmiképpen sem fér bele.

Már Szent István is kinyilatkoztatta, Magyarországról szólván: „Regnum unius linguae imbecille et fragile est”. Tehát már akkor is volt nemzetiségi kérdés, csakhogy akkor mi valamennyien a latin nyelv uralma alatt éltünk, és Magyarország minden egyes nemzete türte a holt nyelv uralmát.

Azonban a holt latin nyelv helyét az élő nyelvek uralma foglalta el, és ezzel kiéleződött a nemzetiségi eszme, amely a több nyelvű államokban felébresztette az egyes nemzetiségek közötti irigykedést, mert az egyik nemzetiség tagjai nem tudták megérteni, hogy az egyenlő teherviselés mellett miért kell az egyik nemzetiségnek uralkodnia a másik felett, holott eddig a latin nyelv uralma alatt mindegyik egymással teljesen egyenlő volt. Márpedig ez a helyzet mégis természetes. A viszonylagos többség birtokában levő nemzetiségnek az összes többi nemzetiségek között vezető helyzetre van joga, mert mégis csak természetesebb dolog, ha az állam nyelvén az élő nyelvek valamelyike lesz, mint hogyha az idők végtelenségéig egy holt nyelv gyámsága alatt maradnánk.

Ezt elismeri a szlovák nemzetiség 1861-i Memoranduma is, mikor azt mondja: hogy a magyar nyelvet diplomáciai nyelvnek ismeri el.

nyesnek és kötelességszerűnek, amiért nem engedélyezték a „hazaáruló” Hurban síremlékének ünnepélyes felavatását. Az esküdtszék a vádlottat egy évi államfogházra ítélte, amit az a következő évben Szegeden kitöltött. Vajanský szegedi börtönnaplója figyelemre méltó dokumentumírása lett a kor nemzetiségi irodalmának. A pörrel a magyar sajtóban bővebben az *Egyetértés* (1892. dec. 18. 349. sz.), a pozsonyi lapok közül a *Pressburger Zeitung* (Prozess Hurban, 1892. dec. 17–18. 348–349. sz.), a külföldi lapok közül a belga *La Réforme* foglalkozott, utóbbi a Lucaciú-perrel és a nemzetiségi kongresszus előkészületeivel kapcsolatban (Les nationalités en Hongrie 1893. febr. 28.) A párizsi román egyetemi hallgatók 1892. dec. 23-án buzdító hangú levelet intéztek az elítélt szlovák nemzetiségi politikushoz (Vö. G. *Moroianu*: Les luttes des Roumains Transylvains pour la liberté et l'opinion européenne, Paris 1933, 123–124. l.)

² *Hurbán Vajanský* Szvetozár (1847–1916), író, publicista, szlovák nemzetiségi politikus, 1878 óta a Národnie Noviny szerkesztője.

³ A közlemény eredeti címe: *Naša tlačová pravota pojednáváná v Prešporoku dňa 17. a 18. decembra tohto roku.*

Az államnyelv érvényesülésének határai tekintetében azonban megoszlanak a vélemények.

Hogy ebben a tekintetben a legcsekélyebb félreértés se merüljön fel, 1868-ban meghozták a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló 44. törvénycikket, amely elvben kimondta, hogy az egyik nemzetiség teljesen egyenjogú a másikkal, a magyar nyelv javára pedig csak azokat az előjogokat biztosította, amelyeket mind az állam egysége, mind az állami közigazgatás gyakorlati alkalmazása, az önkormányzat és a rendes igazságszolgáltatás megkövetelnek.

De vajon a kormány tiszteletben tartja-e ezt a törvényt? A kormány, amelynek első sorban kötelessége a törvények betartása és a betartásuk feletti örökös?

Távrolról sem! Sőt, a kormány úgyszólván dicsőséget lát abban, ha a másjki nemzetiségek jogait törvényellenesen megnyirbálhatja, és ezzel kiérdemelheti a magyar sovinizmus elismerését.

Súlyos ez a vád, de igazságos!

Ezeket a tényeket a vádlott Túróczban saját szemével látta és látja. Vegyük ezeket szemügyre közelebbről. Itt van például mindenekelőtt a legszebb polgárjog, a képviselőválasztás joga. Hogyan engedi meg a kormány e jog gyakorlását a szlovák nemzetiségű Túrócz megyei választóknak? Kiszáll egy, a kormánypárt választóiból összeállított bizottság, amelynek a feladata a választók névjegyzékének összeállítása, és Vrickón, egy német községben, ahol a választótörvény szerint legfeljebb tíz-tizenkét választó lehet – kétszázötvennél is több szavazót ír össze, míg Mosovce városkában, amely mind lakosai számával, mind azok vagyonával sokszorosán felülmúlja Vrickót, és ahol a census szerint legalább kétszázötven szavazónak kellene lennie, lecsökkentik ezek számát nyolcvanra vagy még kevesebbre csak azért, mert e városka lakossága szlovák nemzetiségű.

Azt szokták nekünk mondani, hogy hasonló önkényeskedés ellen jogunk van a törvényes védelemhez folyamodni. Igen ám, de ott a baj, hogy ez a védelem a nem magyar nemzetiségek számára csak a papíron van meg, a valóságban pedig csupán holt betű! Megpróbáltuk a törvénynek ezt a védelmét keresni főképp Vrickó községben. De hiába írtunk ki ötszáz telekkönyvi jegyzőkönyvet, a tulajdonosokat igazoló tagosítási könyvet, e község „B” rovatát, Vrickó község választóinak a névsorát. Mind a központi bizottság, mind a királyi Kúria formások mögé bújt, és elutasította a fellebbezést csupán azért, mert azok a választók, akiknek a törlését kértük, magában a kérvényben nem *névszerint* szerepeltek, hanem a kérvényhez csatolt névjegyzék megfelelő számai szerint. Hogy ilyen alaki csűrés-csavarás miatt a minden kétséget kizáró anyagi jognak szabad-e kárt vallania – ítélkezzék e fölött az egész világ!

Ilyen összeírásoknak a stubnyai választókerületben az az eredménye, hogy hétezer vagyon-talan német lakosnak választótöbbsége van tizennégyezer lelket számláló tehetősebb szlovák állampolgárral szemben.

De még ha eltekintünk is a választók összeírásának módjától, nézzük csak meg magát a választást Túrócz megyében – amelynek a vádlott szemtanúja volt! Minthogy a választásnak korteskedés nélkül kellett volna lefolynia, mert hiszen a Szlovák Nemzeti Párt csak a választás határidejét megelőző utolsó napon határozta el, hogy fellép, Szucsány városkában az történt, hogy a Szlovák Párt jelöltjével együtt megjelent körükben ötszáz ember, míg az úgynevezett „Magyar Párt” jelöltjével alig huszonöt-harminc ember jelent meg. És mi történt? A választás elnöke megtagadta a választás lefolytatását.

No, de hiszen a választási elnök ilyenfajta eljárásának megvan a törvényes orvoslása. Igen ám, de csak a törvényben! A szlovák nemzetiséghez tartozó emberek számára ilyen jog nincsen.

Hiszen megtettük a lépéseket a választási elnök eljárása ellen. A panasz eljutott egészen a Belügyminisztériumig. Hogy a választási elnök kapott-e ezért az eljárásért valami jutalmat vagy elismerést, nem tudjuk, de hogy mi hiába felebbeztünk, az szent igaz.

És ha már a választásoknál tartunk, megemlítem azokat a tapasztalatokat is, amelyeket a vádlott a Túróc-megyei választásokon szerzett.

A megyei közigazgatási törvény elrendeli, hogy minden hivatali állásra három jelöltet kell jelölni, feltéve, ha ennyi szakember jelentkezik. Történt pedig, hogy a vármegyei ügyész állá-

sára egy szlovák nemzetiségű ügyvéd is jelentkezett, de a főispán csak egyetlenegy, magát, magyar nemzetiségűnek valló ügyvédet engedett fellépni ezzel az ironikus megjegyzéssel: „Nos, tessék szavazni!”

Nem kinevezés ez választás helyett?

No de hát a főispáni önkény ellen is ott a törvényes orvoslás. Igen, de csak a törvényben. A szlovák nemzetiség a gyakorlati életben fegyvertelenül áll szemben az ilyesmivel, mert a Magyar Királyi Belügyminisztérium méltóztatott helybenhagyni a főispáni eljárást.

És ha már egyszer itt tartunk, ezeknél a legdíszesebb polgárjogoknál, nézzük csak meg, hogy áll a dolog azokkal a törvényekkel, amiket a szlovák nemzetiség javára hoztak.

A törvények kötelező ereje rögtön érvénybe lép, tizenöt nappal azután, hogy a törvényhozársban kihirdették. A 44. tc. I. §-a szerint ezeket a törvényeket szlovák nyelven is ki kell adni. És ez természetes is, mert honnan értesüljön a törvényes rendelkezésekről az a szlovák nemzetiségű ember, aki más nyelven, mint szlovákul nem beszél?

Nemrég megrendeltük Budapesten az Országos Törvénytár összes szlovák nyelven kiadott példányait, erre azt válaszolták nekünk, hogy tényleg, az összes rendeletek megjelentek szlovák nyelven is, ezek a példányok azonban már elfogytak.

Támadhat-e kétség közöttünk afelől, hogy ezek valóságos hiteles szlovák fordítások voltak? Némelyek ugyanis azt gondolhatnák, hogy ha már nyomják, nem nyomják tíz-húsz példányban; s hogy a törvények szlovák nyelvű fordításának olyan nagy kelete volna, azt ugyan senki el nem hiszi. Legyen azonban bármiképpen is, tény az, hogy a nemzetiségek egyenjogúságáról szóló törvény I. §-át nem tartja be sem a kormány, sem annak szervei, mert az ország törvényeit hiteles szlovák fordításban nem lehet megszerezni, márpedig a szlovák nemzetiség megköveteli, hogy ez a törvény be legyen tartva, minthogy más úton a törvényeket megismerni nem képes.

De ha már így áll a szlovák nemzetiség ügye a választott megyei hivatalnokok esetében, vajon jobban respektálják a törvényt a hivatalnokok kinevezésénél?

Csupáncsak azt említem meg, ami a vádlott szemeláltára történt.

Túróczszentmártonban az adóhivatalnál kineveztek egy ellenőrt, aki egyébként alkalmas ember, azonban nem tud a néppel érintkezni, mert nem tud szlovákul. Az emberek jönnek fizetni, elhozzák utolsó garasukat, de nem tudják megértetni magukat azzal, akinek fizetnek. Hogy az illető ellenőr akár csak egy felvilágosítást is adhasson, arról szó sincs. A véres verejtéssel kiizzadott garasokat megfizetik, de az adókönyvecskék csak magyarul vannak kiállítva, és a nép nem tudja, mire fizet, mert bár tud szlovákul írni és olvasni, a magyar adókönyvecskékben nem ismeri ki magát, hogy milyen cím alatt és mennyit követelnek tőle? Ha pedig valaki felszólal, hogy adjanak neki szlovák adókönyvecskét – ez már pánszlávizmus, a pánszláv agitáció műve.

És nincs ez másképpen a bíróságokkal sem.

Itt is szörnyű állapotok uralkodnak. A nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény 7–13. § §-ai elrendelik, hogy a bírósági idézések az idézett személy anyanyelvén legyenek kiállítva; hogy annak a panaszosnak, aki nem képviselteti magát ügyvéddel, a felszólalását anyanyelvén kell elfogadni, s hogy a tanúkat is anyanyelvükön kell kihallgatni. Hogy a bírósági dokumentumokat írásban és szóban a környéken uralkodó nyelven kell az esküdtszék elé terjeszteni, és csak a fellebbviteli bíróságnak kell tolmácsot igénybe vennie, de az is hivatalos személy, akit nem a felek fizetnek. Az ügyvédek képviselőténél az a prakszis marad érvényben, amely 1868-ig is érvényben volt.

És vajon azt hiszik az igen tisztelt esküdt urak, hogy a szlovák nemzetiség esetében betartanak-e vajon egyetlenegyét is ezekből a rendeletekből? Nem. A jegyzőkönyvi panaszokat magyarul írják, és a felek azt sem tudják, mit írnak alá. Magyar nyelven kiállított idézéseket kézbesítenek ki olyanoknak is, akik csak szlovákul értenek. Magyarul veszik jegyzőkönyvbe olyan tanúk vallomását, akik nem tudnak csak szlovákul. Az elsőfokú bíróságok az illetékes

felek terhére fordították le a szlovák jogi okmányokat. 1868-ban Túrócz megyében a járás-bíróság és a szolgabírói hivatal előtt fekvő peres ügyeknek legalább négyötöde olyan per volt, amiket az ügyvédek szlovákul vittek – mikor azonban megalakultak a királyi törvényszékek, és a túróczszentmártoni törvényszéket Besztercebányára helyezték, ahol olyan bíró volt, aki szlovákul nem tudott, azonnal kiadtak egy rendeletet, amely szerint szlovák nyelvű beadványokat nem fogadnak el többé. Ez ellen felfolyamodtunk a Királyi Kúriához, és az Igazságügy-minisztériumhoz a nemzetiségi törvényre való hivatkozással. Nem használt semmit. Még az igazságügyminisztert is meginterpellálták ebben az ügyben, és a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvény nyilvános megsértését a képviselőházban tapssal fogadták, ahelyett, hogy a Ház a nemzetiségi törvényt módosította volna.

Ilyen körülmények között, ilyen benyomások hatása alatt született meg az inkrimált újságcikk, amely leírta azt a hallatlan esetet is, hogy a szlovák nemzetiség üldözése, nem kímélve az élőket, még a sírokon túl is kiterjed, és a halottaknak járó kegyeletet megbotránkoztató módon botránnyá változtatja.

Hogy a kormány és a hivatali kar a valóságban csak ezt akarta elérni, ezt a következőkben világítom meg.

Meghalt dr. Hurbán Miloszláv József, a vádlott édesapja. A szlovákok elhatározták, hogy gyűjtést rendeznek a síremlékére, hogy ezzel is kifejezésre juttassák annak a vezérüknek az érdemeit, aki saját vérei felemelkedéséért híven és kitartóan dolgozott és szenvedett.

Ez a gyűjtés nyilvános volt, és a „Národnie Noviny” hasábjain a teljes nyilvánosság ellenőrizhette, ki és mennyit adott erre a célra? A kormánynak és szerveinek tehát tudomása volt erről, de ellenvetést nem tett. Ha ezt betiltották volna, ugyan új sérelmet jegyezhetünk volna fel a többi mellé, de ezzel egyúttal az egész ügy le is zárult volna.

Amint megfelelő összeg összegyűlt, a síremléket felállították. Ez ellen sem lépett fel sem a kormány, sem a hivatalos szervek részéről senki.

Mindenki tudja azt, hogy a nyilvános adakozásokból felállított síremlékeket nyilvánosan is szokták leleplezni, át szokták adni a nyilvánosságnak, és ilyenkor fel szokták sorolni az elhunyt érdemeit, amelyek a nyilvánosságot a gyűjtésre és az emlékmű felállítására indították. Így történt, hogy én magam nyilvánosan a „Národnie Noviny” útján felhívtam azokat, akik ezen a síremlékavatáson résztvenni óhajtanak, hogy szeptember 8-ra gyűljenek össze Hlbokán, ahol ez az ünnepies aktus végbemegy. A kormánynak és szerveinek tudomásuk volt erről is, és ha egyszerűen betiltották volna a sírköleleplezést, ezt én éppúgy a nyilvánosság tudomására hoztam volna, mint ahogy az ünnepély napját tudomásul hoztam. Na de ilyen betiltás nem volt és ez annak a jele volt, hogy a síremlék leleplezése ellen semmi kifogás nem volt.

Igen, csakhogy ők botránnyat akartak. Ahogy az avatási ünnepélyre beérkeztek a résztvevők – köztük sokan egészen távoli vidékekről –, az ünnepelt egyik fia például a Szerémségből, a sírnál ott találták a szolgabíró és a csendőrhadnagyot csendőreivel. A szolgabíró a csendőrhadnaggal a paróchiára jön, ahol összeültünk volt, és ott közli, hogy utasítása van arra, hogy semmiféle gyűlést meg ne engedjen, és a temetőbe ne engedjen be senkit a család tagjain kívül, akik, amennyiben nála jelentkeznek, személyazonosságukat igazolják, és engedélyt kérnek tőle, megkapják a temetőbe való belépésre jogosító engedélyjegyeket. Ezután a csendőrhadnagy szólalt meg, és kért minket, hogy ne kényszerítsük őt abba a helyzetbe, hogy csendőreinek velünk szemben fegyvert kelljen használniuk.

Bevallom, ez az egész inkább nevetségesnek tűnt volna fel nekem, ha nem ilyen komoly dologban és ilyen botránnyos módon történik. Az evangélikus paplakban körülbelül ötvenen, voltunk, és a szolgabíró kijelentette nekünk, hogy nem tűr semmi „gyülekezést”. Igaz ugyan, hogy ha az utcán öt-hat személy gyűlt össze, a csendőr rögtön szétzavarta őket azzal, hogy gyülekezési tilalom van, de azt, hogy a papnál ötven ember volt, sem a szolgabíró, sem a csendőrhadnagy nem látták.

A család tagjai ezután természetesen nem kértek a maguk számára belépőjegyeket a

temetőbe, mert az emberi méltóság megcsúfolásának tartották volna ezt egy alkotmányos országban, ahol liberális kormány uralkodik.

Leskó János szénior kérdésére, hogy a templomba szabad-e elmenni, és ott beszédet mondani – a szolgabíró azt válaszolta, hogy a kapott utasításban nem történt említés ilyesfajta tilalomról; és amint biztosították arról, hogy a templomban a szénior fogja a beszédet mondani, megnyugvással tudomásul vette a dolgot. Így hát csoportosan a templomba vonultunk, és megtartottuk az istentiszteletet. Néhányan a jelenvolt hölgyek közül szerették volna a magukkal hozott koszorúkat a síremlékre elhelyezni, de a csendőrök nem engedték be őket a temetőbe... Szomorúan visszatértek, kocsijaikba ültek, és eltávoztak Hlbokáról.

A vádlott mindezeknek szemtanúja volt, és ő maga fia a megboldogult Hurbánnak.

Mélyen tisztelt Esküdt Urak!

Önöknek, is vannak szülei, az önök ereiben is vér folyik, és ha az Önök szüleinek valamelyikét akarná hálájával megtisztelni a közönség azáltal, hogy közadakozásból sírkövet emel az emlékezetére, és ennek a felavatására terminust tűzne ki, és mindezt a hatóságok megengednék, de az összegyűlteket végül is kizárnák a temetőből, ugyan mit is felélnének önök az ilyen eljárásra? Vajon nem kiáltanának-e fel: „Hiszen ez hiénizmus, amely még a temetőket is lefoglalja, és az embereket kiüzi belőlük!” Nem kiáltanának-e fel különösen akkor, ha mindez alkotmányos országban történik, egy olyan kormány nevében, amely magát liberálisnak nevezi?

Így kiáltanának fel.

És ebben vajon volna-e valami bűn? Nem! Nem volna meg ebben a vádiratban felsorolt bűnök egyike sem, azért, mert kizárólag a kormány, illetve a kormány szerveinek eljárását bírálja, ha élesen is, de teljesen megérdemelt módon. És ugyan bizony nálunk nem szokás ez? Dehogyan! A magyar ellenzéki újságok jóval erősebben szokták kritizálni a kormány eljárását. Bizonyára nem egyszer olvashatták a mélyen tisztelt esküdt urak, hogy a magyar ellenzéki újságok egyenesen hazaárulással vádolták a kormányt anélkül, hogy ezért az államügyész közbelépett volna. De úgy látszik, hogy a kormány itt is azon a nézeten van: „Si duo faciunt idem, tamen non est idem”. Egészen más az, ha a magyar ellenzéki lapok még erősebb kifejezésekkel is kritizálják a kormányt, mintha ezt egy szlovák lap merészeli megtenni.

Nos, ez is jó illusztráció a nemzetiségi egyenjogúsághoz.

No, de lássuk a vádat. Vajon az inkriminált cikk csakugyan tartalmaz-e valami olyat, amit terhére lehetne írni? Vajon van-e benne: 1. az alkotmány egyes intézményei ellen izgatás? és 2. a magyar nemzetiség elleni izgatás?

Az első pontra nézve megjegyzem, hogy különbséget kell tenni az alkotmány egyes intézményei és a hivatalos szervek és azok eljárása között. Az alkotmány egyes intézményei alatt a büntető törvénykönyv 173. §-a szerint egyedül csak ez értendő: „Az alkotmányos élet olyan alapvető követelményei, amelyek nélkül az alkotmány eszméje nem állhatna fenn.” Így például az alkotmányos kormány felelőssége, az alkotmányos állam polgárainak részvétele a törvényhozásban stb.

Ebből következik, hogy mindazok az intézmények, amelyek abszolutisztikus államokban is lehetségesek, nem lehetnek az alkotmány egyes intézményei, mert ebből kizárja azokat maga ez a szó: „alkotmányosság”. Így tehát a kormány önmagában nem az alkotmány – a hadsereg, a csendőrség, nem egyes alkotmányos intézmények, mert kormány, hadsereg, és csendőrség léteznek abszolutisztikus államokban is. És éppen a kormány és hatóságainak működése nem tekinthető a büntető törvénykönyv 173. §-a alapján alkotmányos intézménynek, mert kormány és hatóságok az abszolutisztikus államokban is működnek.

Ezért ugyancsak kíváncsivá tesz engem az államügyész úr, hogy milyen „alkotmányos intézményt” talál az inkriminált cikkben, amely ellen állítólag a vádlott izgatott volna. Mert ezideig a vádiratban egyetlen szóból sem tudtam kihámozni azt az „alkotmányos intézményt”,

amely ellen lázítottak volna. Bármilyen skrupulózusan kerestem is az inkriminált cikkben akár csak egyetlenegy, hacsak távolról érintett „alkotmányos intézményt” is, bevallom, nem találtam semmit.

Ámde lássuk a vád egyes állításait mint e vétség kihangsúlyozó részeit.

1. Tény az, hogy a megboldogult dr. Hurbán József halála után az egyház kijelölte a temetőben sírjának a helyét, és ki is ásatta a sírt – a politikai hatóság pedig a sírgödört belapátoltatta, és elrendelte, hogy a sírt más helyen ássák meg. Ha a vádlott, mint az elhalálozott fia, ebből a tényből kizárólag politikai gyűlöletet érzett ki, azt a mélyen tisztelt esküdt urak is elismerik, hogy ebben tökéletesen igaza volt. Mert amióta a hlbokai temető létezik, a politikai hatóság sohase avatkozott bele abba, hogy hol ássanak benne sírokat! Egyetlen kivétel csak dr. Hurbán József sírja volt. Hogy ehhez azután az az epiteton is járult, hogy a politikai gyűlölet a sír betemetésénél a veszettség fokát érte el, erős kifejezés ugyan, de hát a politikai gyűlölet nem lehet „alkotmányos intézmény”-nek minősíteni. És hogy mennyire igazam volt, mikor beszédem elején rámutattam arra, hogy a vádlottra ránehezédtek azok a benyomások, amelyeket a szlovák nemzetiség üldözése ébresztett fel benne, ezt legjobban mutatja az a passzus, amely a politikai gyűlölet legvégső fokára céloz.

2. A második inkriminált passzus így hangzik: „A sovinizmus veszettsége odáig ment, hogy csendőrök falával vette körül a temetőt, hogy egy lélek át ne törhessen ezen a kapun,” stb. – Itt, kivéve a „sovinizmus veszettsége” kifejezést, minden megfelel a valóságnak. No és a sovinizmust senki sem tarthatja alkotmányos intézménynek. Hogy pedig a temetőbe való belépési tilalmat csakis a sovinizmusnak köszönhetjük, azt minden elfogulatlan ember elismeri. Ha valaki talántán valósággal lázítani akart volna – mindamelllett, hogy ennek híre-nyoma sem volt – bizony nem lett volna elég ennek a megfőkezésére a szolgabíró, de még a csendőrök jelenléte sem.

3. „A kormánynak hitvány szerve baromi brutalitásra ragadtatta magát.” – Ha ezt a fiú mondja atyja sírja fölött – amelynek meglátogatását a közigazgatási hatóságok politikai engedélytől teszik függővé, de még ezt az engedélyt is mint valami kegyet adják a családnak: ki veheti azt tőle rossznéven? De még ha rossznéven veszi is, nem nevezheti alkotmányos intézménynek sem a kormány akaratát, sem annak eszközeit, sem pedig a „baromi brutalitást”.

4. „Mi már önségélyre vagyunk utalva, mint a történelem előtti időkben” stb. Az önségély itt csak úgy értendő, hogy ha az ország és a kormány semmiben sincs a szlovák nemzetiség segítségére, sőt mindenütt és mindenben gátolja és akadályozza, úgy a szlovák nemzetiségnek magának kell segítenie magát.

Egyébként még a büntető törvénykönyv is megengedi az önvédelmet is. Most tehát mindenki elbíráhatja, hogy ezekkel a nemzetiségi küzdelmekkel szemben, amelyeket főbb vonásokban vázoltam, lehet-e mást elképzelni, mint önségélyt, ha maga az alkotmányos, liberális kormány megsérti és megsérteni engedi a nemzetiségi egyenjogúságról szóló törvényeket. És imádkozni azért, hogy minden szenvedéstől megszabaduljunk, talán csak nem tilos az alkotmányos és liberális kormány alatt? És ha ördögi erőknek nevezi azokat, akik nem respektálják a nemzetiségi egyenjogúság törvényét, ez ellen igazán nem lehet kifogása az államügyész úrnak, aki a törvények megszemélyesített öre.

De hol van itt szó alkotmányos intézményekről a büntető törvénykönyv 173. §-a szerint?

5. „Sem Isten, sem a sors nem lehet oly igazságtalan, hogy bosszulatlanul hagyná az erőszak nyílt gonosztettét.”

Hogy itt nem a büntető törvénykönyv értelmében vett gonosztettéről van szó, azt mindenki megérti. Mert ebben az esetben a vádlott az államügyész úrhoz fordult volna, hogy közbelépésre bírja. Itt olyan tényről van szó, amely az erkölcsi világban gonosztettnek számít. És ez most már attól függ, hogy ki miképp ítéli meg ezt. A vádlott erkölcsi ítélőszéke előtt ez gonosztett. Ha pedig van vélemény szabadság, úgy a vádlottnak ezt a véleményét meg kell engedni. Ami pedig a jóslatot illeti, hogy Isten ezt nem hagyja bosszulatlanul, nos, ez talán valami profetikus

sugallata volt a vádlottnak és be is teljesedett, mert rövid idővel szeptember 8. után a Belügy-minisztériumban, ahonnan ezt elindították, változás állott be. De azt az „alkotmányos intézményt”, amely ellen állítólag lázítottak, ebben a passzusban is hiába keressük.

6. „Soha felsisakozott Bach-csendőr nem követett el ilyen erőszakot, és a német tirannus soha így meg nem sértett nemzetet, mint ez a felfuvalkodott banda.” – Az egész passzusban csak ez a szembeszúró: „felfuvalkodott banda”. De a „felfuvalkodott banda” magában még nem alkotmányos intézmény. A magyar ellenzéki lapok mennyit emlegették ezt a közös hadsereg elleni vitáikban. De akkor az államügyész úr hallgatott. Itt pedig igazán hallgathatott volna, mert a „felfuvalkodott bandának” semmi köze az alkotmányos intézményekhez.

7. és 8. „Fogdmegeiket uszítják a népre, és léha alakoknak adnak hatalmat arra, hogy a mi tiszteletre méltó öregeink ősz fejét kifigurázzák.” – Itt csak ismétlődnek a már elmondott dolgok, és hogy miképpen kerül ez az alkotmányos intézmények közé, azt senki se tudja.

9. „A nép hallgat. Az Isten szerelméért, gondoljatok már egyszer saját magatokra, és gondoljatok már egyszer egy szörnyű gondolatot, amely magában hordja a pusztulást és vészt.” – Mindenekelőtt itt a fordítást kell helyesbíteném, és azt hiszem, a tolmács úr is helybenhagyta az én javításomat, hogy ti. a „duma” és „dumat” fogalmakat nem fejezi ki teljesen az elgondolni, „gondolni” szó. A „gondolni” szó fogalmát a szlovák a „pomyslet” szóval fejezi ki, „duma” és „dumat” viszont annyi, mint „elálmélnodni,” „mélyen elgondolkozni”. Nekem úgy tűnik, hogy ennél a passzusnál a vádlott a mi szlovák költőnk, Chalupka arany szavaira gondolt: „Nem lenni jobb, mint rabszolgának lenni!” És ehhez az elhatározáshoz valóban mély töprengés, tűnődés kell. No, de ebből a passzusból sem lehet kiolvasni a BTK. 173. §-a szerinti „alkotmányos intézmények elleni lázítást”.

És ha az inkriminált cikkben nem található a 173. §-ba ütköző vétség, annál kevésbé található benne a szlovák nemzetiség lázítása a magyar nemzetiség ellen. Hogy lehet elképzelni azt, hogy egy „par excellence” nemzetiségi lap egyik nemzetiséget a másik ellen akarná izgatni?

A vádlott, épp úgy, mint én magam is, a nemzetiséghez való tartozást minden egyes ember elidegeníthetetlen jogának és köteletségének tartja, épp úgy, mint a személyi jogokat. Mint ahogy senkinek sincs joga arra, sem nem kötelessége, hogy rabszolga legyen, ellenkezőleg, minden embernek kötelessége és joga, hogy önmagát személyiségnek érezze – úgy születik bele minden ember valamely nemzetiségbe, amelyhez tartozni nem tetszés szerinti szeszély, hanem születésétől való köteletség.

A vádlottnak és földijeinek ez a nézete már magában kizárja azt a lehetőséget, hogy egy nemzetiségi öntudatú ember izgathasson egy másik nemzetiség ellen. A mi emberünk mindenestre megvetné azt a magyar nemzetiségű embert, aki magát franciának vagy németnek vagy akár szlováknak tartaná, vagy tartja, de megveti azt a szlovákot is, aki hasonlóan jár el, mert a nemzetiség nem kabát, amit váltogatni lehet, és majd az egyiket, majd a másikat felölteni. És higgyék el, hogy aki ma eladja az ő nemzetiségét, az képes arra, hogy holnap eladja a vallását, holnapután pedig a hazáját, mert az ilyennél minden eladó. Ezért a sovinizmus, amely mindent magyarosítani akar, szöges ellentéte a nemzetiségnek. A sovinizmus és magyarosítás elleni izgatást a büntető törvénykönyv 172. §-a nem tiltja, mert a magyarosítás egyenes tagadása a magyarosításra szánt nemzetiségnek, és éppen a magyarosítás izgatás a nem magyar nemzetiségek ellen.

Hogy tehát az inkriminált cikkben lehet izgatás a sovinizmus ellen, azt én nem tagadom. És ha csak egy száma is jelent volna meg a „Národnie Noviny”-nak, amely nem így írt volna a sovinizmus és a magyarosítás ellen, én ezt a szerkesztőség hibájának róttam volna föl. De ezek szerint egyszerűen be kellene tiltani az újságot, mert minden egyes megnyilatkozása lázítás a sovinizmus és magyarosítás ellen. De hogy hol maradna akkor a nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló törvény, az más kérdés.

Nekünk tehát különbséget kell tennünk a nemzetiségek elleni izgatás és a sovinizmus és a magyarosítás elleni izgatás között.

Mérlegeljük most ebből a szempontból, hogy mit tartalmaz a vád.

1. Szó van a magyarosítás által – tehát nem a nemzetiség által – lezüllesztett államról. „És nem alaptalan véleménye a vádlottnak, hogy ez az állam tényleg lezüllesztett a magyarosítás következtében. Nem bizonyítják-e ezt azok a tanúk is, akiknek hamistanúzási pert akasztottak a nyakába azért, mert vallomásaikat magyarul vették fel a jegyzőkönyvbe – olyan nyelven, amit ők nem értettek; megerősítik ezt azok is, akiknek ingatlana került újra, akik elvesztették a vagyongájukat, mert az árverési hirdetményt az előttük érthetetlen magyar nyelven kapták kézhez, habár a bíró is kihirdette a községben, hogy az ő tulajdonuk nem fog újra kerülni. Ezt azonban nem lehet nemzetiség elleni izgatás vétségének minősíteni, mert itt egy szó sem esik a magyar nemzetiség ellen, csak más nemzetiségek magyarosítása ellen.

Vagy pedig azon ütközik meg az államügyész úr, hogy a hlbokai temetőben történt események kapcsán az az állítás van a cikkben, hogy már elérkeztünk ahhoz a határhoz, amelynél megszűnik az államnak az a jogosultsága, hogy magát jogállamnak nevezze? Mi a különbség a jogállam és a rendőrállam között? Az, hogy jogállamban minden meg van engedve, amit a törvény el nem tilt – a rendőrállamban pedig csak az van megengedve, amit a törvény megenged. Jogállamban mozgási szabadság van, egészen addig, amíg kihágást nem követ el az ember, a rendőrállamban a szabad mozgást preventív eljárásokkal gátolják még ott is, ahol még csak nem is álmodik senki arról, hogy vétséget kövessen el; hogy vétség elő se fordulhasson.

Nos, mihez áll közelebb ez a temetői eljárás? Ez bizony közelebb áll a rendőrállam eljárási módjához, mint a jogállaméhoz. De egyébként is, még ha a vádlott e tekintetben téves nézetet volna, ez akkor sem állana semmi összefüggésben sem a magyar nemzetiség elleni izgatással.

2. Ha ezt a szakaszt az államügyész úr a magyar nemzetiségre akarná alkalmazni, ebben az esetben a vádlottnál feltételeznünk kellene azt a lehetetlenséget, mintha ő a magyar nemzetiséget egyedüli úrnak és parancsolónak ismerné el. De tudjuk az 1868-i törvény 44. §-ából, hogy ez hamis feltételezés, mert e szerint a törvény szerint az összes nemzetiségek együttvéve alkotják a „magyar politikai nemzetet”, és egyedül ez a politikai nemzet az uralkodó és törvényhozó. És az említett pont ennek a „politikai nemzetnek” a sovínisztáiról beszél és nem a magyar nemzetiségről, amelyet én és vádlott barátom éppen úgy tisztelünk, mint a saját nemzetiségünket.

Olvaszuk el bár akárhányszor a vád 3.–8. pontjait, mindenütt csak a gyermeki szeretet érzését találjuk, az abszolutisztikus eljárás elleni panaszt és annak erős elítélését. A legélesebb kifejezések egyike a kutyákkal való összehasonlítás. De ez az összehasonlítás teljesen jogosult azzal szemben, ami a temetőben, tehát megszentelt helyen történt, mert hiszen a Szentírás is néma kutyáknak nevezi azokat, akiknek nincs bátorságuk felszólalni egy nyilvánvaló igazság védelmében.

A „visszafizetés” és a „bosszú” felemlgetése nagyon keresztyéni hangon van tartva, mert mindjárt követi a magyarázat, hogy a bosszú a feljajdulásokból fog állani, hogy mi ugyanis addig fogunk kiáltozni, míg nem jön a bosszú, mint hajdan a próféták, akik addig hirdették az ammoniták romlását, míg be nem következett. – Na, de hát manapság, amikor a Szentírást már nem tartják olyan nagy tiszteletben, a bosszúért kiáltó hasonló feljajdulásokra sokan nem adnak semmit. Hogy azonban a bosszú – az ellenkező feljajdulások ellenére is – bekövetkezett, azt már felemlítettem.

De mindebben még nincs egy szó sem a magyar nemzetiségről. Nincs tehát a vádlott cikkben egy szó sem az alkotmányról, sem egyes intézményekről, sem a magyar nemzetiségről – és a vádlott ellen mégis azt a vádat emelték, hogy mindezek ellen izgatott és bujtogatott.

Van azonban a cikkben támadás az önkényes, abszolutisztikus, törvényt és örök igazságot sértő eljárás ellen – de semmi más.

Mélyen tisztelt esküdt urak!

Szíveskedjenek beleélni magukat azokba a körülményekbe, amelyeknek befolyása alatt az én tisztelt barátom, a vádlott megírta ezt a cikket, mint segédszerkesztője egy újságnak,

amely a szlovák nemzetiség érdekeinek védelmét szolgálja. Mérlegeljük azt a sok nyomorúságot, amelyben hazánk szlovák nemzetisége nyakig benne ül. A magyarországi szlovák nem választhat képviselőt a saját embereiből, nem olvashatja a törvényeket a saját anyanyelvén, nem választhatja meg megyei köztisztviselőnek a saját nemzetiségéből való embert; ha tanú, kénytelen aláírni a számára idegen nyelven fogalmazott jegyzőkönyvet; olyan hivatalos iratokat kézbesítenek neki, amelyeket nem ért meg, emiatt a vádlottak padjára hurcolják, és megfosztják a vagyonától; hivatalnokokat küldenek a nyakára, akikkel közvetlenül kell érintkeznie, és akiknek a nyelvét nem érti. Középiskolákat nem állítanak fel számára, és ha ő maga rááldozza az utolsó garasát arra, hogy önerejéből felállítsa ezt az iskolát – becsapják az orra előtt; fiatalságát az ország összes iskoláiból kitessékelik; – ha az iparban akar konkurrálni polgártársaival, bezárják előtte az ajtót; gyermekeiket elveszik tőlük, mint a barmokat, hogy velük mások számát szaporítsák, és a halottaik iránti kegyeletet csendőrökkel tiltják meg nekik, akik a népet még a temetőbe se engedik be!

És mindez a XIX. század végén történik a szlovák nemzetiséggel, Magyarországon, a nemzetiségi egyenjogúsági törvény ellenében.

Ám hozzanak törvényt, amellyel eltörlik a nemzetiségi egyenjogúság törvényét – ez legalább férfias szó lesz – de ne álljanak ki Európa szeme elé olyan törvénnyel, amelyet maga a kormány sért meg.

Ám hozzanak törvényt arról, hogy „Slavi comburantur”, és ezek után elégettethetjük magunkat. De a nemzetiségünket még akkor sem tagadjuk meg!

Az esküdt uraknak teljes felmentésre ajánlom barátomat, Szvetozár Hurbán Vajanský urat!

9.

A telepítési törvényjavaslat¹

A

1892 dec. 19

A román nemzetiségi sajtó a telepítés ügyében eljáró román küldöttség budapesti útjáról

Lum., 1892, 94. sz.²

December 9. és 11-én³ Temes és Krassó-Szörény megyékből harminc tagból, papokból és parasztokból álló küldöttség jelent meg Georgie Creciunescu főegyház tanácsos vezetésével a telepítés ügyében a földművelésügyi miniszternél.⁴ Az általános kérést dr. Marcu Liviu ügyvéd készítette el a Nagykostélyban tartott népgyűlés határozatai alapján. Ezenkívül: Sustra, Bélinc,

¹ A telepítési törvényjavaslat terve feltehetően gr. Bethlen András volt szebeni főispán és címzetes szász comes, a Szapáry- és Wekerle-kormányok földművelésügyi miniszterétől ered. A javaslat állami telepítésekkel magyar, illetve nemzetiségi földigénylők részére kincstári földek 4%-os kamatlábbal történő részletfizetéses juttatását helyezte kilátásba. Az állami telepítési akció a nemzetiségi igénylőket a magyar nyelvterületre, a magyar igénylőket pedig a vegyes lakosságú nemzetiségi községek határában létesítendő új településekre kívánja átcsoportosítani. A törvényjavaslat indoklása (C) felsorolja az akció eddigi „eredményeit”: Temesvár mellett, Nagybecskerek, a Bács-Bodrog megyei Bogojeva község, valamint a Krassó-Szörény megyei Bálinc és Rakitta községek határában, amely utóbbi kincstári telephelyekre Csanád, Arad és Békés megyei magyar földigénylőket telepít az akció irányító Földművelésügyi Minisztérium. Említett és más Temes és Krassó-Szörény megyei román községek az akció jellegét idejekorán felismerve – *Bredicianu* Coriolan lugosi ügyvéd, magyarországi román nemzetiségi politikus vezetésével küldöttségileg eljárnak a Földművelésügyi Minisztériumban. Mint a Mocsonyi-párti temesvári Luminatoriul beszámolójából (A) értesülünk a Temes-Krassó-Szörény megyei román parasztküldöttség ígéretet

Szilha, Kiskostély, Nagykostély, Fadimák, Bálinc, Gruin és Kládova községek⁵ részéről külön kérelmet nyújtottak be, hogy a kormány adjon el a kincstári birtokokból annyi földet, amennyi szükséges ahhoz, hogy e községeknek – a magyar települések által – károsan korlátozott [román] lakossága élni tudjon. Mivel a miniszter nem volt jelen – C. Brediceanu ügyvéd az államtitkárhoz intézte beszédét, amelyben röviden, de velősen leírta a népesség kétségbeejtő helyzetét, és rámutatott arra: „A kormánynak csak akarnia kell, és teljesítheti a lakosság kérését.” – Azt a választ kapták, hogy a kérelmeket megtárgyalják, s megteszik amit csak lehet, tehát nem szükséges, hogy a küldöttség felfáradjon a minisztériumba. Ne sajnálja a minisztérium a küldöttség útiköltségét – hanem teljesítse kérésüket.

Sejtjük, hogy az uraknak nem tetszik az, hogy a román is keresi a maga jogát, de hát a románok számára is elmúltak már azok az idők, hogy csak hallgassanak és tűrjenek, még akkor is, ha szíjat vágnak is a hátukból. Egyszer csak betelik a pohár...

*

Ugyancsak a telepítés ügyével kapcsolatban egyik buzgó levelezőnkől a következő tudósítást kaptuk:

Nem tudom beszámolt-e valaki a földművelésügyi miniszternél tett kihallgatás eredményéről, éppen ezért közlöm, hogy azoknak az érdekelt községeknek is tudomása legyen az eredményről, amelyek külön kérelmeket adtak át a küldöttség vezetőinek, de személyesen nem vettek részt.

A Nagykostélyban megtartott népgyűlésen választott végrehajtó bizottság tagjai közül 26 személy vett részt a küldöttségben, közülük 7 pap és 19 világi. A küldöttség dec. 9-én⁶ érkezett Budapestre. Megérkezésük után mindjárt igyekeztek megtudni, vajon idehaza van-e a miniszter, és ad-e kihallgatást megállapított időben, de meggyőződtek róla, hogy a miniszter nincs jelen, és másnapig nem is jön meg, azonban úgy vélték, hogy valószínűleg másnap fogadja majd kihallgatáson a miniszter a küldöttséget. Ebben a reményben a küldöttség elhatározta, hogy másnapig, csütörtökig marad, hogy kihallgatásra jelentkezék. Másnap azonban, amikor a küldöttség 10 órakor jelentkezett, megtudták, hogy a miniszter megérkezett ugyan, de egyenesen az országgyűlésbe ment, ahol értekezlet volt. S mivel nem biztosítottak arról, hogy majd délután fogad, jelentkeztünk a földművelésügyi miniszter államtitkáranál, miután előbb átnyújtottuk a községek valamennyi külön kérelmét, mintegy 25–30 kérvényt, amelyek mind arra vonatkoztak, hogy adjanak el nekik a kincstári földekből. A küldöttség vezetője, C. Bredicianu úr, a nép fia, szívből jövő szavakkal előadta az okot, amiért ilyen messziről eljöttünk, és kérte, hogy támogassák ügyünket. Erre az államtitkár azt válaszolta: „A kormány elhatározta, hogy támogatja Karán-Sebes lakosságát, s ha adminisztrációs úton meggyőződik az egyes községek-

kap kérelme kedvező elintézésére, az ügy további fejleményeiről azonban nem számol be a mérsékelt román szárny sajtója, amiből az ellenkezőjére következtethetünk. A törvényjavaslat képviselőházi vitájában határozottan kirajzolódik az akció célzata Ugron Gábor (*D*) és gr. Bethlen Gábor (*E*) felszólalásaiban. Előbbi utal arra, hogy a törvényjavaslat alkalmas a forradalommal fenyegető agrármozgalmak leszerelésére, tehát mindezt földreform helyett, a forradalom ellenszereként kell végrehajtani. Az akció még a Wekerle-kormány idején elakadt, bár szórványos nyomai a század elején ismét jelentkeznek. Nemzetiségpolitikai tekintetben az 1894: V. vagy „A telepítésről” szóló törvény cikk (*F*) tényleges, nagyobb károkat nem okozott, miután a telepítési törvényt sem akkor, sem később nem hajtották végre. A telepítési eljárás felvetése azonban meggyorsította a nemzeti ellentétek kiéleződését.

² A közlemény eredeti címe: *Causa colonisarii*. – A telepítés ügye.

³ Eredeti szövegben: dec. 21 és 22-én (régii naptár szerint).

⁴ Gr. Bethlen András.

⁵ Eredeti szövegben: Costeiu-mare, Sustra, Belintiu, Silha, Costeiu-mic, Costeiu-mare, Fadimac, Balintiu, Grujni és Cládova.

⁶ Eredeti szövegben: dec. 21-én (régii naptár szerint).

ben levő tényleges földhiányról, ad majd bérbe határozatlan időre annyi földet, amennyire szükség van, s ha valamely község abban a helyzetben van, hogy földet vásárolhasson, szívesen el is ad földet számára. A válasszal megelégedve, a küldöttség tagjai visszatértek övéikhez. – J. K.

B

1893 febr. 21

Gr. Bethlen András¹ földművelésügyi miniszter átirata gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez a telepítésről szóló törvényjavaslat tárgyában

VKM eln. 1893: 447 (F. M. eln. 327/893)

Földművelésügyi magyar királyi miniszter
327 sz.
eln.*

Nagyméltóságú Minister Úr!

A telepítésről szóló törvényjavaslat egy példányát azon megjegyzéssel van szerencsém Nagyméltóságodnak ide zártan tisztelettel megküldeni, hogy ezen törvényjavaslatot a holnap, folyó hó 22-én tartandó minister tanácsban előadni szándékozom.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapest, 1893. február 21-én

Bethlen.

C

1893 ápr. 25

„A telepítésről” szóló törvényjavaslat indokolása¹

1892–97. évi Képv. Ir., X. 228–236. l.²

Azon nyomós érdekek, melyek hazai közgazdasági, népesedési és nemzetiségi viszonyainknál fogva főleg mezőgazdasági és kulturális szempontokból, valamint a magyar állameszme megszilárdulásának érdekében egy helyesen folytatott és következetes rendszerrel keresztülvitt telepítési politikához fűződnek, annyira nyilvánvalók s a törvényhozást és kormányt eddig is oly mérvben hatották át, hogy egyrészt mindazon okok részletes felsorolása, melyek a tömegesebb áttelepülés előmozdítását szükségessé teszik, másrészt mindazon célok egyenkinti megjelölése, melyek új telepítvények létesítése által elérteni kívántatnak, mellőzhetőnek látszik és elegendő lesz arra utalni, hogy a telepítés képezi azon egyedüli eszközt, melylyel lehetővé válik nemcsak az ország egyes vidékein a mívelhető talaj kiterjedése és a mezei munkás száma között tényleg meglévő aránytalanságot kiegyenlíteni, hanem egyúttal munkás és életképes telepítvények

¹ *Bethlen* András gróf (1849–98) szabadelvű politikus. 1873-ban kormánypárti képviselő, 1882-ben Brassó és Szeben megye főispánja és címzetes szász comes. 1890–94 között földművelésügyi miniszter.

* Az irat felső részén fekete tintával a következő megjegyzést olvassuk: „*Saját kezéhez.*”

¹ Az Irományok-ban közölt indoklás eredeti címe: Indoklás „a telepítésről” szóló törvényjavaslathoz.

² Az indoklással együtt közzétett telepítési törvényjavaslat 1894. márc. 17-én jelentéktelen változtatásokkal jelent meg a Törvénytárban, (l. 1894: V. te, a telepítésről, 1892–97. évi Képv. Ir. XIX. 230–35. l.)

létesítése által nagyobb területeket belterjesebb mezőgazdasági művelés alá vétetni, a mezőgazdasági termelést fokozni és ezzel, valamint a szorgalmas és munkássághoz szokott, edzett és alkalmas telepesek általi példaadással egész vidékek jólétét és közművelődési színvonalát emelni; valamint hogy a telepítés nyújt csak módot arra, hogy az iparkodó magyar mezőgazdasági munkás osztály csekélyebb vagyonú részében fajjellegénél fogva fokozott mérvben meglévő birtokszerzési hajlam is kellő kielégítést találjon; végre ez képezi azon főeszközt, mely által egyes vidékek helyi bajai, nyilvánuljanak azok kivándorlásban avagy keresetképtelenségben, hatályosan orvosolhatók.

Ezek azon eléggé nem hangsúlyozható és következményeikben úgy mezőgazdasági, mint közművelődési viszonyaink átalakulására egyaránt mélyebb befolyást gyakorolni hivatott indokok általánosabb körvonalai, melyek a telepítési ügynek nagy horderejű országos érdekét felismerhetővé és nyilvánvalóvá teszik s a mely indokok kellő méltánylása mellett előtérbe lép annak továbbá már el nem mellőzhető szüksége, hogy ezen ügy rendezése és tovább fejlődésének alapja – az erre szükséges eszközök egyidejű megadása mellett – törvényhozás útján szabályoztassék.

Az eddigi tapasztalatok minden kétséget kizárólag azt igazolják, hogy hazánkban mindazon telepítvények, melyeknél egyrészt a telepesek egyéni megélhetésére, másrészt a telep összességének a község fentartására megfelelő aránylagos terület adatott, ha néha lassan is, de mindig fokozatosan fejlődtek, úgy hogy ma életerős községeket képeznek. Az ily módon alapított telepek közül csak azok sínylődnék és részben el is pusztulnak, melyeknél a vételár – a magyar faj birtokszerzési vágyának kizsákmányolásával – túlmagasra szabott.

Általában nem sikerültek azonban az úgynevezett munkástelepek, melyek inkább a nagybirtokokra való munkásszerzés indokából csekély földterülettel, vagy éppen csak beltelkek és bér- vagy részes földekkel telepítettek, s ha némelyek kezdetben boldogulásnak indultak is, a változott viszonyok folytán az eredetileg nekik szánt munkát elvesztették, s így időleges életfeltételük elenyészve, mint egyének szegények lettek, mint községek elsatnyultak.

Ez utóbbiakra vonatkoznak az 1873. évi XXII. törvénycikk rendelkezései, mely törvény alapján több helyt tényleg rendezettek is a viszonyok a földbirtokos és a telepesek közös megelégedésére, s a telepek életképes községekké váltak; míg ismét több helyről a volt telepesek, ezen törvény 6. és 16. §-ai értelmében kincstári birtokokra telepítettek át.

De még mindig vannak rendezetlen telepek, melyek ismét csak a kincstár közbelépésére fognak szorulni.

A legutóbbi években a telepítő fontos szerepét majdnem kizárólag a kincstár végezte. Így telepített az Temesvár mellett az úgynevezett Vadászerdőben szentesi lakosokkal egy 3156 kat. holdat tevő községet.

Nagy-Becskerek határában az 1873. évi XXII. törvénycikk értelmében kincstári birtokra való áttelepítésre jogosult torontálmegyei volt telepeseket telepített 5000 holdon és ezen telepet még 2000–3000 holddal megnagyobbítja.

Ugyancsak kiszorult volt telepeseket telepített a bács-bodrogmegyei Bogojeva községéhez, ez ideig 55 családot.

Krassó-Szörény megyében Bálincz vidékén egy 3534 holdas telephelyre már megkötött az előzetes egyezség 210 csanádmegyebeli, makói, illetve aradmegyei kisperegi telepessel, kik jó részben már el is foglalták telepeiket.

Szintén Krassó-Szörénymegyében Rakitta vidékén most van felmérés és előkészítés alatt egy 4500 katasztrális holdas telephely, melyre a békésmegyei települni vágyók vétettek figyelembe.

Ezen telepterületeken kívül a földművelésügyi ministerium kezelésében álló kincstári birtokok között azonban ma már alig taláztatik oly összefüggő nagyobb birtoktest, mely egy telepítvény létesítésére megkívántató kellekkel bírna, a mennyiben az összesen mintegy 50 ezer holdat kitevő birtok elszórva 97 község határában fekszik, és pedig:

169 ötszáz holdon alóli darabban mintegy 10.000 hold;

50–1000 holdas 11 darabban 9100 hold; négy darabban 1000–2000 holdig terjedő birtokok összesen 5400 holddal, melyek csak kiegészítve volnának telepítésre alkalmasak;

a 8 nagyobb bérletben kiadott s a Duna árjának teljesen kitett 18.000 hold pedig a mentesítésére igényelt, aránytalanul magas költségek miatt telepítésre ma még alig jöhet szóba;

vége van még két birtoktest 3000–4000 hold kiterjedéssel, melyek telepítésre alkalmasak; az egyiknél azonban a folyamatban levő tagosítás befejezése bevárando; míg a másikon előbb még az erdő kiirtandó és a Temes–Béga végleges szabályozási vonala megállapítandó; miért is ezek csak néhány év múlva jöhetnek tényleg telepítés alá.

Ugyancsak hasonló körülmények forognak fenn a pénzügyministerium kezelése alatt álló államjavaknál, a mennyiben ezek között csak egyetlenegy birtok van, mely 4100 holdnyi kiterjedésénél fogva elegendő lenne egy község telepítésére; de azért ezen célra még sem alkalmas, mert előtérnek kitett fekvésénél már volt oly árvize, hogy alig 15 holdja maradt szárazon.

De különben is nem használható fel általában valamennyi kincstári birtok a maga egészében telepítésre, mert a 97 községnek legnagyobb része megélhetés szempontjából reá van szorulva a határbéli kincstári birtoknak legalább egy részére, úgy, hogy azokat tőlük elvonni és ez által a létező községeket életképtelenné tenni nem lehet, miután az egy igen nagy közigazgatási hiba lenne; azért is – úgy, a mint az eddigi telepítéseknél történt, – a jövőben az ezután fogantatosítandó telepítéseknél is teljes figyelem lesz fordítandó arra, hogy a létező községeknek a kincstári birtokok azon része, melyre megélhetésükre és jövő fejlődésükre okvetlenül szükségük van, hosszabb idejű bérlet alakjában vagy eladás útján fentartassék.

Ezekből világosan kitűnik, hogy a létező kincstári birtokok mai helyzetükben egy rendszeres telepítés végrehajtására és magukban véve telepítésre általában nem alkalmasak s csakis egyes részeik hozhatók részint nagyobb szabású ármentesítési munkálatok, részint hozzávásárlás vagy csere által oly helyzetbe, hogy önálló községek telepítésére igénybe vehetők legyenek; egy részük azonban felhasználható lesz a nem kevésbé fontos hozzátelepítésre, melylyel egyes meglevő községek erősítésük és gazdasági fejlődésük érdekében kibővíthetők.

Erre való tekintettel gondoskodni kell tehát oly eszközökről, melyek – az állam áldozatkészségének lehetőleg korlátolt mértékben való igénybevétele mellett – megadják a módot arra, hogy telepítésre alkalmas birtokok részben új önálló telepítvények létesítésére, részben pedig már meglevő községek hozzátelepítés általi erősítésére megszerezethessenek s a telepítés fokozott mérvben az ez iránti igényeknek megfelelően előmozdíthatassék.

Mindezeknél fogva egy elodázhatatlan kötelességet teljesít a kormány, midőn a telepítés ügyére irányozza a t. törvényhozás figyelmét és egy törvényjavaslatot terjeszt elő, mely a hazai viszonyoknak megfelelően a közérdek kívánalmaihoz képest akként van szerkesztve, hogy általa a telepítés országos érdekű ügyének rendezett és az eddiginél szélesebb, egészséges alapon való előmozdítása biztosíttatik.

Ezen cél elérésére felveendő voltak tehát a törvényjavaslat:

I-ső részébe mindazon intézkedések, melyek megszabják azon feltételeket és módot, melyek alatt telepítvények a jövőben létesíthetők.

Jelese meghatározzatik abban, hogy ki és mely feltételek mellett telepíthet új községet; körülíratik a viszony, mely a telepítő és a telepesek közt keletkezik; megszabatik a létesítendő telepítvény kiterjedésének, úgyszintén az egy-egy telepesnek jutó telep-állomány, valamint a telepítendő családok számának minimuma, nemkülönbön azon kedvezmények legcsekélyebb mérvé, melyben a telepítvény községgé való szervezkedhetése érdekében a telepítő által kulturális és közigazgatási célokra részesítendő.

Szükséges pedig ezeknek szabatos meghatározása, miután az állam érdeke csak oly telepítvények létesítését kívánhatja, és engedheti meg, melyek életképességének alapja már magában a telepítés feltételeiben megadatik és biztosíttatik, mert a célnak nem szolgálhat, de sőt az ügynek hátrányára lehet csak oly telepítvények alapítása, melyekben úgy az egyesekre,

mint a közösségre háruló terhek nem állanak arányban az egyes telep-állományok nagyságával és termőképességével, illetve a telepítvény kiterjedésével, hol ennél fogva a megélhetés és boldogulás már eleve ki van zárva.

Az állam által eszközölni kívánt telepítésekre vonatkozó II-ik részben megadatik a szükséges eszköz arra, hogy oly vidékeken, hol a körülményeknél fogva új telepítvények létesítése, illetve egyes községeknek hozzátelepítés útján kibővítése és erősítése kívánatos és szükséges, az erre alkalmas birtokok megszerzethessenek s a telepeseknek felosztva eladathassanak.

E célra a kormánynak 3 millió forintnyi tőke bocsátatik rendelkezésére, mely tőkéből a megvásárolt birtokok vételára fejében kiadott összegek megtérülnek a telepesek által annuitásokban visszafizetendő vételárakban, úgy, hogy ezen tőke egy állandó birtokvásárlási alapot képez, melynek csakis legfeljebb 4%-os kamatai lesznek a telepítések által keletkező költségekre, jelesen az eddig e célra szervezetenként keletkezett és az állami költségvetés rendes kiadásai között jelentkezett személyi és dologi kiadásoknál bekövetkező többletre, valamint a telepítvényeknek egyházi, culturalis és közigazgatási közczélokra ingyen átengedendő adományföldek árának legalább részbeni fedezésére fordítandók.

Ezen tőkére elkerülhetetlen szükség van azért, mert telepítésre alkalmas állami birtokok hiányában, a nélkül a telepítés ügye egyáltalán elő nem mozdítható.

De különben is nagy előnye van a telepítés ezen módjának a kincstári birtokok e célból felhasználásával szemben, miután a telepítés ekként bizonyos helyhez kötve nincsen, hanem az oly vidékeken eszközölhető, hol arra a legnagyobb szükség mutatkozik s hol az a legeredményesebben alkalmazható.

Egyúttal megfelelő intézkedések által gondoskodni kell arról, hogy a telepállományokkal nyereszkeskedési szándékból való bármilyen üzemelés kizárásának s hogy oly telepesek, kik a települést könnyű módon való ideiglenes megélhetésnek tekintik s telepállományaikból csak minél nagyobb hasznot kívánnak húzni, a nélkül, hogy kötelezettségeiknek eleget tennének, telepirtokukból minél rövidebb idő alatt ismét kimozdíthatók legyenek.

E célból voltak a törvényjavaslat 17., illetve 18. §-aiban azon intézkedések felveendőek, melyek által az állam által telepített telepállományaira az elidegenítés és megterhelés tilalmának kikötése mellett, egy meghatározott időtartamra a visszavásárlási jog biztosítatik, hogy ekként a nyereszkeskedéssel való eladásoknak és a telepállományok esetleg kevés kézben való összegyűjtésének eleje vétessek; valamint hogy azon telepesek, kikben a település útján szorgalmas munkássággal való birtokszerzés iránti komoly szándék hiányzik s a kik elvállalt kötelezettségeiknek eleget nem tennének, a lehető legrövidebb bírói eljárás mellett telepállományaikból kimozdíthatók legyenek.

A III-ik részben végre szükséges a létesülő telepítvények alakításának és községgé való szervezkedésének módját és igazgatását szabályozni, illetve a szervezkedés természetesen hosszabb átmeneti időszakában levő telepközség ideiglenes képviseléről gondoskodni.

A községekről szóló 1886. évi XXII. törvénycikk, a községi háztartásra vonatkozó fejezetében (130. §.) intézkedik ugyan az új telepítvények községi adójának mikénti kivetéséről és 152–153. §-aiban meghatározza az önálló külön községgé való átalakulás feltételeit, de nem gondoskodik a telepítés útján keletkező önálló új községek alakulási és szervezkedési időszakában való képviseléről és ügyeinek igazgatásáról. Már pedig a telepítés útján keletkező új önálló községek alakulásukra és szervezkedésükre természetesen hosszabb időt igényelnek, mely átmeneti időszakban szerves községek még nem lévén, hogy ügyeiket mégis maguk intézhessék s azok igazgatására befolyást gyakorolhassanak, szükséges egy ideiglenes képviselő és eljárás alakításáról gondoskodni, már azon okból is, mivel az új telepítvények rendszerint több –, gyakran 5–6 szomszédos község összeeső határrészeiből alakítván, a telepítvény nem eshet ugyanannyi község illetékessége alá s mert továbbá mielőtt még a telepítvény – határának kikerekítése mellett – szerves községgé alakulhatna, azt megelőzőleg beáll a telephatár beosztása s a telep felépítésére vonatkozó szabályzat megteremtésének, illetve végrehajtásának, a közös

területek mikénti használata szabályozásának, az adományföldek és egyéb közös jövedelmek kezelésének és más közös ügyek intézésének szükségése.

Ezek után tiszteletteljesen kérem, hogy a törvényjavaslatot úgy általánosságban, mint részleteiben elfogadni méltóztassék.

Budapesten, 1893. évi április hó 25-én.

Gróf Bethlen András s. k.,
földművelésügyi m. kir. minister.

D

1894 jan. 16

Ugron Gábor felszólalása a telepítési törvényjavaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97. XV. 344–347. l.

Ugron Gábor: T. ház! A szőnyegen levő törvényjavaslatot nagyon szűkkörűnek, az abban rendelkezésre bocsátott eszközöket igen csekélyeknek tartom. (*Úgy van! a szélső baloldalon.*)...

Bevezetésül utal a telepítés nagy fontosságára: ez – véleménye szerint – a helytelenül alakult népesedési viszonyok megváltoztatását eredményezi. Lehetővé teszi az egész országban a mezőgazdaság belterjes fejlődését és ezáltal kedvezően hat az iparosodásra is. Gátat vet a kivándorlásnak, a birtokfelaprózódásnak, lehetővé teszi egy életerős 20–30 holdas kisbirtokos parasztság kialakulását. Ezekre a nagy feladatokra azonban a javaslat intézkedéseit nem tartja elegendőnek. Hiányolja a kisparaszti örökbételek lehetővé tételét a hitbizományi nagybirtokon.

...De nagy érdeke, t. ház, Magyarországnak az is, hogy a népesedési mozgalom ne legyen egészen gazdátlanul magára hagyva. Magyarország népességéből, ha egyik, vagy másik község lakosai nem bírnak már a saját talajukon megélni, kénytelenek elmenni messze földre, és messze földön, gyakran idegenben keresni maguknak új hazát, új otthont. Hiszen ha csak arra tekintünk, a mi Szlavóniában most történik, hogy Szlavóniába kivándorolnak Dunán-túlról a mi magyar véreink és honfitársaink és Magyarország¹ területén nem bírnak iskolákkal, nem részesülnek semmi védelemben, tisztán és egyedül csak arravalók, hogy a Szlavóniában eddig létező horvát nemzetiségnek számát és erejét gyarapítsák, elvesztek a magyar nemzetre nézve most és a jövőre menthetetlenül, – (*Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.*) Magyarországnak nem lehet és nem volna szabad eltúrnie azt, hogy még egy idegen ország területén is, ha oda kiköltöztek a polgárai, az ő polgárai felett ne örködjék, ne nyújtson azoknak védelmet és oltalmat, és ne igyekezzék azon, hogy ha a politikai közösségből ki is léptek, mégis a nagy társadalmi és közművelődési Magyarországnak, a magyar nemzet kultúrája, a magyar nemzet nyelve és művelődése számára megmentessenek. (*Élénk tetszés és helyeslés a szélső baloldalon.*) Mennyivel gyászosabb az, hogy itt Magyarország, a magyar királyság területén azok, a kik nem is e királyság területén túl vándorolnak ki, oda vannak dobva a mi horvát testvéreinknek, hogy intézkedéseik által egészen elhorvátosíttassanak. (*Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.*) Hiszen ha valahol, itt van helye annak, hogy az állam tekintélye, a magyar faj fenntartása és megőrzése tekintetében intézkedések tétessenek arra nézve, hogy az ilyen kitelepülők meg is oltalmaztassanak, meg is védelmeztessenek. (*Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.*) Erre a leghathatósabb mód az, hogy a telepítés ügyét ne ilyen csekély eszközökkel, mint három millió, hanem egész terjedelemben vegye az állam a maga kezébe s vezesse aként, a miként az megfelel az állam és az államot alkotó magyar faj érdekeinek. Miért ne lehetne azokat, akik idegen ajkúak, akik idegen nyelven beszélnek, akik ma az izgatóknak és a bűjtogatóknak teljesen ki vannak szolgáltatva azért, mert

¹ Értsd: Szlavonország.

szegények, és a munkásságukkal sem tudják megkeresni kenyerüket s éppen azért, mert szerencsétlenek és nyomorban vannak, könnyebben bujtozathatók és használhatók fel eszközökül, miért ne lehetne ezeket a magyar Alföldre hozni, hogy a magyar nemzet erejéből, a magyar nemzet akaratából, a magyar nemzet támogatásából földbirtokosokká tegyük őket, a kik azután csak köszönettel és hálával fognak a magyar államnak tartozni!? (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*) Miért ne lehetne másfelől ott, azoknál a vegyes ajkú gyűrűzeteknél, a hol a magyarság idegen fajokkal érintkezik, s a hol a magyarság a maga szorgalmával, a maga takarékoságával, a maga nagy munkaerejével most is diadalmasan tör előre; miért ne lehetne odahatni, hogy az államnak egy nagymérvű telepítési akciója következtében ez a természetes erő kifejtés sokkal hatalmasabb, sokkal intenzívebb legyen és nagyobb területeket foglaljon el?! (*Igazi Úgy van! a szélső baloldalon.*) Ha mi azt akarjuk, hogy Magyarországot megtartsuk magunknak, megtartsuk a magyar nemzet számára, akkor akarnunk kell, hogy a magyar fajnak a közgazdasági életben folyó küzdelme a magyar állam részéről kellő támogatásban részesüljön a vegyes ajkú zónákon és vidékeken. Ezért a nemzetiségi kérdés szempontjából egyfelől az idegen ajkú honpolgárokat földbirtokhoz juttatni, másfelől a magyar honpolgároknak előretörő rajait támogatásban részesíteni: a nemzeti kérdés megoldásának is sokkal sikeresebb útja, mint akármilyen fenyegető politika, a mely csak provokál, de nem büntet soha. (*Élénk helyeslés a szélső baloldalon.*)

T. ház! Egész Európát a társadalmi kérdések és egy szociális forradalomnak a közelgése tartják lefogva és az összes gondolkodást mintegy az csatolja magához. Magyarország, az igaz, hogy a munkás- vagy úgynevezett ipari-szocializmus részéről még nagyon kevéssé van megtámadva és minálunk, mivel nincsen még ipar, az ipari szocializmus sem tudott kifejlődni és mert az ipari munkások, különösen a gyári munkások igen jó keresetnek örvendhetnek, azért Magyarországon még a szocializmus nem vett nagy terjedelmet: de az agrárszocializmus számára a talajt nagyon előkészítettnek tartom. (*Helyeslések a bal és szélsőbal felől.*) És a bölcsesség nem abban áll, hogy a szociális mozgalom és a forradalom közelségét ne lássuk és halljuk, hanem hogy azt felismerjük és ügyeljünk arra, hogy mely törvényhozási intézkedések, mely társadalmi következmények idézték elő a szociális forradalomra való hajlamot Európa nyugatán és ha azt ismerjük, akkor tudjuk egyszersmind azt is, hogy mit kell nálunk kerülni...

Amikor a törvényjavaslatot általánosságban a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, azt, mint a kísérlet kezdetét, a törvényjavaslatot magát csak kezdetlegesnek tekintem, mellyel a kormány és mi meg akarjuk találni a telepítés helyes módját; de mihelyt azt felismertük, mert igyekeznünk kell azt minél rövidebb idő alatt felismerni, akkor a népesedési mozgalom vezetésére a telepítés által a nemzetiségi, a mezőgazdasági és a közgazdasági kérdések megoldására a helyes irányú tevékenységet egész teljességében ki fogjuk fejteni. E reményben fogadom el a törvényjavaslatot. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*)

E

1894 jan. 1

Gr. Bethlen¹ Gábor felszólalása a telepítési törvényjavaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1892–97., XV. 348–349. l.

Gr. Bethlen Gábor: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Szavazatommal előzetesen hozzájárultam ahhoz, hogy a törvényjavaslat általánosságban elfogadtassék. Tettem pedig ezt azért, mert magam is meg vagyok róla győződve, hogy a telepítésről szóló törvényjavaslat igen hézagpótló

¹ *Bethlen* Gábor gróf (1837–1897) erdélyi földbirtokos, kormánypárti politikus. 1875-ben Felső-Fehér megye, majd Nagy-küküllő megye főispánja, 1890-ben a balsavári, 1892-ben a marosvásárhelyi kerület kormánypárti képviselője. Az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) elnöke.

intézkedéseket tartalmaz épen a mi viszonyainkra, valamint történelmi multunkra nézve is. A t. előadó urat nem kísérem épen olyan nagy mértékben a százados multakba a telepítések történetével, hanem csak a legközelebb multakra térek vissza. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mit tapasztalunk a telepítéseknél? Azt, hogy majdnem mindenütt, a hol a telepítések csakis állami közbenjárás által történtek, ott nemzeti irányban, nemzetfen[n]tartási irányban semmiféle intézkedés nem történt. Nekem nagyon sok alkalmam van a telepítvényi mizériákkal foglalkozni. Szorítkozom, de csak azért szorítkozom az erdélyi részekre, mert ott ismerem jobban a helyzetet, ámbár ismerem Magyarországon is az ilyen mizériákat. Például ha visszamegyek az Erdélyben történt telepítésekre: Fogaras-, Doboka-, Hunyadmegyében és a volt Kővárvidéken nagy telepítések történtek ezelőtt 3–400 évvel. És ha most oda megyek, vallását, nemzeti jellegét elhagyott népet találok. E törvényjavaslatban igen sok bölcs intézkedést látok, de annak hiányát is látom, hogy gondoskodnék az állam arról, hogy akkor a mikor ő a telepítő, ezen mulasztásokba ne essék újból. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Akkor, mikor a magyar parlament foglalkozik a telepítéssel, kötelessége gondoskodni, hogy azon szomorú multból merített tapasztalat többé elő ne forduljon. (*Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.*) Nem akarom, a régi századokra felhívni a t. ház figyelmét, de ha a közelebb történt telepítésekre térek rá, akkor is azt tapasztalom, hogy például a kincstári uradalmakon történt telepítéseknél sem szellemi sem vallási tekintetben gondoskodás nem történt, és akárhány helyen most a társadalom kénytelen szövetkezeti úton, vagy közművelődési egyletek útján segítségül jönni ezen hiány pótlására. Nem akarok konkrét példákat idézni, mint a fogarasi uradalom, a hol épen az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet szüntette meg ezen mizériákat.

Nem akarom felhozni részletesen a privát telepítések ügyét, a melyeknél szintén a telepések és a társadalom segítségével kellett segítenünk ezen az irányzaton. De tovább megyek; csak nem rég került tudomásunkra, hogy van egy 150 családból álló telepítés, a mellyel az a szerencsés kivételes eset történt, hogy megmagyarosodott. Most azért folyamodtak hozzánk, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesülethez, hogy adjunk nekik 600 forintot, hogy fedezhessék a név magyarosítására vonatkozó költségeket. A miniszterelnökhöz is folyamodtak, gondolom a magyarországi névmagyarosító egyesület nyújtotta be a miniszterelnökhöz kérvényüket, a mely most előtte van, s melyet, remélem, kedvezően fog elintézni.

Mikor tehát Magyarországon ott állunk, hogy a jóakaratot sem veszik tekintetbe, de az állam azt a 2 forint 50 krajczárt mégis megköveteli attól a szegény embertől, hogy magyar legyen, miután a magyar jelleget fölvette: ezt csakugyan olyan figyelmetlenségnek és ügyetlenségnek tartom, hogy annak kifejezést adni kötelességemnek ismertem. (*Helyeslés bal felől.*) A törvényjavaslatnak épen erre vonatkozó részét nem látom kellően kifejtve, és ezért bátor vagyok ezen szakaszhoz egy rövid hozzá toldást beadni, mely azt hiszem, teljesen megfelel annak, a mit óhajtok: (*olvassa*) „A mennyiben az állam a telepítő, köteles a népoktatás oly berendezésről gondoskodni, a mely a nemzeti iránynak megfelel.” (*Élénk helyeslés.*)

Ajánlom a toldást elfogadásra. (*Élénk helyeslés bal felől.*)